

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ»

Διπλωματική εργασία

**Συνοχή και διαδοχικότητα
σε αρχαία ελληνικά κείμενα**

Πολυξένη Τσιάτη

A.M.: 2019Γ007

Επόπτες καθηγητές:

Διονύσης Γούτσος

Βασίλειος Βερτουδάκης

Ελένη Παναρέτου

ΑΘΗΝΑ, 2023

Ευχαριστίες

Η διπλωματική αυτή εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος «Γλωσσολογία» του τμήματος Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Θα ήθελα, αρχικά, να ευχαριστήσω τα μέλη του διδακτικού προσωπικού του μεταπτυχιακού προγράμματος για τις πολύτιμες γνώσεις που μου μετέδωσαν, το διοικητικό προσωπικό για τη βοήθεια και την υποστήριξη που μου παρείχε, καθώς και τα μέλη της τριμελούς επιτροπής, τον καθηγητή Διονύση Γούτσο, τον αναπληρωτή καθηγητή Βασίλειο Βερτουδάκη και την αναπληρώτρια καθηγήτρια Ελένη Παναρέτου για την υποστήριξη της διπλωματικής μου διατριβής.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω στον επόπτη μου Διονύση Γούτσο για την ευκαιρία που μου έδωσε μέσω της ανάθεσης της εργασίας αυτής να διευρύνω τη σκέψη μου και να ασχοληθώ ενεργά με ένα αντικείμενο που μου δημιουργεί μεγάλο ενδιαφέρον. Όχι μόνο μου άνοιξε δρόμους, αλλά και ήταν δίπλα μου σε κάθε βήμα. Η άμεση ανταπόκρισή του σε όποιο ζήτημα αντιμετώπισα συνέβαλαν καταλυτικά στην ολοκλήρωση της εργασίας αυτής.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στην οικογένειά μου, τον σύζυγο, τη μητέρα και τα παιδιά μου, καθώς και στους συναδέλφους μου, που στήριξαν ψυχικά και πρακτικά τον αναχωρητισμό ενός τέτοιου εγχειρήματος. Τέλος, οι πιο εγκάρδιες ευχαριστίες ανήκουν σε αυτούς που με παρακινούν κάθε μέρα να γίνομαι καλύτερη φιλόλογος: στους μαθητές μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνηθούν οι τρόποι οργάνωσης των κειμένων στα Αρχαία Ελληνικά με έμφαση στους μηχανισμούς συνοχής και τη σχέση τους με την ευρύτερη οργάνωση του κειμένου. Εφαρμόζεται μια επαγωγική (bottom-up) προσέγγιση σε δύο επιμέρους κείμενα από το Συμπόσιο του Πλάτωνα, τον λόγο του Ερυξίμαχου και τον λόγο του Αριστοφάνη με βάση το μοντέλο των διαδοχικών σχέσεων του Goutsos (1996, 1997), το οποίο επιχειρούμε να προσαρμόσουμε στα δεδομένα της Αρχαίας Ελληνικής. Έτσι, διερευνάται αρχικά η συμβολή των μορίων της Αρχαίας Ελληνικής στην οργάνωση του λόγου και στη συνέχεια εντοπίζονται οι γλωσσικές ενδείξεις των σχέσεων διαδοχής, όπως ορίζονται από το μοντέλο, στα δεδομένα των Αρχαίων Ελληνικών. Πριν προβούμε στην ανάλυση, παρουσιάζονται λεπτομερώς οι ειδικές δυσκολίες, με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπη η εφαρμογή ενός σύγχρονου μοντέλου ανάλυσης σε ένα αρχαίο κείμενο. Επίσης, εξετάζονται άλλες σύγχρονες προσεγγίσεις του αρχαίου λόγου, καθώς και τα προβλήματα που φαίνεται ότι προκύπτουν από αυτές τις προσεγγίσεις. Η επαγωγική εξέταση της κειμενικής οργάνωσης των αρχαίων κειμένων μπορεί να αποδειχθεί χρήσιμη τόσο στο χώρο της μετάφρασης όσο και της ερμηνείας και ανάλυσης των αρχαίων κειμένων, αλλά και στο πεδίο της διδασκαλίας Αρχαίων Ελληνικών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Λέξεις-κλειδιά: Αρχαία Ελληνικά, εκθετικά και αφηγηματικά κείμενα, ανάλυση λόγου, μόρια, δείκτες λόγου, συνοχή, διαδοχικές σχέσεις, μετάφραση και ερμηνεία αρχαίων κειμένων.

ABSTRACT

The present thesis aims at exploring the ways in which Ancient Greek texts are organised, placing emphasis on the mechanisms of cohesion and their relation to the general organization of texts. An inductive approach is applied to two partial texts of Plato's *Symposium*, Eryximachus' speech and Aristophanes' speech, based on Goutsos' (1996, 1997) model of sequential relations, which we attempt to adapt to Ancient Greek data. Through this, we initially investigate the contribution of particles of Ancient Greek in discourse organization and, then, we identify linguistic signals of sequential relations, as defined in the model, in Ancient Greek texts. Before proceeding to the analysis, detailed reference is made to the special difficulties arising from the application of a present-day model of analysis to an Ancient Greek text. Furthermore, we present contemporary approaches to Ancient Greek discourse, as well as the problems which seem to occur through these approaches. The inductive examination of the textual organization of ancient texts can prove useful both in the field of translation and the interpretation and analysis of ancient texts, as well as the teaching of Ancient Greek in secondary education.

Keywords: ancient Greek, expository and narrative texts, discourse analysis, particles, discourse markers, cohesion, sequential relations, translation and interpretation of ancient texts.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πίνακας συντομεύσεων συγγραφέων και έργων.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
1.1. Αντικείμενο και στόχοι της εργασίας.....	8
1.2. Δομή της εργασίας και παρουσίαση κεφαλαίων	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΜΟΝΤΕΛΩΝ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΛΟΓΟΥ ΣΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ.....	11
2.1. Εισαγωγή.....	11
2.2. Στίξη και συνοχή.....	12
2.3. Μόρια και συνοχή.....	15
2.4. Συνδετικά στοιχεία και συνοχή.....	17
2.5. Δείκτες λόγου και συνοχή.....	19
2.6. Συνοχή και αρχαία ελληνικά.....	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΕΔΟΜΕΝΑ.....	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΣΥΝΟΧΗ ΚΑΙ ΔΙΑΔΟΧΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ.....	31
4.1. Τα μόρια ως μέσο οργάνωσης του λόγου.....	31
4.2. Μοντέλο διαδοχικών σχέσεων.....	40
4.2.1. Τεχνικές διαδοχικότητας.....	43
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ ΔΙΑΔΟΧΙΚΟΤΗΤΑΣ... ..	52
5.1. Λόγος του Ερυξίμαχου.....	52
5.2. Ο λόγος του Αριστοφάνη.....	56
5.3. Σύγκριση και έλεγχος του μοντέλου διαδοχικότητας.....	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	74
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	77
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	79

Πίνακας συντομεύσεων συγγραφέων και έργων

Δημ.	Δημοσθένης
Λόγος 1	Όλυνθιακός Α
Λόγος 3	Όλυνθιακός Γ
Λόγος 6	κατὰ Φιλίππου Β
Λόγος 16	ὑπὲρ Μεγαλοπολιτῶν
Λόγος 18	περὶ τοῦ Στεφάνου
Λόγος 19	περὶ τῆς Παραπρεσβείας
Λόγος 20	περὶ τῆς Ἀτελείας πρὸς Λεπτίνην
Λόγος 45	κατὰ Στεφάνου Ψευδομαρτυριῶν Α
Λόγος 61	ἔρωτικός
Θουκ.	Θουκυδίδης
Ἰσοκρ.	Ἰσοκράτης
Λόγος 7	Ἄρεοπαγιτικός
Λόγος 9	Εὐαγόρας
Λόγος 12	Παναθηναϊκός
Λυσ.	Λυσίας
Λόγος 1	ὑπὲρ τοῦ Ἐρατοσθένους φόνου ἀπολογία
Λόγος 2	Ἐπιτάφιος τοῖς Κορινθίων βοηθοῖς
Λόγος 12	κατὰ Ἐρατοσθένους
Λόγος 13	κατὰ Ἀγοράτου ἐνδείξεως
Λόγος 14	κατὰ Ἀλκιβιάδου λιποταξίου
Λόγος 30	κατὰ Νικομάχου γραμματέως εὐθυνῶν κατηγορία
Πλατ.	Πλάτων
Κριτ.	Κρίτων
Πολ.	Πολιτεία
Συμπ.	Συμπόσιον
Φαιδ.	Φαίδων
Ξεν.	Ξενοφών
Απομν.	Ἀπομνημονεύματα
Ελλ.	Ἑλληνικά
Ἰέρ	Ἰέρων
ΚΑναβ.	Κύρου Ἀνάβασις

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Αντικείμενο και στόχοι της εργασίας

Είναι αλήθεια πως όταν ένας σύγχρονος αναγνώστης έρχεται σε επαφή με τα κείμενα της Αρχαίας Ελληνικής γραμματείας, η κυρίαρχη επιδίωξή του είναι να επικοινωνήσει με τα διανοήματα και τη σκέψη ενός συγκεκριμένου συγγραφέα ή γενικά του Ελληνικού πολιτισμού. Και αν πάλι επιλέξει να ασχοληθεί με τη γλώσσα του κειμένου, η ενασχόληση αυτή συνήθως εξαντλείται σε προτασιακό επίπεδο σε σχέση με το λεξιλόγιο, τη μορφολογία και τη σύνταξη της Αρχαίας Ελληνικής. Η παρούσα εργασία, ωστόσο, θα προσεγγίσει τον αρχαίο λόγο όχι από την οπτική του τι λέγεται μέσα σε ένα έργο, ούτε και του πώς δομούνται οι προτάσεις που το απαρτίζουν, αλλά του πώς οι επιμέρους γλωσσικές μονάδες –φθόγγοι, λέξεις, προτάσεις– οργανώνονται από τον δημιουργό προκειμένου να συστήσουν τη συνολική αυτόνομη οντότητα που ονομάζουμε κείμενο.

Θα προσπαθήσουμε, λοιπόν, να εξετάσουμε την επαγωγική διαδικασία μέσα από την οποία συστήνονται τα αρχαία κείμενα, καθώς οι επιμέρους κειμενικές μονάδες ανάγονται από το ειδικό προς το γενικό και κάθε προηγούμενο τμήμα του κειμένου δημιουργεί προβλέψεις για το επόμενο, τείνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο προς τη σύνθεση της ολότητας. Θα δείξουμε επίσης ποια είναι η συμβολή των μηχανισμών συνοχής προς αυτήν την κατεύθυνση, αλλά και προς την ευρύτερη οργάνωση του κειμένου. Θα εφαρμόσουμε αυτή την επαγωγική (bottom-up) προσέγγιση σε πεζά κείμενα της Αττικής διαλέκτου από την κλασική περίοδο (5^{ος} - 4^{ος} αι.).

Στην προσπάθειά μας αυτή θα πρέπει να υπερβούμε κάποιους συγκεκριμένους περιορισμούς που επιβάλλει τόσο η ίδια η φύση του αρχαίου λόγου –κυρίαρχα οι μετοχικές και απαρεμφατικές δομές– όσο και η μορφή με την οποία έφτασαν ως εμάς τα αρχαία κείμενα. Αναφορικά με το δεύτερο, θα πρέπει να έχουμε κατά νου πως αυτό που διαβάζουμε σήμερα ως τυπωμένο κείμενο της Αρχαίας Ελληνικής και που περιλαμβάνει όλες τις συμβάσεις ενός σύγχρονου κειμένου, απέχει αρκετά από την εικόνα του κειμένου κατά τη στιγμή της καταγραφής του. Αφήνοντας κατά μέρος όλες τις άλλες παραμέτρους, θα σταθούμε σε αυτό που επηρεάζει τη δική μας έρευνα, και αυτό είναι η στίξη. Τα αρχαία χειρόγραφα παρουσίαζαν «τήν ἀδιάκοπον εικόνα συνεχείας» (Humbert 1957: 353) έως και το 9^ο μ.Χ. αιώνα, ενώ η στίξη είναι προϊόν ερμηνείας του εκδότη. Αυτό μας επηρεάζει όχι μόνο γιατί, όπως ισχυρίζονται και οι

Brown & Yule (1983: 6), χωρίς τη σύμβαση της στίξης κινδυνεύει το κείμενο να μετατραπεί σε ασυναρτησίες, αλλά και γιατί αφορά τον τρόπο που θα πρέπει να εξετάσουμε τη συνοχή σε μια τέτοια συνθήκη προτασιακής «ρευστότητας».

Ως δεδομένα θα λάβουμε δύο αποσπάσματα από το *Συμπόσιον* του Πλάτωνα, τον λόγο του γιατρού Ερυξίμαχου και του κωμωδιογράφου Αριστοφάνη. Και τα δύο κείμενα καταπιάνονται με τη φύση του Έρωτα ως φυσικού φαινομένου, αλλά το πρώτο ανήκει στην κατηγορία των εκθετικών κειμένων, ενώ το δεύτερο των αφηγηματικών, σύμφωνα με την κλασική κατάταξη των κειμενικών ειδών του Longacre (1976).

Θα εξετάσουμε τα δεδομένα μας με βάση το μοντέλο των διαδοχικών σχέσεων του Goutsos (1996, 1997). Σύμφωνα με αυτό, ο δημιουργός ενός κειμένου οφείλει ως βάση για την ομαλή επικοινωνία να υποδεικνύει ότι κάθε καινούργιο τμήμα που εισάγει στο λόγο σχετίζεται με τα προηγούμενα και διαιρεί έτσι το κείμενο σε ενότητες με συγκεκριμένα όρια (Γεωργακοπούλου & Γούτσος 2011: 86). Αυτό πραγματώνεται μέσω γλωσσικών ενδείξεων στην επιφάνεια του κειμένου, που εξυπηρετούν τις στρατηγικές της μετάβασης και της συνέχισης. Προκειμένου να μπορέσουμε να το χρησιμοποιήσουμε θα πρέπει πρώτα να το προσαρμόσουμε στα δεδομένα των Αρχαίων Ελληνικών.

Έτσι, θα διερευνήσουμε αρχικά τη συμβολή των μορίων της Αρχαίας Ελληνικής στην οργάνωση του λόγου και στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε να αντιστοιχίσουμε τις γλωσσικές ενδείξεις των σχέσεων διαδοχής, όπως ορίζονται από το μοντέλο, στην Αρχαία Ελληνική. Γι' αυτό το σκοπό θα αντλήσουμε παραδείγματα από συγγραφείς της Αττικής πεζογραφίας του 5^{ου} και 4^{ου} αι. Τέλος, για το αφηγηματικό κείμενο θα αξιοποιήσουμε κάποια στοιχεία του μοντέλου που προτείνει ο Gee (1986) για τις μονάδες στον αφηγηματικό λόγο. Ως τέτοιες ορίζει τον στίχο, τη στροφή και την ενότητα, δομές δηλαδή που σημασιολογικά χαρακτηρίζονται από την ενότητα του θέματος και διαθέτουν επίσης συγκεκριμένα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά ολοκλήρωσης και εσωτερικής συνοχής.

Παρόλο που πιστεύουμε ότι η προσπάθεια εφαρμογής ενός σύγχρονου μοντέλου ανάλυσης λόγου σε ένα αρχαίο κείμενο ενέχει πολλούς κινδύνους και μπορεί να υποπέσει σε επιμέρους αστοχίες, θεωρούμε ότι πρέπει σε κάθε περίπτωση να καταβληθεί, προκειμένου να συλλάβουμε τον αρχαίο λόγο μέσα από την ολότητα του κειμένου. Κυρίως, από μια τέτοια σύλληψη θα ωφεληθεί η εκπαιδευτική διαδικασία, για όσο η διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών από το πρωτότυπο

παραμένει βασικό γνωστικό αντικείμενο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα.

1.2. Δομή της εργασίας και παρουσίαση κεφαλαίων

Το κεφάλαιο 1 αποτελεί την εισαγωγή της εργασίας, τη συνοπτική δηλαδή παρουσίαση του αντικειμένου που πραγματεύεται, όπως επίσης και των ερμηνευτικών στόχων και των πιθανών εφαρμογών των συμπερασμάτων που ενδέχεται να προκύψουν. Το κεφάλαιο 2 παρουσιάζει διεξοδικά τα προβλήματα με τα οποία έρχεται αντιμέτωπη η εφαρμογή κάποιου σύγχρονου μοντέλου ανάλυσης σε κείμενα της Αρχαίας Ελληνικής και συγκεκριμένα το πώς επηρεάζει τη λειτουργία των μηχανισμών συνοχής η αρχική άστικη μορφή τους. Γίνεται επίσης μια πρώτη εξέταση των μορίων σε αντιπαραβολή με τα συνδεδεμένα στοιχεία του μοντέλου των Halliday & Hasan και με τους δείκτες λόγου όπως ορίζονται από τους Georgakopoulou & Goutsos. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται κάποιες σύγχρονες προσεγγίσεις της συνοχής του αρχαίου λόγου, καθώς και οι αδυναμίες τους.

Στο κεφάλαιο 3 παρουσιάζονται τα δεδομένα μας, ενώ γίνεται και μία σύντομη αναφορά στους λόγους για τους οποίους επιλέχθηκαν, στη θέση τους στο ευρύτερο έργο που εντάσσονται, στο κειμενικό είδος στο οποίο ανήκουν και επίσης στο θεωρητικό πλαίσιο εντός του οποίου θα τα προσεγγίσουμε. Το ζήτημα του θεωρητικού πλαισίου καθώς και η προσαρμογή του στα δεδομένα της Αρχαίας Ελληνικής αναλύεται εκτενέστερα στο κεφάλαιο 4, όπου εξετάζεται η φύση και η λειτουργία των μορίων και επιχειρείται η ανασύσταση του μοντέλου ανάλυσης με βάση τα στοιχεία των δεδομένων μας.

Το κεφάλαιο 5 αποτελεί την αναλυτική εφαρμογή του μοντέλου στα δεδομένα μας. Καταδεικνύεται ο τρόπος που επενεργεί το μοντέλο στα κείμενα, επιτρέποντάς μας να αναγνωρίσουμε την οργάνωση και τη νοηματική τους διάρθρωση. Για το δεύτερο κείμενο παρουσιάζονται και κάποια επιπλέον στοιχεία για το θεωρητικό του υπόβαθρο, υπό το πρίσμα του κειμενικού είδους στο οποίο ανήκει, όπως επίσης και ένα ακόμη μοντέλο ανάλυσης που συνυπολογίσαμε κατά την εξέτασή του. Τέλος προβαίνουμε σε σύγκριση των αποτελεσμάτων που προκύπτουν για τα δύο κείμενα και διερευνώνται τα συμπεράσματα που εξάγονται από τη σύγκριση αυτή.

Το κεφάλαιο 6 συνιστά την παρουσίαση των συνολικών αποτελεσμάτων της έρευνας. Εκτίθενται οι διαφορές που εμφανίζει το μοντέλο κατά την εφαρμογή του σε αρχαία και σύγχρονα κείμενα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΜΟΝΤΕΛΩΝ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΛΟΓΟΥ ΣΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζεται η απουσία της στίξης από τα αρχαία κείμενα ως παράγοντας περιοριστικός για την εφαρμογή των μηχανισμών συνοχής και ειδικά της συνδεδετικότητας, όπως ορίζεται από το μοντέλο των Halliday & Hasan (1976). Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, παρουσιάζονται με συντομία οι απόψεις που διατυπώνουν οι Denniston (1954) και Schwyzer (1988) για τη φύση των μορίων, καθώς και το ρόλο που αναλαμβάνουν στην διασύνδεση των εκφωνημάτων. Τα μόρια αντιπαραβάλλονται προς τα συνδεδετικά στοιχεία του μηχανισμού της συνδεδετικότητας και τους δείκτες λόγου, όπως ορίζονται από τους Georgakopoulou & Goutsos (1997). Τέλος, καταδεικνύονται οι αδυναμίες της εφαρμογής μηχανισμών τοπικής συνοχής στον αρχαίο λόγο και η ανάγκη να αρθρούμε στο επίπεδο της καθολικής συνοχής.

2.1. Εισαγωγή

Το αρχαίο κείμενο ως γραπτή αποτύπωση της σκέψης και της πρόθεσης του συγγραφέα, το κείμενο ως λόγος, στερείται ή τουλάχιστον στερούταν κατά τη στιγμή της παραγωγής του, αρκετές από τις συμβάσεις με τις οποίες έχουμε συνηθίσει να παράγουμε και να προσλαμβάνουμε τα σύγχρονα κείμενα. Η πρώτη από αυτές τις συμβάσεις, η οποία μπορεί να μοιάζει επουσιώδης, είναι δυνατόν όμως να ασκεί επιρροή και μάλιστα σημαντική στον τρόπο δόμησης των κειμένων, είναι αυτή που επισημαίνει ο C.M.J. Sicking: «[...] η μεγάλη πλειοψηφία των ελληνικών κειμένων που γράφτηκαν πριν την Ελληνιστική περίοδο αποτελούν ‘μίμησις’ προφορικού λόγου και προοριζόταν περισσότερο για τα αυτιά παρά για τα μάτια» (1993: 7). Κοντά σε αυτό που εννοεί ο Sicking, ότι δηλαδή η πλειονότητα των κειμένων (λόγοι επιδεικτικοί, δικανικοί, συμβουλευτικοί κ.ο.κ.) δημιουργήθηκε προκειμένου να απαγγελθούν, ας συνυπολογίσουμε και εκείνο το περιπαικτικό προσωνύμιο του Αριστοτέλη: ο *Αναγνώστης*. «[...] ‘αναγνώστης’ λεγόταν ο δούλος που έργο του είχε να διαβάσει στους συγκεντρωμένους Ακαδημικούς βιβλία· οι Ακαδημικοί έλεγαν πως είχαν διαβάσει ένα βιβλίο αν το είχαν ακούσει από το στόμα του αναγνώστη» (Λυπουρλής, 2006: 26, η επισήμανση του συγγραφέα).

Είναι βέβαιο ότι η συνθήκη αυτή δημιουργούσε δεσμεύσεις -ή ίσως και διευκολύνσεις- για τον συγγραφέα κατά την παραγωγή του κειμένου του, για τις οποίες μόνο εικασίες μπορούμε να κάνουμε. Μπορούμε όμως να έχουμε υπ’ όψιν μας τους περιορισμούς που αυτή επιβάλλει, στην προσπάθειά μας να εφαρμόσουμε ένα

σύγχρονο μοντέλο ανάλυσης σε ένα αρχαίο κείμενο. Επιπλέον, θα πρέπει να διερευνήσουμε κατά πόσον αυτή η συνθήκη της «προφορικότητας» των αρχαίων γραπτών κειμένων έχει αφήσει κάποιο αποτύπωμα στην επιφάνειά τους. Θα αξιολογήσουμε λοιπόν την παρατήρηση αυτή, ανεξάρτητα από τις προεκτάσεις που μπορεί να λάβει, σε όποιο σημείο μόνο εξυπηρετεί τους σκοπούς της παρούσας εργασίας.

Η δεύτερη σύμβαση που απουσιάζει από τα Αρχαία Ελληνικά κείμενα είναι αυτή της στίξης. Η στίξη δεν είναι απλώς ένας τρόπος ορθογραφικής «τακτοποίησης» των γραπτών κειμένων, αλλά συμβάλλει πολύπλευρα στην οργάνωση του λόγου, αφού στοιχεία όπως οι διακριτές περίοδοι, οι παράγραφοι, οι ενότητες και τα κεφάλαια, αλλά και οι τίτλοι τους, καταδεικνύουν με σαφήνεια στον αναγνώστη τον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας προτίθεται να διαρθρώσει και να αποτυπώσει τη σκέψη του (Brown & Yule 1983: 7). Λογικά, θα πρέπει να υποθέσουμε πως ο αρχαίος συγγραφέας μεταχειριζόταν άλλα μέσα προς αυτήν την κατεύθυνση. Θα παρουσιάσουμε λοιπόν τα ζητήματα αυτά στη συνέχεια, λίγο πιο αναλυτικά, καθώς επίσης και κάποια ακόμη ζητήματα, τα οποία θεωρούμε ότι πρέπει να συμπεριλάβουμε και να διαχειριστούμε στην προσπάθειά μας να διακρίνουμε τον τρόπο οργάνωσης του Αρχαίου Ελληνικού λόγου.

2.2. Στίξη και συνοχή

Τα κείμενα της Αρχαίας Ελληνικής, όπως μας σώζονται από τα αρχαία χειρόγραφα, εμφανίζουν έναν τύπο κεφαλαιογράμματης γραφής των επιγραφών, αδιάκοπης συνέχειας (*scriptio continua*), δίχως δηλαδή χωρισμό των λέξεων ούτε των στίχων, και δίχως τόνους, πνεύματα και σημεία στίξης (Μιονί 1979: 57-58, 64), με αποτέλεσμα αυτά να μην κατατέμνονται σε προτάσεις, περιόδους ή ακόμη περισσότερο παραγράφους.¹ Στις σύγχρονες εκδόσεις τα ζητήματα της στίξης άπτονται του κριτικού υπομνήματος υπό την έννοια ότι η κατάτμηση του κειμένου αποτελεί σε γενικές γραμμές πρόταση του εκδότη και ως εκ τούτου ενδέχεται να διαφοροποιείται, έστω και λίγο, από άλλες αντίστοιχες εκδόσεις. Οι διαφοροποιήσεις

¹ Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι οι γραφείς δεν διέκοπταν τη γραφή στο τέλος της παραγράφου για να αρχίσουν μια νέα παράγραφο, αλλά συμπλήρωναν τη γραμμή και έγραφαν έξω από τη στήλη. Ο τρόπος αυτός γραφής διατηρήθηκε για πολλούς αιώνες μέχρι να εφαρμοστεί πλήρως το σύστημα στίξης. Η εισαγωγή των σημείων στίξης, όπως και των πνευμάτων και των τόνων, αποδίδεται στον Αριστοφάνη τον Βυζάντιο (περ. 257-180 π.Χ.), αλλά μόλις τον 8^ο και τον 9^ο αι. μ.Χ. διαπιστώνουμε την πλήρη εφαρμογή τους.

αυτές αφορούν όλο το εύρος της στίξης (συνήθως άνω τελείες, αλλά και τελείες, παύλες ή παρενθέσεις). Ακόμη μεγαλύτερη πρόκληση αποτελούν οι παράγραφοι, αφού οι εκδότες δεν προβαίνουν συνήθως σε εμφανή παραγραφοποίηση, παρά μονάχα σε διάκριση ευρύτερων ενοτήτων του κειμένου με βάση τη θεματική τους συνάφεια.

Συνηθισμένοι καθώς είμαστε στην εικόνα των σύγχρονων τυπωμένων κειμένων και όλων των ορθογραφικών συμβάσεων που εμπεριέχουν, ξεχνάμε το απλό γεγονός ότι οι αρχαίοι συγγραφείς και αναγνώστες δεν είχαν στη διάθεσή τους καμία από αυτές τις συμβάσεις. Ωστόσο, αυτό δεν είναι ένα ζήτημα άνευ σημασίας, τουλάχιστον όχι για όσα μας ενδιαφέρουν εδώ. Στο *Cohesion in English*, το θεμέλιο έργο για την κειμενική συνοχή, οι Halliday & Hasan (1976) καθιστούν εξ αρχής σαφές ότι οι συνοχικοί δεσμοί εντοπίζονται κατ' εξοχήν ανάμεσα στις προτάσεις-περιόδους, αφού η συνοχή είναι η μόνη σχέση που μπορεί να τις ενώσει προκειμένου να προκύψει κειμενική υφή. Αντίθετα, σε ενδοπροτασιακό περιβάλλον ακόμη και αν αναπτύσσονται συνοχικοί δεσμοί ανάμεσα στα γλωσσικά στοιχεία, είναι οι δομικές σχέσεις που κυρίως τα συγκρατούν (1976: 9). Μοιάζει, λοιπόν, εκ πρώτης όψεως μάλλον μάταιο να προσπαθούμε να εφαρμόσουμε τους μηχανισμούς της συνοχής σε ένα αρχαίο κείμενο, χωρίς πρώτα να εντοπίσουμε, αν όχι τα κριτήρια με τα οποία οι ίδιοι οι συγγραφείς προέβαιναν σε διάκριση των επιμέρους γλωσσικών ενοτήτων, τουλάχιστον τα σημεία στα οποία εμφανίζεται διάσταση ανάμεσα στις εκδόσεις και να διερευνήσουμε κατά πόσον η λειτουργία της συνοχής μας βοηθά να τα διαχειριστούμε ως ένα βαθμό.

Στη συνέχεια θα δώσουμε μια πρώτη ενδεικτική εικόνα των ζητημάτων με τα οποία έρχεται αντιμέτωπη η έρευνα. Το πρώτο από τα δύο αποσπάσματα που αποτελούν τα δεδομένα μας είναι ο λόγος του Ερυξίμαχου (Πλατ. Συμπ. 185e-188a), ένα κείμενο που αποτελείται από 682 λέξεις. Το εξετάζουμε από δύο κριτικές εκδόσεις, του Burnet (1903) και του Συκουτρή (1934). Η πιο εμφανής διαφορά τους έγκειται στην παραγραφοποίηση: ο Συκουτρή διακρίνει, εκτός από την αρχική, άλλες πέντε παραγράφους, ενώ ο Burnet μόνο μία, την επιλογική. Ως προς τη στίξη, ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι διαφοροποιήσεις που εμφανίζονται στη χρήση τελείας ή άνω τελείας, καθώς και άνω τελείας ή κόμματος, έτσι όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 1. Δεν συνυπολογίζουμε στις διαφοροποιήσεις ένα απόσπασμα στο 187b (8-

11),² το οποίο ο Burnet προφανώς το θεωρεί παρενθετικό και το εγκλείει ανάμεσα σε παύλες συνεχίζοντας μετά τη δεύτερη παύλα την περίοδο, ενώ ο Συκουτρής χρησιμοποιεί στην θέση της πρώτης παύλας κόμμα και της δεύτερης τελεία, εισάγοντας έτσι στην συνέχεια καινούργια περίοδο.

Πίνακας 1: Στίξη στις εκδόσεις του *Συμποσίου*

	Burnet	Συκουτρής	
1.	κόμμα	άνω τελεία	185e (12)
2.	κόμμα	άνω τελεία	186b (4)
3.	τελεία	άνω τελεία	186c (15)
4.	άνω τελεία	τελεία	186e (2)
5.	άνω τελεία	τελεία	187a (8)
6.	κόμμα	άνω τελεία	187a (11)
7.	τελεία	άνω τελεία	187b (5)
8.	άνω τελεία	τελεία	187b (7)
9.	τελεία	άνω τελεία	187c (4)
10.	κόμμα	άνω τελεία	187e (21)

Με το ζήτημα της στίξης ασχολείται ακροθιγώς ο Humbert (1957: 353). Στο προλογικό μέρος του κεφαλαίου του για τα μόρια αναφέρει πως, ενώ για τον σύγχρονο αναγνώστη, που έρχεται αντιμέτωπος με την εικόνα ενός αρχαίου κειμένου με πλήρη στίξη, τα μόρια λειτουργούν ως συνεκτικές «σφήνες» ανάμεσα στις προτάσεις, για τον αρχαίο αναγνώστη συνέβαλλαν επίσης στη διάκριση των προτάσεων «διὰ τὰ γίνονται ἀντιληπταὶ ἢ κινήσεις καὶ ἡ ἄρθρωσις τῶν». Υποστηρίζει μάλιστα παρεμπιπτόντως ότι το γὰρ αντιστοιχεί σε ισχυρή στίξη (τελεία, άνω τελεία, άνω και κάτω τελεία, παύλες, παρενθέσεις), ενώ το γέ αποδίδει ασθενή στίξη (κόμμα). Παραδέχεται, ωστόσο, στο τέλος ότι τα μόρια μπορούν να αλλάζουν ρόλους και στην πραγματικότητα η διαφορά τους έγκειται στην συχνότητα με την οποία επιτελούν τη μία ή την άλλη λειτουργία. Ο Schwyzer (1988), όμως, στο δικό του εξαντλητικό κεφάλαιο για τα μόρια δεν φαίνεται να τα συσχετίζει πουθενά με τα σημεία στίξης. Ο Denniston (1954) πάλι, στην δική του ακόμη πιο εξαντλητική μονογραφία, σε όποιο σημείο συσχετίζει τα μόρια με τη στίξη, δεν το κάνει από την πλευρά κάποιου ιδεατού συγγραφέα ή αναγνώστη, αλλά από την πλευρά του σύγχρονου εκδότη, τα παρουσιάζει δηλαδή ως οδοδείκτες για την ενδεχόμενη κατάτμηση του λόγου. Σε κάθε όμως περίπτωση και αυτός παραδέχεται ότι καμία τέτοιου είδους λειτουργία των μορίων δεν έχει απόλυτο χαρακτήρα και ότι απλώς έγκειται στο κριτήριο της ποσόστωσης (ενδεικτικά, 1954: xiviii).

² Η εντός παρενθέσεως αριθμηση των στίχων ανήκει στην έκδοση του Συκουτρής.

Αυτό ακριβώς το κριτήριο της ποσόστωσης είναι που δημιουργεί μια σχετική αμηχανία στο να ταυτίσουμε απόλυτα την παρουσία των μορίων στον αρχαίο λόγο με τη σύγχρονη σύμβαση της ορθογραφικής στίξης, υπό την έννοια ότι μία τελεία είναι κατηγορηματικά μία τελεία και ποτέ κατά συνθήκη κάτι άλλο. Όσο εμπνευσμένη κι αν είναι η αποσπασματική παρατήρηση του Humbert, δεν παύει να είναι καθαρά διαισθητική και μονοδιάστατη. Κάποιος θα μπορούσε εξίσου ή λιγότερο διαισθητικά να ισχυριστεί ότι ο αρχαίος αναγνώστης, αλλά και ο αρχαίος συγγραφέας παρακολουθούσαν την κίνηση και τη διάρθρωση των προτάσεων μέσω και άλλων γλωσσικών ενδείξεων ή και άλλης σηματοδότησης από τη στιγμή που δεν διέθεταν, ούτε καν διανοούνταν τη σύμβαση της στίξης.³ Σε αυτή την ιδέα θα επανέλθουμε αργότερα.

2.3. Μόρια και συνοχή

Για όποιον ασχολείται με το θέμα της συνοχής του αρχαίου λόγου, τα μόρια κρατούν ένα σημαντικό κομμάτι της έρευνας, αφού σχετίζονται άμεσα με τον μηχανισμό της συνδετικότητας που οι Halliday & Hasan κατατάσσουν στη γραμματική συνοχή και τον οποίο θα παρουσιάσουμε εκτενέστερα παρακάτω. Προς το παρόν, θα προσπαθήσουμε να διασαφηνίσουμε κάποιες από τις πτυχές που αφορούν τα γλωσσικά αυτά στοιχεία, έχοντας όμως κατά νου την πρώτη πρόταση του Denniston (1954: xxxvii): «Όσο δύσκολο και να είναι το να διατυπώσουμε έναν ικανοποιητικό ορισμό για τα μόρια, μια προσπάθεια πρέπει να γίνει στην αρχή». Θα πρέπει να διευκρινίσουμε εδώ ότι το όνομα «μόρια», όπως εύστοχα αναφέρει ο Schwyzer (2002: 690), καθαυτό δεν λέει απολύτως τίποτα, με την έννοια ότι είναι ένας όρος που στερείται συγκεκριμένου σημασιολογικού φορτίου, πράγμα που θα μας επέτρεπε να καταχωρίσουμε ενδεχομένως με μεγαλύτερη ευκολία τις λέξεις που εντάσσονται σε αυτή την κατηγορία.

Για τον Denniston, λοιπόν, τα μόρια είναι λέξεις που δηλώνουν έναν τρόπο σκέψης ή τη διάθεση ενός συναισθήματος. Με βάση τη λειτουργία τους προβαίνει σε έναν αρχικό διαχωρισμό: η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει μόρια που η σημασιολογική τους εμβέλεια είναι τοπική, η λειτουργία τους δηλαδή, κυρίως εμφατική, είναι εντοπισμένη στο άμεσο, γειτονικό τους περιβάλλον και επηρεάζουν

³Ένα σοβαρός αντίλογος στη θέση αυτή θα ήταν η χρήση του ασύνδετου και μάλιστα αυτή η περίπτωση ασύνδετου που ο Denniston (1954: xliii) ονομάζει «τυπική» (formal) σε αντίστιξη προς την «στυλιστική» (stylistic).

ως προς το νόημα τον τρόπο έκφρασης και πρόσληψης του εκφωνήματος στο οποίο εμφανίζονται. Στην δεύτερη κατηγορία ανήκουν αυτά των οποίων η παρουσία δημιουργεί σχέσεις ανάμεσα σε ξεχωριστές ιδέες. Σε ένα γενικό βέβαια πλαίσιο, οι σχέσεις αυτές διακρίνονται σε: α) προσθετικές (additional), β) αντιθετικές (adversative), γ) επιβεβαιωτικές (confirmatory) και δ) επαγωγικές (inferential).

Αν σε αυτά τα τελευταία προσθέσουμε και τη σαφέστατη δήλωση του Denniston ότι «διασύνδεση σε κανονικές συνθήκες επιτελείται, όπως είναι φυσικό, ανάμεσα σε διαδοχικές μονάδες του λόγου: λέξεις, φράσεις προτάσεις ή περιόδους», θα καταλάβουμε γιατί η κατηγορία των μορίων υπάγεται με τόσο ενθουσιασμό στο κεφάλαιο της συνδετικότητας των Halliday & Hasan. Αν όμως σταθούμε στην ίδια τη δήλωση του Denniston ότι δηλαδή τα μόρια διασυνδέουν και μονάδες κατώτερες από την περίοδο, τότε ίσως συνειδητοποιήσουμε ότι το να εξετάζουμε τη συνοχική ισχύ της συνδετικότητας στον αρχαίο λόγο με μόνο κριτήριο την παρουσία των μορίων, θα είχε ως αποτέλεσμα να εξαντλήσουμε την έρευνά μας στο να διακρίνουμε πότε ένα μόριο, έτσι όπως το παρουσιάζει ο Denniston ή όποιος άλλος ερευνητής, λειτουργεί συνοχικά με βάση τα κριτήρια των Halliday & Hasan.

Η εικόνα επιδεινώνεται ακόμη περισσότερο, αν συνυπολογίσουμε την ασάφεια των κριτηρίων με τα οποία οι διάφοροι ερευνητές καταχωρίζουν διάφορες λέξεις στην κατηγορία των μορίων –ο Denniston οριακά εντάσσει τους υποτακτικούς συνδέσμους στα μόρια και ο μόνος λόγος που τελικά δεν τους αναφέρει είναι γιατί η σημασία τους είναι περισσότερο γραμματική παρά υφολογική (1954: xl). Ο Schwyzer θεωρεί ότι τα μόρια είναι «από εξωτερική άποψη λέξεις ως επί το πλείστον σύντομες ή πάρα πολύ σύντομες...[οι οποίες] τροποποιούν κατά κάποιο τρόπο από την οπτική γωνία της λογικής –στην αρχαιότερη εποχή πιο πολύ από την άποψη της έκφρασης του συναισθήματος– το νόημα μιας λέξης (μέλους της πρότασης) ή μιας (ολόκληρης) πρότασης» (2002: 690). Προβαίνει σε μια αρχική διάκρισή τους έχοντας ως μεθοδολογική αρχή την ετυμολογική τους προέλευση και τα διακρίνει σε «αρχαιότερα», κληρονομημένα από το ινδοευρωπαϊκό παρελθόν και σε νεώτερα. Το ενδιαφέρον εδώ είναι ότι σε αυτά τα τελευταία εντάσσει παγιωμένους πτωτικούς ή ρηματικούς τύπους, όπως το *ἄγε, οἶμαι, εὖ οἶδ' ὅτι, δῆλον ὅτι, εἶπέ μοι* κ.ά., των οποίων όμως η χρήση, κυρίως επιτακτική, έχει καθαρά τοπικό χαρακτήρα, αφού, σύμφωνα με τον ορισμό του, τροποποιούν το λογικό νόημα της πρότασης στην οποία εμφανίζονται.

Πιθανώς να έχει ήδη αρχίσει να γίνεται εμφανής ο λόγος για τον οποίο αντιμετωπίζουμε με ένα σχετικό σκεπτικισμό την εξέταση των μορίων ως αποκλειστικό μηχανισμό συνδετικότητας στα Αρχαία Ελληνικά. Στη συνέχεια, προκειμένου να θέσουμε πιο στέρεες βάσεις σε αυτή την ένσταση, θα παραθέσουμε συνοπτικά τα όσα υποστηρίζουν για τον μηχανισμό της συνδετικότητας οι Halliday & Hasan και κυρίως τα γλωσσικά στοιχεία μέσω των οποίων αυτή επιτελείται. Επίσης, θα συζητήσουμε ένα σύνολο γλωσσικών στοιχείων, που από τη θεωρία εντάσσονται στην κατηγορία των δεικτών λόγου.

2.4. Συνδετικά στοιχεία και συνοχή

Με το όρο συνδετικότητα (conjunction) οι Halliday & Hasan περιγράφουν τους συνοχικούς δεσμούς που αναπτύσσονται στο κείμενο μέσω συνδετικών λέξεων και συνδετικών εκφράσεων. Για τις συνοχικές αυτές σχέσεις μπορούμε να αναφέρουμε συνοπτικά ότι δεν είναι αναφορικές –όπως στους υπόλοιπους μηχανισμούς της γραμματικής συνοχής– αφού τα συνδετικά στοιχεία δεν αναφέρονται συγκεκριμένα σε κάποιο προηγούμενο ή επόμενο σημείο του κειμένου, αλλά αντλούν την συνοχική τους ισχύ από την ίδια τους τη σημασία, που προϋποθέτει την ύπαρξη άλλων νοηματικών ενοτήτων μέσα στο λόγο. Επίσης, η σύνδεση που επιτελούν γίνεται ανάμεσα σε γλωσσικές ενότητες (εκφωνήματα, νοηματικές παραγράφους κ.ά.) που βρίσκονται σε διαδοχική συνέχεια, αλλά δεν συνδέονται μεταξύ τους με κανένα άλλο δομικό μέσο. Πρόκειται, επομένως, για σημασιολογικές σχέσεις που συσχετίζουν τη σημασία του εκφωνήματος στο οποίο εμφανίζονται με ό,τι προηγείται ή ενδεχομένως με ό,τι έπεται. Δεν είναι όμως λογικές σχέσεις, αλλά κειμενικές. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι δεν εκφράζουν από μόνες τους τη νοηματική σχέση που ενώνει τα δύο εκφωνήματα –αυτή κωδικοποιείται μέσα από τους γραμματικούς μηχανισμούς της γλώσσας– αλλά αποτελούν τους γενικευμένους τύπους που την καταδεικνύουν. Το είδος τους ούτως ή άλλως καθορίζεται από το νόημα είτε αυτό αφορά τη γλωσσική αποτύπωση της πραγματικής εμπειρίας (αναπαραστατική λειτουργία), είτε τη συμμετοχή στο ίδιο το γλωσσικό συμβάν (διαπροσωπική λειτουργία).

Με αυτούς τους περιορισμούς, η συνδετικότητα αποτελεί έναν από τους βασικούς μηχανισμούς που έχει στη διάθεσή του ο δημιουργός ενός κειμένου προκειμένου να οργανώσει το λόγο. Οι Halliday & Hasan διακρίνουν αρχικά τέσσερις βασικές κατηγορίες με βάση τη σημασία τους: προσθετικές, αντιθετικές, αιτιακές και χρονικές. Παραδέχονται ωστόσο ότι το σχήμα αυτό είναι αρκετά γενικευτικό.

Επιπλέον, οι σχέσεις αυτές μπορούν να διακριθούν με βάση το επίπεδο της πραγματικότητας στο οποίο εμφανίζονται σε εξωτερικές και εσωτερικές. Οι εξωτερικές εντοπίζονται στα γεγονότα του εξωγλωσσικού κόσμου, στο περιεχόμενο αυτού για το οποίο γίνεται λόγος, ενώ οι εσωτερικές εντοπίζονται στα ίδια τα γλωσσικά γεγονότα, δηλαδή στην οργάνωση του λόγου από τον ομιλητή. Έτσι, οι πρώτες αφορούν την εμπειρική/αναπαραστατική λειτουργία της γλώσσας, ενώ οι δεύτερες τη διαπροσωπική.

Στις συνδετικές εκφράσεις κατατάσσουν απλά επιρρήματα (ή κατά την παραδοσιακή ορολογία «παρατακτικούς συνδέσμους»), όπως το *and, or, but, so, then* κ.α. και επιρρήματα σύνθετα με γραμματικά ή λεξικά μορφήματα (δεσμευμένα ή μη), όπως το *actually, whereat* κ.α. ή το *nevertheless, anyway* κ.α. Επίσης, προθετικές φράσεις όπως *on the contrary, as a result* κ.α. και προθετικές εκφράσεις που συνοδεύονται από το αναφορικό στοιχείο *that* ή κάποιο άλλο, το οποίο μπορεί να εμφανίζεται προαιρετικά όπως *as a result / as a result of that* ή υποχρεωτικά, όπως *in spite of that*. Η τελευταία αυτή κατηγορία δημιουργεί μια αμηχανία σε σχέση με το κατά πόσον ανήκει στο μηχανισμό της συνδετικότητας ή της αναφοράς. Οι Halliday & Hasan την ξεπερνούν με βασικό επιχείρημα ότι τέτοιου είδους εκφράσεις λειτουργούν εξίσου συνοχικά είτε εμφανίζουν το αναφορικό στοιχείο είτε όχι, αφού συνεχίζουν σε κάθε περίπτωση να εκφράζουν την ίδια σημασιολογική σχέση.

Στη συνέχεια, αξιοποιούν κάποιους από τους πιο κοινούς συνδέσμους, όπως τον συμπλεκτικό *and*, τον διαζευκτικό *or*, τον αντιθετικό *but* κ.α. προκειμένου να διασαφηνίσουν τα είδη των σχέσεων στις οποίες αυτοί υπεισέρχονται και το πώς αυτές διαφοροποιούνται μεταξύ τους. Υπάρχει αφ' ενός η σχέση που δημιουργείται όταν αυτοί επιτελούν τη βασική τους λειτουργία, την απλή δηλαδή παράθεση/αντιπαράθεση όμοιων δομών εντός των ορίων της ίδιας πρότασης, αυτή που παραδοσιακά ονομάζεται παρατακτική συμπλοκή. Από την άλλη υπάρχει η σχέση που δημιουργούν όταν συμβάλλουν στη διασύνδεση των προτάσεων μεταξύ τους, δηλαδή η προσθετική, η αντιθετική κ.ο.κ., η οποία είναι πολύ πιο σύνθετη και σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί απλή διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής της παράταξης, αφού περιλαμβάνει και άλλα στοιχεία, όπως π.χ. έμφασης. Είναι προφανές ότι η πρώτη αποτελεί δομική σχέση και λειτουργεί σε προτασιακό επίπεδο, ενώ η δεύτερη είναι σημασιολογική και συμβάλλει στην κειμενική συνοχή.

Στο τέλος του κεφαλαίου τους προσθέτουν μια σειρά από μεμονωμένα στοιχεία, όπως το *now, of course, well* κ.α. τα οποία παρόλο που δεν εντάσσονται σε καμία από

τις τέσσερις κατηγορίες, διαθέτουν από μόνα τους συνοχική ισχύ. Ονομάζουν τα στοιχεία αυτά *continuatives* – «συνεχιστές», κατά τη μετάφραση του Αρχάκη (1996: 24) και θεωρούν ότι εκφράζουν αδιαφανείς και περίπλοκες σχέσεις, όπως τη μετάβαση σε ένα καινούργιο θέμα ή την επιστροφή σε ένα προηγούμενο, τη στάση του ομιλητή απέναντι σε αυτό που λέγεται και τα συναφή.

Από όσα ειπώθηκαν παραπάνω θα επισημάνουμε τα δύο σημεία που μας ενδιαφέρουν. Καταρχάς, οι συνδετικές σχέσεις, παρόλο που συμβάλλουν πολυεπίπεδα στο επικοινωνιακό συμβάν, έχουν ως βασική τους λειτουργία την κειμενική. Αυτό σημαίνει ότι η υποκείμενη σημασιολογική σχέση που εκφράζουν δεν υφίσταται λόγω αυτών, αλλά μέσω αυτών κωδικοποιείται ισχυρά, προκειμένου να διευκολύνουν την οικονομία στην πρόσληψή της.⁴ Επιπλέον, τα συνδετικά στοιχεία ανήκουν σε διάφορες γραμματικές κατηγορίες και καταχωρίζονται ως τέτοια με κριτήριο ότι δεν συμμετέχουν σε δομικές σχέσεις, αλλά συνενώνουν ενότητες λόγου συμβάλλοντας έτσι στη συνοχή του κειμένου.

2.5. Δείκτες λόγου και συνοχή

Η οριοθέτηση της έννοιας των δεικτών λόγου μπορεί να αποδειχθεί ένα εξαιρετικά περίπλοκο εγχείρημα, αφού όπως αναφέρει και ο Γούτσος (2009: 755-6): «Σε όλες τις βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις του θέματος, που από μόνες τους μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ανασκόπησης, τονίζεται η απουσία ενός συμπεριληπτικού όρου, αλλά και ενός μοναδικού ορισμού για τη σχετική γλωσσική κατηγορία (Brinton 1990: 46-49, Foolen 1996, Mosegaard Hansen 1998: 3-8, Schourup 1999, Fischer 2000: 11-18, Sierman 2000/2001)[...] όροι της βιβλιογραφίας που εκτείνονται από τα μόρια (*particles*) και τα μόρια λόγου (*discourse particles*) ως τους πραγματολογικούς δείκτες (*pragmatic markers*) και τους κειμενικούς δείκτες ή δείκτες λόγου (*discourse markers*), όροι που περιλαμβάνουν γλωσσικές κατηγορίες με συγκεκριμένα και αλληλοκαλυπτόμενα όρια.». Τα διαφορετικά θεωρητικά πλαίσια στα οποία ενέταξαν τους δείκτες λόγου οι διάφοροι ερευνητές και βάσει των οποίων τους προσέγγισαν, είναι πιθανότατα η εξήγηση γι'αυτού του είδους τη σύγχυση. Στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε συνοπτικά τους κυριότερους ορισμούς που

⁴ Είναι αλήθεια ότι στο κεφάλαιο για τη συνδετικότητα οι Halliday & Hasan δεν αναπτύσσουν διεξοδικά αυτή τη θέση, αλλά μονάχα διάσπαρτα και υπονοώντας την. Γι' αυτό και ο Αρχάκης ασκεί κριτική στη θεωρία τους (1996: 19-26). Θεωρούμε όμως, πως η δήλωσή τους «οι συνδετικές σχέσεις δεν είναι λογικές, αλλά κειμενικές», καθώς και όσα αναφέρουν στις επόμενες γραμμές (1976: 238) είναι αρκετά ενδεικτική.

διατυπώθηκαν και επιχειρούν να διασαφηνίσουν τη φύση και τις λειτουργίες της συγκεκριμένης γλωσσικής κατηγορίας.

Ο Levinson με το έργο του *Pragmatics* (1983) είναι από τους πρώτους μελετητές που έστρεψαν την προσοχή της έρευνας στους δείκτες λόγου, εντάσσοντάς τους στο κεφάλαιο της δείξης (deixis) και συγκεκριμένα στη δείξη λόγου (discourse deixis). Η τελευταία αφορά εκφράσεις που κωδικοποιούν την αναφορά σε αποσπάσματα λόγου που προηγήθηκαν ή έπονται, όπως σε προηγούμενη αναφορά ή στη συνέχεια (Αρχάκης 1996: 13).

Σύμφωνα με τον ορισμό της Schiffrin στο έργο της *Discourse Markers* (1987) οι δείκτες λόγου είναι «διαδοχικά εξαρτώμενα στοιχεία που εγκλείουν ενότητες του λόγου» (Georgakopoulou & Goutsos 1998: 887). Πρόκειται δηλαδή για συνδετικά στοιχεία που δεν λειτουργούν απλώς ως μηχανισμοί συνοχής, αλλά υποδηλώνουν κειμενικές σχέσεις σε όλα τα επίπεδα του λόγου, ανάμεσα σε ό,τι λέγεται, ό,τι πράττεται και ό,τι γίνεται αντιληπτό (Γεωργακοπούλου & Γούτσος 2011: 121). Επομένως, οι δείκτες συνδέουν ένα εκφώνημα με όλες τις παραμέτρους που συστήνουν ένα επικοινωνιακό γεγονός και τους συμμετέχοντες σε αυτό με όρους εγγύτητας (προηγούμενο κείμενο / ομιλητής) και απόστασης (επόμενο κείμενο / ακροατής).

Τέλος, η Blakemore αξιοποιώντας τη Θεωρία της Συνάφειας των Sperber & Wilson (1995), θεωρεί πως τα μέσα που καθοδηγούν την ερμηνευτική διαδικασία μέσα σε ένα κείμενο πρέπει να αναζητηθούν σε εκφράσεις που είναι φορείς συμβατικού υπονοήματος (conventional implicature). Οι εκφράσεις αυτές, που τις ονομάζει συνδετικά λόγου (discourse connectives), δεν συμμετέχουν προσθέτοντας κάτι καινούργιο στο λογικοπροτασιακό περιεχόμενο των εκφωνημάτων, αλλά μεταφέρουν πληροφορίες διαδικαστικού και όχι εννοιολογικού τύπου, αφού υποδεικνύουν τα επιδιωκόμενα συμφραστικά αποτελέσματα, μειώνοντας το κόστος επεξεργασίας του ακροατή (Αρχάκης 1996: 77-9).

Συνοψίζοντας, θα εκθέσουμε όσα θεωρούνται από τους περισσότερους μελετητές ως τυπικά χαρακτηριστικά προκειμένου να ενταχθεί ένα στοιχείο στην κατηγορία των δεικτών λόγου, όπως παρουσιάζονται από τον Αρχάκη (1996: 7-9, βλ. επίσης Heine, Kaltenböck & Kuteva 2019: 2)

1. Προσωδικά χαρακτηριστικά: τονούμενοι περιβάλλονται από παύσεις, ενώ άτονοι υφίστανται φωνολογική συρρίκνωση, εμφανίζουν δηλαδή ένα είδος προσωδικής απομόνωσης.

2. Μορφολογικά χαρακτηριστικά: πρόκειται για αμετάβλητες συνήθως μονομορφηματικές εκφράσεις, αλλά μπορούν να έχουν και συνθετότερη μορφή.

3. Συντακτικά χαρακτηριστικά: προέρχονται από διάφορες, λεξικές κυρίως κατηγορίες και εμφανίζονται τυπικά στην αρχή του εκφωνήματος (χωρίς πάντως να αποκλείονται εσωτερικές θέσεις ή η τελική), ενώ είναι συντακτικά απομονωμένοι από τους παρακείμενους όρους

4. Σημασιολογικά χαρακτηριστικά: δεν εισάγουν πληροφορίες στο εκφώνημα, κρατώντας καθαρά διαδικαστικό ρόλο, και μπορούν να παραλειφθούν, χωρίς να επηρεάσουν την αληθειακή του σημασία.

5. Λειτουργία: καταδεικνύουν τη σχέση ενός εκφωνήματος με το λόγο που προηγείται ή έπεται.

Έχοντας υπόψη αυτά, θα αξιοποιήσουμε επίσης και τα όσα σχετικά αναφέρουν οι Georgakopoulou & Goutsos (1997, 1998), οι οποίοι προκειμένου να διακρίνουν τα συνδεδετικά στοιχεία που λειτουργούν ως σύνδεσμοι από εκείνα που αναλαμβάνουν το ρόλο των δεικτών λόγου, ξεκινούν από τις θεωρίες που αντιμετωπίζουν την οργάνωση του λόγου ως μια πολυεπίπεδη διεργασία. Σύμφωνα με αυτές, η συνδεδετικότητα επιτελείται σε δύο σχετιζόμενα βέβαια, διακριτά όμως από αναλυτική άποψη επίπεδα: τη σύνθεση του λόγου βάσει μιας γραμμικής ακολουθίας πάνω σε έναν οριζόντιο άξονα και την προβολή αυτού σε έναν λιγότερο εμφανή κάθετο άξονα. Ο πρώτος αφορά τη συνδεδετικότητα σε τοπικό επίπεδο, τον τρόπο δηλαδή που διασυνδέονται οι προτάσεις στην ακολουθία τους και ονομάζεται από τους Bamberg & Marchman (1991) σύνδεση (*binding*). Ο δεύτερος, που ονομάζεται εκδίπλωση (*unfolding*), σχετίζεται με τον τρόπο μέσω του οποίου μεγαλύτερες ενότητες λόγου εδραιώνονται στις προηγούμενες υπό το πρίσμα της καθολικής οργάνωσης του κειμένου. Η εκδίπλωση περιλαμβάνει την σύνδεση, αφού όταν ένας τύπος επενεργεί, ώστε τμήματα λόγου να ενσωματωθούν σε ένα όλον, δημιουργεί πρώτα τοπικούς δεσμούς. Όμως, δεν συμβαίνει απαραίτητα το αντίθετο, καθώς κάποιοι τύποι περιορίζονται στα όρια της πρότασης ή διαδοχικών προτάσεων χωρίς να συνεισφέρουν συνολικά.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, καθίσταται δυνατή η διάκριση των συνδέσμων από τους δείκτες λόγου. Οι τελευταίοι είναι τα συνδεδετικά εκείνα στοιχεία που επενεργούν βέβαια σε τοπικό επίπεδο, λόγω της γραμμικότητας του λόγου, αλλά το κυρίαρχο πεδίο εφαρμογής τους είναι το καθολικό. Η οπτική αυτή έχει δύο βασικά πλεονεκτήματα: μας επιτρέπει κατά πρώτον, μέσα σε ένα συνολικό πλαίσιο εξέτασης

του κειμένου να συνυπολογίσουμε και παραδοσιακά κριτήρια που σχετίζονται με τους συνδέσμους. Κατά δεύτερον, να συσχετίσουμε τους συνδέσμους με την τοπική συνοχή, την συνδετικότητα με όρους των Halliday & Hasan, που είναι ένας μηχανισμός διαπροτασιακής εφαρμογής, και να αποδεσμεύσουμε από αυτόν τον μηχανισμό τους δείκτες λόγου.

Τέλος, οι δείκτες λόγου, όπως εξάλλου κάθε γλωσσικός τύπος, αναλαμβάνουν έναν πολυεπίπεδο ρόλο, αφού η σχέση ανάμεσα στον δείκτη λόγου ως μορφή και τη λειτουργία που επιτελεί δεν είναι μονοσήμαντη. Οι Georgakopoulou & Goutsos εξετάζουν τις λειτουργίες τους συσχετίζοντάς τις με τις τρεις μεταλειτουργίες της γλώσσας, όπως ορίζονται από τον Halliday (1985). Έτσι, η αναπαραστατική τους λειτουργία έγκειται στη δυνατότητά τους να διασυνδέουν δύο μονάδες λόγου με μια σημασιολογική σχέση, η οποία ανταποκρίνεται στο λογικοπροτασιακό τους περιεχόμενο. Η διαπροσωπική τους λειτουργία επιτελείται εφόσον η χρήση τους αποτελεί προσλεκτική πράξη και η σχέση που δημιουργούν ανάμεσα στα γλωσσικά μέρη έχει ένα συγκεκριμένο απολεκτικό αποτέλεσμα, αναδεικνύοντας έτσι τις διαπροσωπικές και κοινωνικές σχέσεις των συμμετεχόντων. Πρωταρχική τους όμως λειτουργία είναι η κειμενική, η οποία ανταποκρίνεται σε αυτό που ο Goutsos (1997) ονομάζει σχέσεις διαδοχικότητας, τη δυνατότητα δηλαδή που έχουν να οριοθετούν και ταυτόχρονα να συνενώνουν τις μονάδες του λόγου, κατατείνοντας προς το συνολικό κείμενο. Η δυνατότητα αυτή προκύπτει αναγκαστικά από τη γραμμικότητα του λόγου, αλλά δε δεσμεύεται από τη γειτνίαση. Συμβάλλει έτσι τόσο στη σύνδεση μέσω των σχέσεων διαδοχικότητας, τις οποίες θα αναπτύξουμε εκτενέστερα παρακάτω, όσο και στην εκδίπλωση μέσω των μη γραμμικών μοτίβων κειμενικής οργάνωσης.

Επομένως, ένα γλωσσικό στοιχείο αναγνωρίζεται ως δείκτης λόγου όταν επιτελεί πρωτίστως την κειμενική λειτουργία, ανεξάρτητα από το κατά πόσον συμμετέχει ή όχι και στις υπόλοιπες δύο. Λειτουργεί με αυτόν τον τρόπο ως ένδειξη τόσο των κειμενικών σχέσεων στο εύρος του συνολικού κειμένου όσο και του προσανατολισμού του δημιουργού και της στάσης του απέναντι σε ό,τι λέγεται και στο κοινό του (Goutsos 1997: 92).

Τα παραδείγματα που παραθέτουν οι Γεωργακοπούλου & Γούτσος (2011: 121) από τα νέα ελληνικά σχετικά με τις δύο χρήσεις του *αλλά*, αφενός ως παραδοσιακού αντιθετικού συνδέσμου και αφετέρου ως δείκτη λόγου, καθιστούν τη θέση τους ακόμη πιο σαφή. Προκειμένου όμως να συνδέσουμε τα όσα συζητήθηκαν ήδη με την

προσέγγιση των αρχαίων Ελληνικών, θα παρουσιάσουμε δύο αποσπάσματα, από τον Ισοκράτη και τον Λυσία αντίστοιχα, που θεωρούμε ότι εμπίπτουν στην συγκεκριμένη θεώρηση (η μετάφραση εδώ είναι δική μας):

(1) *ὁ δῆμος οὐκ ἐπελάθετο διὰ τὴν μεταβολήν, ἀλλὰ μᾶλλον τούτῳ προσεῖχε τὸν νοῦν* (Ισοκ. 12 139)

ο δῆμος δεν ξέχασε εξαιτίας της μεταβολής (του πολιτεύματος), αλλά περισσότερο έστρεψε την προσοχή του σε αυτό

(2) [...] *τίνας δ' ἂν τῶν ζώντων δικαιοτέρον περὶ πολλοῦ ποιοίμεθα ἢ τοὺς τούτοις προσήκοντας, οἳ τῆς μὲν τούτων ἀρετῆς τὸ ἴσον τοῖς ἄλλοις ἀπέλαυσαν, ἀποθανόντων δὲ μόνοι γνησίως τῆς δυστυχίας μετέχουσιν.*

Ἀλλὰ γὰρ οὐκ οἶδα ὅ,τι δεῖ τοιαῦτα ὀλοφύρεσθαι. (Λυσ. 2 76-77)

[...] και ποιους από τους ζωντανούς θα εκτιμούσαμε πιο δικαιολογημένα παρά τους συγγενείς αυτών, οι οποίοι αποκόμισαν βέβαια την ωφέλεια που προέκυπτε από την αρετή τους εξίσου με τους άλλους, από τη στιγμή όμως που εκείνοι πέθαναν, είναι οι μόνοι που έχουν πραγματικό μερίδιο στη δυστυχία.

Αλλά πράγματι, δε γνωρίζω γιατί πρέπει να θρηνούμε για τέτοιου είδους πράγματα.

Στο πρώτο παράδειγμα, ο *ἀλλά* λειτουργεί ενδοπροτασιακά ως αντιθετικός σύνδεσμος, συνδέοντας κάτι αρνητικό με κάτι καταφατικό (το παραδοσιακό σχήμα «κατ' ἄρσιν καὶ θέσιν»). Στο δεύτερο παράδειγμα, βρίσκεται στην αρχή της τελευταίας παραγράφου του λόγου (η παραγραφοποίηση ανήκει στο εκδότη, W.R.M. Lamb. Loeb Classical Library) και ενώ δημιουργεί διαπροτασιακά μια –χαλαρή, σε κάθε περίπτωση– αντιθετική σχέση ανάμεσα στο τρέχον εκφώνημα και σε όσα ειπώθηκαν προηγουμένως (οι συγγενείς των νεκρών τους θρηνούν, αλλά ο ρήτορας δεν ξέρει γιατί πρέπει να θρηνούν) κυρίως επαναφέρει την εστίαση στους νεκρούς από τον πόλεμο που είναι και το βασικό θέμα του λόγου, λειτουργώντας έτσι ως δείκτης λόγου.

Θεωρούμε ότι μια τέτοιου είδους θεώρηση των μορίων μπορεί να αποδειχθεί πολύ πιο καίρια και παραγωγική για το θέμα της οργάνωσης των αρχαίων κειμένων

και θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε τη λειτουργικότητά της στην ανάλυση των δεδομένων μας.

2.6. Συνοχή και αρχαία ελληνικά

Γενικά, το θέμα της συνοχής ως συνολικό φαινόμενο στον αρχαίο ελληνικό λόγο δεν έχει προσελκύσει ιδιαίτερα το ενδιαφέρον της έρευνας. Οι περισσότερες μελέτες είναι περιορισμένες και εστιάζονται σε συγκεκριμένα φαινόμενα, κυρίως στα μόρια, προσπαθώντας να καταδείξουν τον τρόπο που αυτά συμβάλλουν στη συνοχή. Σε αυτή τη λογική δομείται και το *Discourse Cohesion in Ancient Greek* των Bakker & Wakker (2009). Πρόκειται για ένα συλλογικό τόμο αποτελούμενο από άρθρα που εξετάζουν, εντός διαφορετικών θεωρητικών πλαισίων, είτε λειτουργικών είτε γνωσιακών, και τη συμβολή των μορίων και άλλες πτυχές και μηχανισμούς συνοχής (2009: xi). Όπως είναι φυσικό, μια τέτοιου είδους συλλογή ετερόκλιτων και μεμονωμένων θεωρήσεων μπορεί να αποδειχθεί διαφωτιστική για επιμέρους προβληματισμούς, δεν απαντάει όμως στα προβλήματα που ανακύπτουν όταν εξετάζει κανείς ένα κείμενο ως ενιαία και αυτοτελή οντότητα.

Μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση στο ζήτημα αυτό αποτελεί η διδακτορική διατριβή της Karaouza, *Cohesion and text structure in Attic Greek prose* (2007). Στην έρευνά της που επικεντρώνεται στην αττική πεζογραφία του 5^{ου} και 4^{ου} αιώνα, εφαρμόζει τη θεωρία των Halliday & Hasan για τη γραμματική συνοχή. Αρχικά, αντιστοιχίζει τα στοιχεία εκείνα που λειτουργούν συνοχικά, όπως παρουσιάζονται για την αγγλική στο *Cohesion in English*, με τα ισοδύναμά τους αρχαιοελληνικά και στη συνέχεια εξετάζει σε μια πληθώρα παραδειγμάτων κατά πόσον αυτά συμβάλλουν στη διαπροτασιακή σύνδεση. Επισημαίνει επίσης και τη μη συνοχική χρήση των ίδιων στοιχείων, ενώ όταν ολοκληρώνει κάθε υποενότητας παρουσιάζει αναλυτικά τα στατιστικά αποτελέσματα της έρευνάς της. Τέλος, εντοπίζει τις διαφορές που εμφανίζει η ελληνική σε σχέση με την αγγλική και τις αναλύει σε ξεχωριστή υποενότητα.

Είναι αλήθεια ότι η Karaouza επιχειρεί μια προσέγγιση που είναι και εξαντλητική και στοιχειοθετημένη, αφού εφαρμόζεται στο σύνολο σχεδόν του έργου έντεκα διαφορετικών συγγραφέων. Είναι επίσης ολόπλευρη, αφού εξετάζει αναλυτικά και τους τέσσερις μηχανισμούς της γραμματικής συνοχής, επιτρέποντας στον αναγνώστη να συλλάβει τη συνέργειά τους στο συνολικό κείμενο. Και είναι και μεθοδική, αφού τα στατιστικά της στοιχεία βοηθούν να κατανοήσουμε τη λειτουργία

κάθε γλωσσικού στοιχείου χωριστά και ανά συγγραφέα. Δεν αποφεύγει, όμως, την κριτική για επιμέρους θέσεις που διατυπώνει ή για παραλείψεις που εμφανίζει. Εμείς θα σταθούμε σε αυτό που θεωρούμε ότι αποτελεί μεθοδολογική αστοχία, το οποίο αποτέλεσε και αφορμή για τη δική μας προσέγγιση.

Στις τελευταίες παραγράφους της εισαγωγής της η Karaouza διαπιστώνει το πρόβλημα του ορισμού και προφανώς της οριοθέτησης της πρότασης-περιόδου (sentence) στον αρχαίο ελληνικό λόγο. Ορίζει τελικά ως περίοδο: «την έκφραση μιας ολοκληρωμένης σκέψης, η οποία εκτείνεται στο διάστημα ανάμεσα σε δύο σημεία στίξης, δηλαδή τελεία (full stop), άνω και κάτω τελεία (colon), άνω τελεία (semi-colon)⁵ και ερωτηματικό (question mark)» (2007: 21).

Στον ορισμό αυτό αναγνωρίζει και η ίδια δύο βασικές αδυναμίες: κατά πρώτον την αφηρημένη διάσταση της φράσης «ολοκληρωμένη σκέψη» και κατά δεύτερον ότι η στίξη παρουσιάζει σε κάποιες περιπτώσεις διαφοροποιήσεις ανά έκδοση. Χωρίς να γίνεται τελείως σαφές με ποιον τρόπο απαντά στα δύο αυτά ζητήματα, επιλέγει για το δεύτερο θέμα να ακολουθήσει τον Halliday (2004), ο οποίος θέτει τη στίξη ως κριτήριο καθορισμού ενός προτασιακού συνόλου (clause complex), ενώ το πρώτο φαίνεται να το συσχετίζει με μια αόριστη αναφορά που κάνει στον τρόπο προσέγγισης του Sicking (1993: 8) στους λόγους του Λυσία.⁶ Τίποτα από αυτά δεν λύνει το πρόβλημα: η Karaouza προκειμένου να αντιμετωπίσει μια ανακολουθία, συσχετίζει δύο απόψεις που προσεγγίζουν το ζήτημα από διαφορετική οπτική. Για τον Halliday, η στίξη είναι επιλογή του συγγραφέα που ο αναγνώστης οφείλει να δεχθεί ως κάτι αμετάκλητο και βάσει αυτού πρέπει να ερμηνεύσει το κείμενο. Για τον Sicking, η στίξη είναι απόφαση αυτού που προσλαμβάνει το κείμενο και αποτελεί στην ουσία προϊόν αποκωδικοποίησης, προσωπικής δηλαδή ερμηνείας, άλλων γλωσσικών σημάτων που μεταχειρίζεται ο συγγραφέας. Είναι αλήθεια ότι η σύγχυση

⁵ Υπάρχει μια μικρή αναντιστοιχία ανάμεσα στους αγγλικούς και τους ελληνικούς όρους: ενώ θεωρητικά το *colon* θα έπρεπε να ισοδυναμεί με άνω τελεία, αφού αυτή καθορίζει αυτό που ονομάζουμε *κῶλον περιόδου* (Μουμτζάκης 1981: 11), και το *semi-colon* να στερείται ισοδύναμου, τελικά και τα δύο σημεία *colon* (:) και *semi-colon* (;) των αγγλικών εκδόσεων αντιστοιχίζονται με την άνω τελεία στις ελληνικές εκδόσεις. Αυτό που έχει επίσης, ενδιαφέρον εδώ είναι ότι η Karaouza εφαρμόζει τους μηχανισμούς διαπροτασιακής συνοχής και στις ημιπερίόδους, αδιακρίτως προς τις περιόδους και χωρίς περαιτέρω διευκρίνιση.

⁶ Στην παραπομπή αυτή, ο Sicking δηλώνει ότι θα εξετάσει τον τρόπο που επηρεάζουν τη διάρθρωση του κειμένου οι τεχνικές με τις οποίες σηματοδοτείται η έναρξη της περιόδου, εννοώντας κυρίως τα μόρια. Στην επόμενη σελίδα δηλώνει ότι θα χρησιμοποιήσει για τον πρώτο λόγο του Λυσία τη στερεότυπη έκδοση της Οξφόρδης, όπου ο εκδότης, C. Hude, διακρίνει με τη στίξη του 128 *αυτοτελείς προτάσεις* (η επισήμανση δική μας).

αυτή αποτυπώνεται κάποιες φορές και στα παραθέματα που παρουσιάζει, καθώς η μεθοδολογία με την οποία τα επιλέγει δεν είναι πάντοτε σαφής.

Ας πάρουμε για παράδειγμα το μόριο *μέν*. Το μόριο αυτό παρουσιάζεται αρχικά στη συζήτηση που κάνει η Karaouza για το *δέ* (2007: 223), καθώς ακολουθεί αλφαβητική κατάταξη. Εκεί υποστηρίζει πως όταν τα δύο μόρια συνεμφανίζονται, λειτουργούν συνοχικά, εφόσον συνδέουν δύο προτάσεις, όμως αυτό συμβαίνει σπάνια για τους περισσότερους συγγραφείς, εκτός από τον Θουκυδίδη (θεωρούμε πως δεν υπολογίζει τις περιπτώσεις που τα *μέν-δέ* εμφανίζονται εντός της ίδιας ορθογραφικής περιόδου). Κοντά σε άλλα, παραθέτει και το εξής παράδειγμα από τον «*Επιτάφιο*» (η υπογράμμιση δική της):

(3) *καὶ ὄνομα μὲν διὰ τὸ μὴ ἐς ὀλίγους ἀλλ' ἐς πλείονας οἰκεῖν δημοκρατία κέκληται· μέτεστι δὲ κατὰ μὲν τοὺς νόμους πρὸς τὰ ἴδια διάφορα πᾶσι τὸ ἴσον* (Θουκ. 2. 37.1)

Και λέγεται με τ' όνομα δημοκρατία, γιατί δεν κυβερνιέται για το συμφέρον των ολίγων, αλλά για τους πολλούς, κ' έχουν όλοι τα ίδια δικαιώματα σύμφωνα με τους νόμους ως για τις ιδιωτικές διαφορές μεταξύ τους (Λαμπρίδης 1962)

Στη συζήτηση *πάλι* που κάνει για το *μέν* (2007: 236), αναγνωρίζει τη συνοχική του ισχύ, όταν χρησιμοποιείται, σπάνια βέβαια, ως συνδετικό στοιχείο (θεωρεί ότι η συνήθης συνοχική του χρήση είναι όταν εντάσσεται στον μηχανισμό είτε της ονοματικής υποκατάστασης είτε της αναφοράς) και τότε εμφανίζεται μαζί με διάφορα μόρια, όπως το *καί*, καθώς και ρήματα γνώμης ή λόγου. Παραθέτει το ίδιο παράδειγμα από τον Θουκυδίδη (με δική της υπογράμμιση):

(3) *καὶ ὄνομα μὲν διὰ τὸ μὴ ἐς ὀλίγους ἀλλ' ἐς πλείονας οἰκεῖν δημοκρατία κέκληται· μέτεστι δὲ κατὰ μὲν τοὺς νόμους πρὸς τὰ ἴδια διάφορα πᾶσι τὸ ἴσον* (Θουκ. 2. 37.1)

Και ενώ φαίνεται ότι ο μηχανισμός της συνδετικότητας αφορά τις δύο προτάσεις που παραθέτει και όχι την αμέσως προηγούμενη που παραλείπει, δεν εξηγεί πώς συμβάλλει το *καί* στη συνοχή, τι ρόλο κρατά το *δέ* στη δεύτερη ημιπερίοδο, καθώς και τι διαφορά έχει αυτό το παράθεμα από τα παρόμοια που ανέφερε στη συζήτηση για το *δέ* και δεν εμφάνιζαν το *καί*. Και για να κάνουμε ακόμη

πιο σαφή την ένστασή μας σχετικά με τη χρήση των μορίων εντός των πλαισίων του μηχανισμού της συνδετικότητας όπως ορίζεται στο *Cohesion in English*, παραθέτουμε τρία αποσπάσματα από τον Λυσία που εμφανίζουν το ζεύγος μὲν-δε:

(4) ἀποκτινύναι μὲν γὰρ ἄνθρωπος περὶ οὐδενὸς ἡγοῦντο, λαμβάνειν δὲ χρήματα περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο. (Λυσ. 12 7)

γιατί δεν το είχαν για τίποτα να σκοτώνουν ανθρώπους, εκτιμούσαν όμως περισσότερο να εισπράττουν χρήματα. (Ράπτης 2003)

(5) Πρώτερον μὲν γὰρ ἔδει τὴν ἔχθραν τοὺς κατηγοροῦντας ἐπιδείξει, ἥτις εἶη πρὸς τοὺς φεύγοντας· νυνὶ δὲ παρὰ τῶν φευγόντων χρὴ πυνθάνεσθαι, ἥτις ἦν αὐτοῖς πρὸς τὴν πόλιν ἔχθρα [...] (Λυσ. 12 2)

Πρώτα, λοιπόν, οι κατηγοροί έπρεπε να αποδείξουν ποια αιτία κατηγορίας υπήρχε εναντίον των κατηγορουμένων, ενώ τώρα πρέπει από τους κατηγορουμένους να μάθουμε ποια ήταν η αιτία της έχθρας προς την πόλη (Ράπτης 2003)

(6) Ἐκεῖνος μὲν οὖν ἐλθὼν εἰς Λακεδαιμόνα ἔμενεν ἐκεῖ πολὺν χρόνον, καταλιπὼν ὑμᾶς πολιορκουμένους, εἰδὼς τὸ ὑμέτερον πλῆθος ἐν ἀπορίᾳ ἐχόμενον καὶ διὰ τὸν πόλεμον καὶ τὰ κακὰ τοὺς πολλοὺς τῶν ἐπιτηδείων ἐνδεεῖς ὄντας, νομίζων, εἰ διαθείη ὑμᾶς ἀπόρως ὡσπερ διέθηκεν, ἀσμένως ὅποιαντινοῦν ἐθελεῖσαι ἂν εἰρήνην ποιήσασθαι. Οἱ δ' ἐνθάδε ὑπομένοντες καὶ ἐπιβουλεύοντες καταλῶσαι τὴν δημοκρατίαν εἰς ἀγῶνα Κλεοφῶντα καθιστᾶσι (Λυσ. 13 11-12)

Εκείνος λοιπόν, αφού έφτασε στη Σπάρτη, έμεινε εκεί για πολύ καιρό αφήνοντας εσάς να πολιορκείσθε, αν και γνώριζε ότι ο λαός λιμοκτονούσε και λόγω του πολέμου και των συμφορών οι πολλοί στερούνταν και το ψωμί ακόμη, νομίζοντας ότι, αν σας έχει όμηρους της πείνας, όπως και το έκανε, ευχαρίστως θα σύναπτε την ειρήνη με όποιους όρους θα ήθελε αυτός. Αυτοί (του σιναφιού του) που περίμεναν εδώ και σχεδίαζαν να καταλύσουν τη δημοκρατία εισάγουν σε δίκη τον Κλεοφώντα (Ράπτης 2003)

Η στίξη και των τριών ανήκει στον ίδιο εκδότη (W.R.M. Lamb). Δεν μας είναι σαφή τα ερμηνευτικά κριτήρια που υπαγόρευσαν να τεθεί στο (4) κόμμα, στο (5) άνω τελεία και στο (6) τελεία και ούτε είναι στις προθέσεις μας να κατανοήσουμε. Θέλουμε μόνο να καταδείξουμε ότι, επειδή ακριβώς για τον αρχαίο λόγο δημιουργείται ένα μεθοδολογικό πρόβλημα, θα πρέπει μάλλον να στρέψουμε τη ματιά μας από τις προτάσεις στα εκφωνήματα ή ακόμη καλύτερα στις μονάδες λόγου.

Η αξία της διδακτορικής θέσης της Karaouza έγκειται στο ότι κατορθώνει να δείξει με τρόπο συστηματικό το πώς κατά περίπτωση και σε γενικές γραμμές εφαρμόζεται η θεωρία των Halliday & Hasan στον αρχαίο Ελληνικό λόγο –το ότι εφαρμόζεται ήταν μάλλον αναμενόμενο, αφού δοκιμάστηκε σε μια γλώσσα που

διαθέτει αντωνυμίες, δεικτικά και συνδετικά στοιχεία, καθώς και όποιον άλλο γλωσσικό μηχανισμό θεωρείται προαπαιτούμενος. Στη συνέχεια, αξιοποιώντας τα συμπεράσματά της, αλλά και όσα αναφέραμε στα προηγούμενα κεφάλαια θα προσπαθήσουμε να συστήσουμε τα θεωρητικά πλαίσια, εντός των οποίων θα προσεγγίσουμε τα δικά μας δεδομένα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Έχουμε ήδη αναφέρει αρκετούς περιορισμούς που πρέπει να υπερβεί ο σύγχρονος αναγνώστης προκειμένου να κατανοήσει τον τρόπο δόμησης και οργάνωσης του αρχαίου λόγου. Θα αναφέρουμε έναν ακόμη: ο γραπτός και μάλιστα ο εξαντλητικά επεξεργασμένος λόγος είναι η μόνη επαφή που μπορούμε να έχουμε με αυτή την περίοδο της γλώσσας μας. Δεν θα κατανοήσουμε, για παράδειγμα, ποτέ πώς επηρέασε η προσωδία την παραγωγή των κειμένων, και μάλιστα όταν αυτά προορίζονταν στην πλειοψηφία τους να απαγγελθούν, όπως έχουμε ήδη αναφέρει. Αναγνωρίζοντας αυτούς τους περιορισμούς, επιλέξαμε να αντλήσουμε τα δεδομένα μας από κείμενα της Αττικής διαλέκτου της κλασικής περιόδου (5^{ος} - 4^{ος} αι.) και συγκεκριμένα από το πλατωνικό corpus.

Ο λόγος είναι διττός. Αρχικά, γιατί η γλώσσα των πλατωνικών διαλόγων παρέχει «τὴν ὀλιγότερον ἀνακριβῆ εἰκόνα ἐκ τῆς λαλουμένης γλώσσης» (Humbert 1957: 355) και αντιπροσωπεύει τη ζωντανή καλλιεργημένη αττική διάλεκτο της εποχής του (Wilamowitz 1920). Κυρίως όμως, γιατί μέσα σε αυτούς ο Πλάτωνας κατόρθωσε, εν είδει δραματουργού να ηθογραφήσει τους «πρωταγωνιστές» του και να μιμηθεί έστω και σε γενικές γραμμές το ύφος τους με βάση τη θεματολογία των ενδιαφερόντων τους. Δημιούργησε έτσι μέσα στα έργα του ενότητες που εντάσσονται σε διαφορετικά κειμενικά είδη.

Επιλέξαμε λοιπόν τα εξής αποσπάσματα από το *Συμπόσιον*: 185e – 188a: λόγος του Ερυξίμαχου και 189c – 191d: λόγος του Αριστοφάνη. Πρόκειται για την αφήγηση μιας (πιθανότατα φανταστικής) συγκέντρωσης στο σπίτι του ποιητή Αγάθωνα την επομένη της νίκης του σε δραματικούς αγώνες. Το περιστατικό διηγείται, αρκετά χρόνια μετά από τον υποτιθέμενο χρόνο διεξαγωγής του, κάποιος Απολλόδωρος, οπαδός του Σωκράτη και μεταφέρει στο ακροατήριό του τους λόγους με τους οποίους οι παραβρισκόμενοι εγκωμίασαν τον έρωτα στην θεϊκή του υπόσταση.

Το πρώτο απόσπασμα που θα χρησιμοποιηθεί ως δεδομένο (185e – 188a) αποτελεί το μεγαλύτερο μέρος του λόγου του αρχαίου γιατρού Ερυξίμαχου. Στον λόγο του αυτό, που εντάσσεται στο είδος των επιδεικτικών ρητορικών λόγων και αποτελεί δείγμα ιατρικής θεωρίας και ιατρικού τρόπου γραφής (Hunter 2007: 61), ο Ερυξίμαχος παίρνει ως αφετηρία τη διπλή φύση του έρωτα και την επεκτείνει στο σύνολο του φυσικού και του θεϊκού κόσμου. Έτσι, «καλός έρωτας» είναι οι επιθυμίες του υγιούς μέρους κάθε σώματος, ενώ «κακός έρωτας» οι επιθυμίες του μέρους που νοσεί.

Το δεύτερο απόσπασμα (189c – 191d) αποτελεί την αρχή του λόγου του γνωστού κωμωδιογράφου Αριστοφάνη, που αφηγείται τον μύθο της διαίρεσης των θνητών όντων από τους θεούς και αναγνωρίζει τον έρωτα ως την προσπάθεια των ανθρώπων να επανενωθούν με το άλλο τους μισό. Πρόκειται για μια καθαρά μυθολογική αφήγηση.

Στα κείμενα αυτά θα προσπαθήσουμε να διακρίνουμε τις βασικές κειμενικές τους μονάδες, έχοντας ως αφετηρία τα εκφωνήματα. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι θα περάσουμε κάτω από τα όρια της ορθογραφικής περιόδου και της ημιπεριόδου. Στη συνέχεια θα εξετάσουμε πώς οι μονάδες αυτές διαρθρώνονται προκειμένου να συστήσουν ευρύτερες μονάδες, κατατείνοντας προς το συνολικό κείμενο.

Προκειμένου να εξετάσουμε τον τρόπο που οργανώνει τον λόγο του ο ομιλητής, θα εφαρμόσουμε το μοντέλο των διαδοχικών σχέσεων όπως το διαμόρφωσε ο Goutsos (1996, 1997) και το εφάρμοσε σε εκθετικά κείμενα της αγγλικής και ελληνικής. Για τον λόγο του Αριστοφάνη θα κάνουμε ειδική μνεία στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αφήγησης γενικά και ιδιαίτερα της μυθικής, ενώ θα συνυπολογίσουμε στην ανάλυση το μοντέλο του Gee (1986) για τις αφηγηματικές μονάδες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΣΥΝΟΧΗ ΚΑΙ ΔΙΑΔΟΧΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Αντικείμενο εξέτασης αυτού του κεφαλαίου είναι τα μόρια και η λειτουργία τους στον αρχαίο λόγο. Με αφετηρία την παρουσίασή τους από τον Denniston (1954), αλλά και τις απόψεις άλλων μελετητών που τα εξετάζουν υπό το πρίσμα της πραγματολογίας, διαμορφώνεται η θεώρηση υπό την οποία εντάσσονται στη δική μας ανάλυση. Στο δεύτερο μέρος του κεφαλαίου παρουσιάζεται το μοντέλο των διαδοχικών σχέσεων του Goutsos (1996, 1997) και η προσαρμογή του στα δεδομένα της Αρχαίας Ελληνικής.

4.1. Τα μόρια ως μέσο οργάνωσης του λόγου

Από τα όσα έχουμε πει μέχρι τώρα για τα μόρια της αρχαίας Ελληνικής γλώσσας, μπορούμε να εξαγάγουμε δύο βασικά συμπεράσματα: κατά πρώτον, ότι κρατούν έναν από τους πιο κεντρικούς ρόλους στην οργάνωση του λόγου και γι' αυτό έχουν απασχολήσει την έρευνα, έως σημείου εξαντλήσεως, ήδη από τις απαρχές της.⁷ Κατά δεύτερον, ότι επειδή ακριβώς υπήρξαν τόσες πολλές, τόσο ετερόκλητες και προς κάθε κατεύθυνση ερμηνείες τους, είναι σημαντικό κάποιος που θέλει να προσεγγίσει τον αρχαίο λόγο να θέσει συγκεκριμένες παραμέτρους βάσει των οποίων θα τα αντιμετωπίσει.

Είναι πολύ πάνω από τις δυνατότητες και τις προθέσεις μας να συνεισφέρουμε κάτι καινοφανές σχετικά με τα μόρια. Θα αρκεστούμε μόνο στο να διευκρινίσουμε τα κριτήρια με τα οποία θα τα συνυπολογίσουμε στην έρευνά μας, ακολουθώντας σε γενικές γραμμές τη θέση της Wakker, η οποία θεωρεί ότι «Από την πλευρά του αποδέκτη, τα μόρια μπορούν να θεωρηθούν ως ένα είδος οδοδείκτη εντός του κειμένου, ο οποίος τον βοηθά να παρακολουθήσει τη δομή του κειμένου [...]. Από την πλευρά του ομιλητή, τα μόρια μπορούν να περιγραφούν ως ένα μέσο που τον βοηθά να συμπεριλάβει μία μονάδα, εντοπισμένη σε ένα συγκεκριμένο σημείο, μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο [...]» (2009: 65-66).

Θα αναφέρουμε πρώτα κάποια από τα στοιχεία που παρουσιάζει ο van Ophuijsen στη μελέτη του για τα μόρια *ἄρα*, *δή*, *οὐν* και *τοίνυν* στον Πλάτωνα. Εκεί, αξιοποιώντας διάφορες παρατηρήσεις προγενέστερων μελετητών, παρουσιάζει την εξής αρχική διάκριση (1993: 77-78):

⁷ Εξαιρώντας τις αρχαίες γραμματικές, μία από τις πρώτες προσεγγίσεις του θέματος ήταν αυτή του Devanarijns το 1588 (από τον van Ophuijsen 1993: 80)

- coordinators: στοιχεία που σηματοδοτούν μια συντακτική σχέση ανάμεσα στις προτάσεις που διασυνδέουν.

- connectors: στοιχεία που εδραιώνουν μια σημασιολογική σχέση ανάμεσα σε προτάσεις που παρατίθενται

- sentence particles: στοιχεία που θέτουν μια βάση για την επικοινωνία ανάμεσα στους συμμετέχοντες και πιο συγκεκριμένα τους όρους για τη μεταξύ τους διαπραγμάτευση μιας δήλωσης. Καθορίζουν με αυτόν τον τρόπο την «επικοινωνιακή σχέση» που ο ομιλητής προσπαθεί να διατηρήσει.

Μία ακόμη από τις παραμέτρους που δίνει για τον καθορισμό των μορίων, είναι αυτή του εύρους (range). Εύρος είναι η τιμή που λαμβάνει ένα μόριο εντός ενός συνεχούς, που ορίζεται ως το διάστημα ανάμεσα στην ελάχιστη και τη μέγιστη τιμή εμβέλειας (scope). Ως μέγιστη ορίζει την εμβέλεια που εκτείνεται πολύ πέρα από την ακολουθία δύο προτάσεων και ως ελάχιστη αυτή που εντοπίζεται κάτω από τα όρια της πρότασης, έως και σε μία λέξη. Η έννοια του εύρους διατρέχει κάθετα τις τρεις παραπάνω κατηγορίες (1993: 80-81).

Από τον van Ophuijsen θα κρατήσουμε τη μεθοδολογία της τριμερούς διάκρισης των μορίων και την έννοια τους εύρους. Θα απομακρυνθούμε όμως από τη θεωρητική του αφετηρία, που φαίνεται να σχετίζεται με κριτήρια σημασιολογίας και πραγματολογίας. Αντ' αυτού θα αξιοποιήσουμε όσα υποστηρίζουν για τους δείκτες λόγου οι Georgakoroulou & Goutsos, τα οποία εκθέσαμε προηγουμένως στο αντίστοιχο κεφάλαιο. Σύμφωνα με αυτά, τα μόρια μπορούν να συμμετέχουν και στις τρεις μεταλειτουργίες της γλώσσας, συμβάλλοντας πολυεπίπεδα στον λόγο. Εμείς ωστόσο, θα εστιάσουμε στην κειμενική τους λειτουργία και θα διακρίνουμε τις τρεις παρακάτω κατηγορίες, δίνοντας παραδείγματα για την καθεμία (το 7 και το 10 τα επαναλαμβάνουμε από το σχετικό κεφάλαιο):

- μόρια παράταξης: στοιχεία που συνδέουν ισοδύναμες προτάσεις ή γενικά ισοδύναμες δομές, σε μια συνεχή ακολουθία, την οποία προσλαμβάνουμε ως περίοδο σύμφωνα με την ορθογραφική σύμβαση. Είναι τα στοιχεία που ισοδυναμούν με τους παραδοσιακούς συνδέσμους και ως τέτοια μπορούν να λειτουργούν και κάτω από το επίπεδο της πρότασης.

(7) *ὁ δῆμος οὐκ ἐπελάθετο διὰ τὴν μεταβολήν, ἀλλὰ μᾶλλον τούτῳ προσεῖχε τὸν νοῦν* (Ισοκ. 12 139)

• μόρια διασύνδεσης: στοιχεία που συνδέουν ακόλουθες προτάσεις μεταξύ των οποίων υπόκειται μία σημασιολογική σχέση. Είναι τα στοιχεία που ισοδυναμούν με τα συνδετικά στοιχεία των Halliday & Hasan. Στις τέσσερις σημασιολογικές σχέσεις που αυτοί ορίζουν, η Karaouza (2007: 197) προσθέτει και την «εξακολουθητική» (*continuative*), ακολουθώντας τον Denniston, προφανώς συσχετίζοντάς την με τους «συνεχιστές». Τα μόρια διασύνδεσης συμβάλλουν στη συνοχή σε τοπικό επίπεδο (τοπική συνοχή) και λογικά μας επιτρέπουν να ορίσουμε την ορθογραφική σύμβαση της στίξης.

(8) *εἰ τῇ ναυμαχίᾳ ἐκρατήθημεν, οὐδὲν ἄρα ἔτι ἐσμέν· ἀλλὰ καὶ τὸ πρόσθεν δήπου, Ἀθηναίων ἀρχόντων τῆς θαλάττης, ἱκανὴ ἦν ἡ ἡμετέρα πόλις [...]* (αντιθετική σχέση) (Ξεν. Ελλ. 4.8.4)

Άλλωστε η ήττα μας στη ναυμαχία δεν σημαίνει ότι έχουμε εκμηδενιστεί· είναι γνωστό ότι κι άλλοτε, τότε που οι Αθηναίοι εξουσίαζαν τη θάλασσα, η πόλη μας ήταν σε θέση [...] (Ρούφος 2012)

(9) *οὗτος, ἔφη, ὄπισθεν προσέρχεται· ἀλλὰ περιμένετε. ἀλλὰ περιμενοῦμεν* (σχέση «εξακολουθητική») (Πλατ. Πολ. 327b)

Νά τον, εἶπε, ἔρχεται πίσω· μόνο περιμένετε. Καλά! θά τον περιμένωμε (Γεωργούλης 1967)

• δείκτες λόγου: είναι τα στοιχεία, όπως ορίστηκαν από τους Georgakopoulou & Goutsos, τα οποία συμβάλλουν στην καθολική συνοχή.

(10) [...] *τίνας δ' ἂν τῶν ζώντων δικαιότερον περὶ πολλοῦ ποιούμεθα ἢ τοὺς τούτοις προσήκοντας, οἳ τῆς μὲν τούτων ἀρετῆς τὸ ἴσον τοῖς ἄλλοις ἀπέλαυσαν, ἀποθανόντων δὲ μόνοι γνησίως τῆς δυστυχίας μετέχουσιν. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ οἶδα ὅ,τι δεῖ τοιαῦτα ὀλοφύρεσθαι.* (Λυσ. 2 76-77)

Στο παράδειγμα (8) οι προτάσεις διασυνδέονται μέσα από τη σαφώς εκπεφρασμένη αντίθεση ανάμεσα στα στοιχεία *οὐδὲν ἔτι ἐσμέν / ἱκανὴ ἡ ἡμετέρα πόλις*. Στο παράδειγμα (9) το *ἀλλὰ* του τρίτου εκφωνήματος ισοδυναμεί με τους συνεχιστές, κρατώντας την έννοια του αγγλικού *well* (Denniston 1954: 10), όπως φαίνεται και από την εύστοχη μετάφραση του Γεωργούλη, ενώ στο δεύτερο εκφώνημα αναλαμβάνει τη λειτουργία της «διόρθωσης» ενός υπονοούμενου στοιχείου: «βλέπω ότι φεύγετε, αλλά μη φύγετε». Στο παράδειγμα (10) πάλι, δεν διορθώνει απλώς αυτό που ρητά εδώ δηλώνεται («οι συγγενείς κλαίνε τους νεκρούς, αλλά δεν πρέπει»), αλλά συμβάλλει και στην αλλαγή του θέματος (Drummen 2009: 140).

Όπως φαίνεται από τα παραδείγματα που παραθέσαμε, το ίδιο μόριο μπορεί να επιτελεί και τις τρεις κειμενικές λειτουργίες, χωρίς να σημαίνει ότι αυτό είναι απαραίτητο. Έτσι, το *δή* για παράδειγμα, φαίνεται να έχει, όπως υποστηρίζει ο van Orhuijsen ως ελάχιστη εμβέλεια μία λέξη⁸ και ως μέγιστη τη διασύνδεση δύο ακόλουθων προτάσεων (1993: 81):

(11) *ναυμαχία γὰρ αὕτη Ἑλλησι πρὸς Ἑλληνας νεῶν πλήθει μεγίστη δὴ τῶν πρὸ αὐτῆς γεγένηται.* (Θουκ. 1. 50)

Διότι οὐδέποτε δύο τόσον πολυάριθμοι Ἑλληνικοὶ στόλοι εἶχαν τῷ ὄντι ναυμαχήσει ἐναντίον ἀλλήλων. (Βενιζέλος 2016)

(12) *νῶν δ' ἃ μὲν ἦν πλεύσασι σῶσαι, βαδίζειν κελεύων ἀπολώλεκεν, ἃ δ' εἰποῦσι τάληθῆ, ψευδόμενος. ἀγανακτήσει τοίνυν αὐτίκα δὴ μάλα, ὡς ἐγὼ πυνθάνομαι [...]* (Δημ. 19 181-182)

Τώρα δέ, ὅσα ἦταν δυνατὸν νὰ σώσουμε πλέοντες, (τα) κατέστρεψε προτρέπων ἡμᾶς νὰ βαδίζωμεν διὰ ξηρᾶς, ὅσα δὲ ἦτο δυνατὸν νὰ σώσωμεν λέγοντες τὴν ἀλήθεια, κατέστρεψε λέγων ψεύδη. Θὰ ἀγανακτήσῃ δὲ πάρα πολὺ τώρα ἀμέσως ὡς πληροφοροῦμαι[...] (Αραπόπουλος 1961)

(13) *τὸ δὲ τὰς ἰδίας εὐεργεσίας ὑπομνησκείν καὶ λέγειν μικροῦ δεῖν ὁμοίον ἐστὶ τῷ ὄνειδίσειν. οὐ δὴ ποιήσω τοιοῦτον οὐδέν* (Δημ. 18 269)

Το να υπενθυμίζει κανείς τις ευεργεσίες που έκανε και να τις αναφέρει, είναι κάτι παρόμοιο με προσβολή. Γι' αυτό, δεν πρόκειται να κάνω κάτι παρόμοιο (Γιαγκόπουλος 2012)

Στο παράδειγμα (11) το *δή* ακολουθεί το επίθετο *μεγίστη*, δίνοντας με αυτό τον τρόπο έμφαση τόσο στην έννοια του μεγέθους όσο και του υπερθετικού βαθμού – «ομολογουμένως η μεγαλύτερη» (Κωνσταντινίδης 1901: 572). Στο παράδειγμα (12) το *δή* συνοδεύει τη στερεοτυπική χρονική φράση *αὐτίκα μάλα* (= ευθύς αμέσως, Κωνσταντινίδης 1901: 441), ενώ στο (13) συνδέει τις δύο προτάσεις παρουσιάζοντας το περιεχόμενο της δεύτερης ως αυταπόδεικτη αλήθεια. Μοιάζει με αυτή τη χρήση να ισοδυναμεί με μια δήλωση του τύπου «*ἴσθ' ὅτι*= γνωρίζετε ότι...» (van Orhuijsen 1993: 145). Είναι αξιοσημείωτο ότι σε αυτά τα εκφωνήματα παρατηρείται συσσώρευση και άλλων μορίων –*τοίνυν* και *γάρ*, αντίστοιχα- τα οποία προφανώς συμβάλλουν στη διασύνδεση του εκφωνήματος με το υπόλοιπο κείμενο. Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η χρήση του *δή* στα παραδείγματα (14) έως (16):

⁸Παρόμοια χρήση αποδίδει ο Denniston στο *δή* όταν συνοδεύει το *γάρ* από κοινού με το *καί*:
ὑμέτερον τοίνυν ἔργον ἐστίν, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ὀργίζεσθαι· καὶ γὰρ δὴ δεινὸν ἂν εἴη [...] (Λυσ. 28 2-3)

(14) *καὶ σωφρόνων μὲν δήπου ἐστὶ μηδὲ εἰ μικρὰ τὰ διαφέροντα εἴη πόλεμον ἀναιρεῖσθαι· εἰ δὲ δὴ καὶ ὁμογνωμονοῖμεν, οὐκ ἂν πάνυ τῶν θαυμαστῶν εἴη μὴ εἰρήνην ποιεῖσθαι; δίκαιον μὲν οὖν ἦν μηδὲ ὄπλα ἐπιφέρειν ἀλλήλοις ἡμᾶς [...]* (Ξεν. Ἑλλ. 6.3.5-6)

Εἶναι γνωστό πως οἱ συνετοὶ ἄνθρωποι δεν ἀρχίζουν πόλεμο κι ὅταν ἀκόμη τοὺς χωρίζουν μικροδιαφορές· ἀν ὅμως εμεῖς συμφωνοῦμε δεν θα ἔταν ολωσδιόλου ἀκατανόητο νὰ μὴν κάνουμε εἰρήνη; Σωστό θα ἔταν βέβαια νὰ μὴν εἶχαμε καν σηκώσει ὄπλα ο ἕνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου [...] (Ρούφος 2012)

(15) *βελτίους γὰρ ποιῶν τοὺς συγγιγνομένους ἀπέπεμπεν. Ἐμοὶ μὲν δὴ Σωκράτης τοιοῦτος ὢν ἐδόκει τιμῆς ἄξιος εἶναι τῇ πόλει μᾶλλον ἢ θανάτου· καὶ κατὰ νόμους δὲ σκοπῶν [...]* (Ξεν. Απομν. 1.2.61-62)
διότι, ἀφοῦ ἔκαμνε καλύτερους ἐκεῖνους ποῦ τὸν συναναστρέφοντο, τοὺς ἄφηνε νὰ φύγουν.

Εἰς ἐμὲ λοιπὸν ὁ Σωκράτης, ἐπειδὴ ἦτο τοιοῦτος, ἐφαίνετο, ὅτι ἦτο ἄξιος τιμῆς μᾶλλον διὰ τὴν πόλιν παρὰ διὰ θανάτου. Καὶ ἂν ἐξετάζῃ κανεῖς σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους [...] (Βάρναλης 1911)

(16) *φημὶ δὴ διχῆ βοηθητέον εἶναι τοῖς πράγμασιν ὑμῖν, [...]. δεῖ δὴ πολλὴν καὶ διχῆ τὴν βοήθειαν εἶναι.* (Δημ. 1 17-18)
Προτείνω λοιπὸν πως πρέπει, πρὸς ἀντιμετώπιση τῆς κατάστασης, νὰ βοηθήσετε με δύο ἐνέργειες: [...]. Γι' αὐτό, ἡ βοήθεια πρέπει καὶ μεγάλη νὰ εἶναι καὶ νὰ ἀποβλέπει στοὺς δύο αὐτοὺς στόχους. (Γιαγκόπουλος 1998)

Πρόκειται γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ *δή* ποὺ ο Denniston (1954: 239) ονομάζει ὡς ἐξελικτικό (progressive), ὑπὸ τὴν ἐννοια ὅτι αὐτό σηματοδοτεῖ τὴν ἐξελικτικὴ πορεία ἀπὸ μία ἰδέα (πρῶτο ἐκφώνημα) σε μία δευτέρη (δευτερο ἐκφώνημα), τῆς ὁποίας ἡ σύλληψη ἐρχεται ὡς φυσικὴ ἀπόρροια τῆς πρώτης. Στὸ (14) ἡ τυπικὴ διασύνδεση ἀνάμεσα στο πρῶτο καὶ το δευτερο ἐκφώνημα φαίνεται νὰ γίνεται μὲσω τοῦ *μέν-δέ*, ἐνῶ το *δή* συμβάλλει στὴν ἐξέλιξη τῆς συλλογιστικῆς πορεία, ἀλλὰ καὶ στὴν ολοκλήρωσής τῆς, με τὴ συνέργεια βέβαια καὶ ἄλλων στοιχείων (βλ. ὅσα λέγονται παρακάτω γιὰ τὶς ρητορικὲς ἐρωτήσεις, καθὼς καὶ γιὰ τὴ χρῆση τοῦ *οὖν* ποὺ ἐδῶ ἐμφανίζεται στο τρίτο ἐκφώνημα). Ωστόσο, στο (15) τὸ *δή* ἐμφανίζεται στὴν ἀρχὴ τῆς παραγράφου (με παραγραφοποίηση τοῦ ἐκδότη Oxford, Clarendon Press. 1921), ἐπομένως ἐδῶ συμβάλλει στὴν ἐξέλιξη τῆς ἰδέας εἰσάγοντας μία νέα ἐνότητα (βλ. καὶ ὅσα λέγονται παρακάτω γιὰ τὰ ὅρια τῆς παραγράφου). Καὶ σε αὐτὴ τὴν περίπτωση, ἡ διασύνδεση ἀνάμεσα στο δευτερο καὶ το τρίτο ἐκφώνημα γίνεται με τὸ σχῆμα *μέν – δέ*. Αὐτό πρακτικὰ σημαίνει ὅτι καὶ στὶς δύο περιπτώσεις τὸ *δή* δεν συμβάλλει στὴν διασύνδεση τῶν προτάσεων. Τὸ παράδειγμα (16) πάλι ἀποτελεῖ τὴν πιο σαφῆ

απόδειξη του διττού ρόλου που μπορεί να αναλάβει το *δή* στην οργάνωση του κειμένου, και ως εισαγωγικού δηλαδή και ως ανακεφαλαιωτικού στοιχείου: το πρώτο εκφώνημα είναι η αρχή της παραγράφου 17 και εισάγει την ενότητα των προτάσεων που θα καταθέσει ο ρήτορας, ενώ το δεύτερο εκφώνημα αποτελεί την ολοκλήρωση των προτάσεων και το τέλος της παραγράφου. Υπό αυτό το πρίσμα, θεωρούμε ότι μπορεί να ενταχθεί και στους δείκτες λόγου.

Για το *γάρ* από την άλλη, η κυρίαρχη άποψη είναι ότι συμβάλλει σχεδόν αποκλειστικά στη διασύνδεση δύο ακόλουθων προτάσεων, με αποτέλεσμα οι εκδότες να ορίζουν σταθερά ισχυρή στίξη στην αρχή του εκφωνήματος που εμφανίζεται. Αυτό επίσης θα διαπιστώσουμε αν αρκεστούμε σε όσα αναφέρει ο Κωνσταντινίδης (1901: 517), τα οποία δεν διαφοροποιούνται ουσιωδώς από τις παρατηρήσεις του Denniston (1954: 56 κ.ε.). Το ορίζει λοιπόν, ως το «κοινώτατον αίτιολογικόν ἢ συλλογιστικόν μόριον», με την έννοια ότι η αιτιακή σχέση που διασυνδέει νοηματικά τις προτάσεις, μπορεί να είναι εμφανής ή να συνάγεται ως συμπέρασμα:

(17) Ἀρξομαι δὲ ἀπὸ τῶν προγόνων πρῶτον· δίκαιον γὰρ αὐτοῖς καὶ πρέπον δὲ ἅμα ἐν τῷ τοιῶνδε τὴν τιμὴν ταύτην τῆς μνήμης δίδοσθαι. (Θουκ. 2.36)

Θά ἀρχίσω ἀπὸ τούς προγόνους πρῶτα· εἶναι ἀλήθεια δίκαιο μαζί και ταιριαστό σε τέτοια τελετή νά τούς δίνεται ἡ τιμή αὐτῆς τῆς μνημόνευσης. (Γεωργοπαπαδάκος 1982)

Σε γενικές πάντως γραμμές το *γάρ* χρησιμοποιείται ευρέως, χωρίς να υπόκειται αναγκαστικά κάποια εμφανής αιτιακή ή άλλη σχέση, απλώς για να διακρίνει τα εκφωνήματα τα οποία παρατίθενται σε συνεχή ακολουθία. Προσιδιάζει τότε στη χρήση του δικού μας «πράγματι», «επίσης» κ.λπ. Ίσως και γι' αυτό ο Humbert είδε σε αυτό την τελεία ή ο Denniston (1954: 58) το ταύτισε με το ύφος των συγγραφέων με απλοϊκή σκέψη:

(18) [...] ζητοῦντες, εἴ τις ἐμοὶ καὶ Ἐρατοσθένει ἔχθρα πόποτε γεγένηται πλὴν ταύτης. οὐδεμίαν γὰρ εὐρήσετε. οὔτε γὰρ συκοφαντῶν γραφάς με ἐγράψατο, [...]· ἔνιοι γὰρ τοιούτων πραγμάτων ἔνεκα θάνατον ἀλλήλοις ἐπιβουλεύουσι. (Λυσ. 1 43-44)

αναζητώντας κάποια ἔχθρα ανάμεσα σ' ἐμένα και στον Ερατοσθένη, αν ἔχει υπάρξει ποτέ μέχρι τώρα εκτός απ' αὐτήν. Καμία δε θα βρείτε. Γιατί, οὔτε με κατήγγειλε χρησιμοποιώντας συκοφαντίες [...] Μερικοί, βέβαια, για τέτοια πράγματα σχεδιάζουν το φόνο ο ένας για τον ἄλλο. (Ράπτης 2002)

(19) εἰσὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι τῶν λόγων [...]. εἰρήσεται γὰρ τὰληθές. Τοιαύτης γὰρ ἡμῖν τῆς φύσεως ὑπαρχούσης, [...]. ἀλλὰ γὰρ ἦν ἐπακολουθῶ [...] (Ισοκρ. 7 76-77)

Ωστόσο, αν εξετάσουμε τις περιπτώσεις που εμφανίζεται το *γάρ*, μέσα από ένα διαφορετικό πρίσμα, θα διαπιστώσουμε ότι αρκετά συχνά συμβάλλει στην οργάνωση του κειμένου και μάλιστα με τρόπο καταλυτικό. Μία συνήθης χρήση του, όπως θα δούμε και παρακάτω (βλ. *οὖν*), είναι να σηματοδοτεί τμήματα τα οποία αποτελούν παρέκβαση, ενώ η επιστροφή στη βασική ροή του λόγου μαρκάρεται από το *οὖν*:

(20) *οἱ δ' ἀκούοντες ταῦτα [...] ξένια προθύμως ἔπεμπον τῷ Φαρναβάζῳ. καὶ γὰρ ὁ Κόνων τὸν Φαρνάβαζον ἐδίδασκεν ὡς οὕτω μὲν ποιοῦντι [...] ταῦτα μὲν οὖν ἐπέειθετο ὁ Φαρνάβαζος. ἀποβὰς δ' εἰς Ἔφεσον [...]* (Ξεν. Ἑλλ. 4.8. 2-3)

Οι πληθυσμοί υποδέχονταν τις διαβεβαιώσεις [...] έστελναν δώρα φιλοξενίας στον Φαρνάβαζο. (Στην πραγματικότητα, ο Κόνων ήταν που είχε πείσει τον Φαρνάβαζο ότι τέτοια τακτική θα τους εξασφάλιζε τη φιλία όλων των πόλεων [...] Αυτά τα επιχειρήματα είχαν πείσει τον Φαρνάβαζο). Κατόπιν ο Φαρνάβαζος αποβιβάστηκε στην Έφεσο. (Ρούφος 2012, οι παρενθέσεις του μεταφραστή)

Στο (20) η κεντρική γραμμή της αφήγησης είναι οι ενέργειες των δύο ανδρών, καθώς και οι συνέπειές τους, ενώ το εκφώνημα που μαρκάρεται από το *γάρ* είναι μια παρατήρηση «παρασκηνιακού» τύπου πως όλα αυτά υποκινούνταν από τον Κόνωνα.

Το *γάρ* μπορεί να εμφανίζεται επίσης στην αρχή αφηγήσεων που προαναγγέλλονται από το προηγούμενο εκφώνημα:

(21) [...] *ὡς ἐγὼ περὶ τῶν ἐμαντοῦ πρώτον εἰπὼν καὶ περὶ τῶν ὑμετέρων ἀναμνήσαι πειράσομαι. Θέογνις γὰρ καὶ Πείσων ἔλεγον ἐν τοῖς τριάκοντα περὶ τῶν μετοίκων* (Λυσ. 12 5-6)

[...] όπως θα προσπαθήσω να σας θυμίσω και σχετικά μ' εσάς, αφού μιλήσω πρώτα για το προσωπικό μου θέμα.

Ο Θέογνης και ο Πείσωνας σε μια σύσκεψη των Τριάντα υποστήριξαν σχετικά με τους μετοίκους (Χουρμουζιάδης ΟΕΔΒ)

Στο πλαίσιο αυτής της παρατήρησης, η Wakker (2009: 66) ακολουθώντας τον Slings (1997) θεωρεί ότι κατά την ιεραρχική εκδίπλωση του κειμένου, το *γάρ* τοποθετείται στο σημείο όπου σηματοδοτείται η έναρξη της ενσωμάτωσης μιας συνεχούς ενότητας στο ευρύτερο σύνολο. Είναι επομένως και δείκτης λόγου. Συχνά, με μια τέτοιου είδους χρήση, αντί για το *γάρ* μπορεί να εμφανίζεται το *δέ*. Σε αυτή την περίπτωση, ο Denniston το αναγνωρίζει ως συνεχιστή:

(22) *Παυσάμενος οὖν περὶ τούτων, ἤδη πειράσομαί σοι συμβουλεύειν [...]. Βουλοίμην δ' ἂν σε μὴ πάρεργον ποιήσασθαι* (Δημ. 61 34)

Μεγαλύτερο ακόμη ενδιαφέρον για τη δική μας έρευνα εμφανίζουν τα μόρια τα οποία μπορούν να χαρακτηριστούν αποκλειστικά ως δείκτες λόγου, τα περισσότερα από τα οποία ανήκουν σε όσα ο Schwyzer εντάσσει στο νεώτερο στρώμα (2002: 721).

(23) *ἐγὼ μὲν οὐκ ἀξιῶ.*

τὸ μὲν τοίνυν τῆς πόλεως ἦθος, [...]. τὸ δὲ τοῦ θέντος τὸν νόμον [...] (Δημ. 20 12-13)

Ἐγὼ βεβαίως δὲν τὸ ἐγκρίνω.

Λοιπὸν τὸν μὲν χαρακτήρα τῆς πόλεως [...]. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὸν εἰσηγητὴν τοῦ νόμου, ὁ χαρακτήρ του [...] (Αραπόπουλος 1961)

Στο *τοίνυν* ο Denniston αποδίδει δύο χρήσεις: μία λογική και μία μεταβατική (transitional) με συγκεκριμένα όμως όρια, όπως και ο ίδιος παραδέχεται (1954: 574). Στο ίδιο πνεύμα ο Sicking ισχυρίζεται ότι το *τοίνυν* στο Λυσία σηματοδοτεί μια νέα ενότητα του κειμένου (1993: 31), και ο van Ophuijsen (1993: 81) ότι εισάγει ένα σύμπλεγμα προτάσεων με κοινό νοηματικό περιεχόμενο (complex proposal). Στην χρήση αυτή συνοπτικά η Wakker (2009: 72) αποδίδει ένα νόημα του τύπου: «έχω φτάσει σε ένα σημείο τώρα (-νυν) στο οποίο εσύ (τοι-) πρέπει να στρέψεις την προσοχή σου». Στο (23) εμφανίζεται στην αρχή παραγράφου (με παραγραφοποίηση του εκδότη, S.H.Butcher). Μια ακόμα ενδιαφέρουσα παρατήρηση για το *τοίνυν* είναι πως φαίνεται να υπάρχει η τάση να συνεμφανίζονται στο εύρος που ορίζει η εμβέλεια του συγκεκριμένα μόρια, όπως στα παρακάτω παραδείγματα όπου το εκφώνημα στο οποίο εμφανίζεται, ακολουθείται από πρόταση που εισάγεται είτε με το γάρ είτε με το δέ:

(24) *ἐγὼ τοίνυν ἐξ ἀρχῆς ὑμῖν ἅπαντα ἐπιδείξω [...]. λέγων τάληθῆ· ταύτην γὰρ ἐμαυτῷ μόνην ἠγοῦμαι σωτηρίαν* (Λυσ. 1 5)

Εγώ, λοιπόν, θα σας αποδείξω από την αρχή όλα [...] λέγοντας την αλήθεια. Γιατί, αυτή θεωρώ ως μόνη σωτηρία (Ράπτης 2002)

(25) *Χρὴ τοίνυν, ὃ ἄνδρες δικασταί, μὴ τοῖς βουλευούσιν ἐκάστοτε ὀργίζεσθαι, ἀλλὰ τοῖς εἰς τοιαύτας ἀπορίας καθιστᾷσι τὴν πόλιν. Προσέχουσι δὲ τὸν νοῦν οἱ βουλόμενοι τὰ κοινὰ κλέπτειν [...]* (Λυσ. 30 23)

Πρέπει, λοιπόν, κύριοι δικασταί, νὰ μὴν ὀργίζεσθε ἐναντίον τῶν ἐκάστοτε ἐκλεγομένων βουλευτῶν, ἀλλὰ ἐναντίον ἐκείνων οἱ ὅποιοι συντελοῦν στὸ νὰ περιέλθει τὸ κράτος εἰς τοσαύτην ἔνδειαν. Πάλιν προσέχουν οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ κλέπτουν δημόσια χρήματα [...] (Τζουμελέας 1939)

Μια συχνή επίσης εικόνα για το τοίνυν είναι η συνεμφάνισή του με το ζεύγμα μέν-δέ, όπου το μέν γειτνιάζει με το τοίνυν και το δέ εμφανίζεται στο επόμενο εκφώνημα.

(26) *Εἰ μὲν τοίνυν τοῦτ' ἐπεχείρουν λέγειν, ὡς ἐγὼ προήγαγον ὑμᾶς [...]. νῦν δ' ἐγὼ μὲν ὑμετέρας τὰς τοιαύτας προαιρέσεις ἀποφαίνω* (Δημ. 18 206)

Αν λοιπόν επιχειρούσα να υποστηρίξω πως εγώ τάχα σας παρέσυρα [...]. Εγώ όμως δηλώνω τώρα απεριφράστως ότι αυτού του είδους οι επιλογές ήταν δικές σας (Γιαγκόπουλος 2012)

Για αυτήν την περίπτωση, την οποία η Wakker παραλληλίζει με αντίστοιχες εμφανίσεις του οὖν, αναφέρει (2009: 71) ότι η εμβέλεια των μορίων είναι ο συνδυασμός των δύο προτάσεων, σχηματικά: οὖν / τοίνυν (μέν-δέ), ενώ από την πλευρά της οργάνωσης του κειμένου, το ζεύγμα μέν-δέ λειτουργεί σε ένα επίπεδο κατώτερο από αυτό του οὖν / τοίνυν. Θεωρούμε ότι τα πρώτα συμβάλλουν στην τοπική συνοχή, ενώ τα δεύτερα στην καθολική.

Για το οὖν ο Sicking αναφέρει (1993: 27), ότι σηματοδοτεί τη διαφορά ανάμεσα σε όσα προηγούνται και όσα έπονται, με την έννοια ότι τα πρώτα εξυπηρετούν τα δεύτερα είτε ως εισαγωγικά είτε ως επεξηγηματικά είτε ως απαραίτητο υπόβαθρο. Έτσι, το οὖν φαίνεται να αποτελεί την επιστροφή στο κεντρικό θέμα ύστερα από μία απαραίτητη παρέκβαση και να λειτουργεί με αυτό τον τρόπο ως ένα σημείο καμπής στη ροή του λόγου, όπως είδαμε και παραπάνω στον σχολιασμό του γάρ:

(27) *καὶ τοὺς ἀκούοντας οὐ χαλεπῶς ἔπειθον· ἀποκτινύναι μὲν γὰρ ἀνθρώπους περὶ οὐδενὸς ἠγοῦντο, λαμβάνειν δὲ χρήματα περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο. Ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς δέκα συλλαβεῖν [...]* (Λυσ. 12 7)

Ο Sicking επιπροσθέτως αναφέρει ότι αυτό το τμήμα που αποτελεί την παρέκβαση, συνήθως μαρκάρεται με το γάρ ως μία απαραίτητη αιτιολόγηση που πρέπει να αναφερθεί προτού εμφανιστεί το καινούριο στοιχείο (1993: 25), πράγμα το οποίο επιβεβαιώνεται από το συγκεκριμένο παράδειγμα –παρέκβαση είναι το ἀποκτινύναι...ἐποιοῦντο. Στο ίδιο πνεύμα η Wakker θεωρεί ότι η βασική του λειτουργία είναι να συνοψίζει την κεντρική γραμμή της σκέψης και να την τοποθετεί ενώπιον ενός καινούριου σημαντικού σημείου (2009: 71). Στον Πίνακα 2 παρουσιάζουμε συνοπτικά τις λειτουργίες που επιτελούν τα μόρια ως δείκτες λόγου.

Πίνακας 2: Λειτουργίες των μορίων ως δεικτών λόγου

<i>Άλλά</i>	διόρθωση ενός προηγούμενου θέματος και εισαγωγή ενός νέου
<i>Δή</i>	οριοθέτηση μιας μετάβασης εντός του κειμένου μέσω: α) της εξέλιξης μιας ιδέας με την εισαγωγή μιας καινούριας (εισαγωγικό) β) της εξέλιξη και την ολοκλήρωση μιας ιδέας (ανακεφαλαιωτικό)
<i>Γάρ</i>	α) η εισαγωγή μιας νέας ενότητας στο συνολικό κείμενο β) η σηματοδότηση μιας παρέκβασης
<i>Δέ</i>	η εισαγωγή μιας νέας ενότητας στο κείμενο
<i>Τοίνυν</i>	α) η μετάβαση σε μια νέα ενότητα β) η εστίαση σε ό,τι πρόκειται να ειπωθεί
<i>Οὖν</i>	α) η μετάβαση σε μια νέα ενότητα β) η επιστροφή από μία παρέκβαση

Είναι προφανές πως εδώ μας απασχόλησαν τα μόρια εκείνα τα οποία λειτουργούν, είτε κατ' αποκλειστικότητα είτε παράλληλα με άλλες χρήσεις ως δείκτες λόγου. Επίσης, εστίασαμε στις συγκεκριμένες χρήσεις τους με τις οποίες θα έρθουμε αντιμέτωποι κατά την έρευνά μας. Αφού θέσαμε ένα σχετικό υπόβαθρο, μπορούμε τώρα να παρουσιάσουμε το θεωρητικό πλαίσιο, εντός του οποίου θα κινηθούμε.

4.2. Μοντέλο διαδοχικών σχέσεων

Όπως αναφέρει ο Revuelta Puigdollers, κάθε θεωρία για την ανάλυση λόγου, από όποια οπτική κι αν τον προσεγγίζει, έχει ως απώτερο σκοπό τρεις βασικές επιδιώξεις: «α) την περιγραφή των μονάδων του λόγου, β) την καταγραφή της συνεκτικότητας του κειμένου (τις σχέσεις ανάμεσα σε αυτές τις μονάδες), γ) την περιγραφή των μέσων συνοχής (τις γλωσσικές δομές που αναδεικνύουν τη συνεκτικότητα)» (2009: 394). Είναι αλήθεια πως η οπτική κάθε θεωρίας επηρεάζει σε τέτοιο βαθμό τα αποτελέσματα αυτών των επιδιώξεων, ώστε να μην υπάρχει καμία γενική συμφωνία για κανένα από τα παραπάνω. Είναι, λοιπόν, σημαντικό να θέσουμε στέρα τα θεωρητικά πλαίσια, εντός των οποίων θα εξετάσουμε τον αρχαίο λόγο, με την ελπίδα οι περιορισμοί που η «φύση» του επιβάλλει, όπως αναφέραμε εκτενώς, να μην αποδειχθούν ανυπέρβλητοι.

Ακολουθώντας το πρότυπο αναλύσεων για τα αφηγηματικά και διαλογικά κείμενα, οι οποίες αξιοποιούν τις διαδοχικές δομές των γλωσσικών μονάδων, ο Goutsos προτείνει ένα μοντέλο μέσω του οποίου δίνεται η δυνατότητα να διερευνηθούν οι διαδοχικές σχέσεις που αναπτύσσονται και στα εκθετικά κείμενα. Αφετηρία του μοντέλου αποτελούν δύο βασικές παραδοχές:

α) η κατάτμηση του γραπτού εκθετικού λόγου σε λειτουργικές μονάδες δεν επιτελείται με τυχαίο και συμπτωματικό τρόπο, αλλά είναι δομημένη

β) η κατάτμηση αυτή είναι μια αυτόνομη διαδικασία που συμβάλλει στη διασύνδεση των επιμέρους μονάδων και στη δημιουργία έτσι του ευρύτερου κειμένου.

Προκειμένου να εντοπίσουμε τον τρόπο που οι μονάδες αυτές διαδέχονται η μία την άλλη κατά την εκδίπλωση του κειμένου, θα πρέπει πρώτα να τις διακρίνουμε και στη συνέχεια να τις συνδέσουμε με τα τυπικά γλωσσικά χαρακτηριστικά τους. Θα πρέπει δηλαδή να ασχοληθούμε όχι με το τι συμβαίνει μέσα στο κείμενο, αλλά με το πώς συμβαίνει.

Ο συγγραφέας ενός κειμένου, την ώρα που παράγει το κείμενό του, οφείλει να ανταποκριθεί στην προσδοκία που έχει ο αναγνώστης, ότι το κείμενο αυτό δεν αποτελεί μια τυχαία συνάθροιση εκφωνημάτων, αλλά ένα ενιαίο, αυτοτελές σύνολο,⁹ που χαρακτηρίζεται από συνέχεια ως προαπαιτούμενη συνθήκη. Έτσι, όταν δύο προτάσεις τοποθετούνται η μία μετά την άλλη, χωρίς ωστόσο να επιδιώκεται να εκληφθούν ως συνεχές κείμενο, πρέπει να καθίσταται σαφής η απομόνωσή τους, όπως επίσης και η απομόνωση της μίας εκ των δύο εντός της ευρύτερης κειμενικής συνέχειας. Όμως, επειδή καμία μονάδα δεν μπορεί να παρουσιάζεται ως εντελώς καινούρια ή αναπάντεχη –θα καταστρατηγούταν έτσι η αίσθηση της αυτοτέλειας– αλλά απλώς ως περισσότερο ή λιγότερο συνεχής ή ασυνεχής, σηματοδοτούνται εξίσου και τα διαστήματα συνέχειας, με σκοπό να διασφαλίσουν στον αναγνώστη πως είναι στο σωστό δρόμο για την πρόσληψη του κειμένου, αλλά και να αναδείξουν με μεγαλύτερη έμφαση τα σημεία της ρήξης.

Το μοντέλο των διαδοχικών σχέσεων αποτελεί μια συστηματική παρουσίαση του τρόπου που οι ενότητες εντός των εκθετικών κειμένων εναλλάσσονται με συγκεκριμένες *στρατηγικές*, ώστε να οργανώσουν τον λόγο. Από αυτές, η στρατηγική της συνέχισης είναι αυτή που εδραιώνει τα διαστήματα συνέχειας, ενώ η στρατηγική της μετάβασης κρατά τον κεντρικότερο ρόλο, αφού η σηματοδότηση της ασυνέχειας είναι πιο καίρια από την «προεπιλεγμένη» και γι' αυτό αναμενόμενη συνέχεια. Στην ουσία, η στρατηγική της μετάβασης ορίζει το σημείο καμπής, κατά το οποίο μεταβαίνουμε από ένα διάστημα συνέχειας στο επόμενο του. Διαφορετικά ειπωμένο,

⁹ Πρόκειται για την εντύπωση του *εγκλεισμού* που, όπως διευκρινίζει ο Ong, ήταν απόρροια των τεχνολογικών εξελίξεων της γραφής και της τυπογραφίας (Γεωργακοπούλου & Γούτσος 2001: 20).

ένα διάστημα συνέχειας είναι το τμήμα που εκτείνεται ανάμεσα σε δύο διαδοχικά σημεία μετάβασης. Οι στρατηγικές αυτές πραγματώνονται από τις τεχνικές διαδοχικότητας, οι οποίες με τη σειρά τους διαμορφώνουν *διαστήματα* συνέχειας και μετάβασης μέσα στο λόγο, δηλαδή τις μονάδες κατάτμησής του. Οι τεχνικές διαδοχικότητας λαμβάνουν χώρα στην επιφάνεια του κειμένου μέσω γλωσσικών στοιχείων, τα οποία εξαιτίας της ιεραρχημένης συνάθροισής τους λειτουργούν ως σήματα από την πλευρά του συγγραφέα και ως ενδείξεις για την πλευρά του αναγνώστη, προκειμένου να οριοθετηθούν, αλλά και να διασυνδεθούν τα διαστήματα συνέχειας και μετάβασης.

Συνοψίζοντας όλα τα παραπάνω, μπορούμε να πούμε ότι οι κειμενικές μονάδες αναπτύσσονται βάσει της γραμμικότητας του λόγου και μέσα από μία επαγωγική διαδοχή, κατά την οποία κάθε προηγούμενο δημιουργεί προβλέψεις για το επόμενο (Γεωργακοπούλου & Γούτσος 2011: 86). Ο δημιουργός του κειμένου προκειμένου να τοποθετήσει τις μονάδες του σε μια θέση (αρχή – μέση – τέλος) και ταυτόχρονα να εξυπηρετήσει την αρχή της αναλογίας, μεταχειρίζεται τις στρατηγικές της μετάβασης και της συνέχισης. Αυτές εφαρμόζονται γλωσσικά με τις τεχνικές της διαδοχικότητας. Ως αποτέλεσμα, δημιουργούνται περιοχές τοπικής συνέχειας ή σταθερότητας (διαστήματα συνέχειας) που διακόπτονται από ομαλές ή απότομες ρήξεις (διαστήματα μετάβασης) στην επιφάνεια του κειμένου.

Οι σχέσεις διαδοχικότητας στην ουσία σηματοδοτούν, με τρόπο υπαινικτικό, τη θέση του κάθε εκφωνήματος μέσα στην επαγωγική εκδίπλωση του κειμένου. Και όπως ο ίδιος ο Goutsos αναφέρει:

«Θεωρητικά μιλώντας, θα ήταν ενδεχομένως δυνατό να δηλώσουμε την κατάτμηση, προσαρτώντας σε κάθε μία πρόταση ένα εμφανές μεταγλωσσικό σχόλιο του τύπου:

Τώρα ανοίγω ένα νέο πεδίο (πλαisiώση)

Τώρα εστιάζω σε μια συγκεκριμένη οπτική (εισαγωγή)

Συνεχίζω εντός των ίδιων πλαisiών (συνέχιση)

Είμαι έτοιμος να ολοκληρώσω (ολοκλήρωση)

Βέβαια, κάτι τέτοιο θα ήταν κουραστικό, αντιοικονομικό και αφύσικο» (1996: 509).

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε αυτές τις τεχνικές διαδοχικότητας που πραγματώνουν τις δύο στρατηγικές της μετάβασης και της συνέχισης.

4.2.1. Τεχνικές διαδοχικότητας

Οι τεχνικές που σχετίζονται με τη στρατηγική της μετάβασης αφορούν το κλείσιμο του τρέχοντος διαστήματος συνέχειας και την έναρξη ενός διαστήματος μετάβασης (*πλαισίωση*), την έναρξη ενός διαστήματος συνέχειας (*εισαγωγή*) και την έναρξη ενός διαστήματος μετάβασης μαζί με το επικείμενο κλείσιμο του τρέχοντος διαστήματος συνέχειας (*ολοκλήρωση*). Από τα παραπάνω, γίνεται σαφές πως τα διαστήματα μετάβασης και συνέχειας δεν είναι αυστηρά οριοθετημένα, αλλά άμεσα αλληλοσυνδεόμενα.

Η πλαισίωση είναι μία προαιρετική τεχνική, που όμως σπάνια παραλείπεται και καταδεικνύει όπως είδαμε την ταυτόχρονη λήξη ενός διαστήματος συνέχειας και την έναρξη ενός ακόλουθου διαστήματος μετάβασης. Βασικό εργαλείο αυτής της τεχνικής είναι η ορθογραφική σύμβαση των ορίων της παραγράφου. Εκτός από αυτή ο Goutsos και οι Γεωργακοπούλου & Γούτσος αναφέρουν επίσης τις μεταγλωσσικές εκφράσεις του τύπου *ας πάρουμε για παράδειγμα... κ.λπ.*, τους δείκτες λόγου, την παρουσία επιρρηματικών φράσεων στην αρχή της πρότασης σε συνδυασμό με την τοποθέτηση του υποκειμένου στο τέλος της πρότασης, διάφορα «αναφορικά ουσιαστικά», όπως *ιδέα, πεποίθηση, δήλωση* τα οποία όταν συνοδεύονται από κάποιο δεικτικό στοιχείο έχουν τη δυνατότητα να εμπερικλείουν ένα προηγούμενο κομμάτι λόγου και τέλος τα ζεύγη πρόβλεψης, όπως σχήματα ερώτησης-απάντησης ή απαριθμητικά. Ξεκινώντας με δεδομένο ότι αυτό που αποτελεί το πιο εμφανές εργαλείο πλαισίωσης, δηλαδή η παραγραφοποίηση, απουσιάζει από τα δεδομένα μας –εκτός φυσικά από την αρχή του κειμένου και τα σημεία όπου ο ίδιος ο εκδότης προβαίνει σε χωρισμό παραγράφων– θα προσπαθήσουμε να δούμε κατά πόσο τα υπόλοιπα γλωσσικά μέσα αντιστοιχίζονται με κάποια από τα γλωσσικά στοιχεία του αρχαίου λόγου, σε σχέση πάντα με τα δικά μας δεδομένα.

Μια μορφή μεταγλωσσικής έκφρασης στα αρχαία Ελληνικά θα μπορούσε να θεωρηθούν κάποια πρωτοπρόσωπα ρήματα που εμφανίζονται συχνά στην αρχή των λόγων ή νέων ενοτήτων του, και δηλώνουν απερίφραστα την πρόθεση του ομιλητή να διαχειριστεί το προς συζήτηση θέμα (βλ. επίσης και παράδειγμα 13):

(28) *καὶ ἐγὼ πειράσομαι διηγῆσασθαι.*

Ἔφη γάρ οἱ Σωκράτη ἐντυχεῖν λελουμένον (Πλατ. Συμπ. 174a)

(29) *παυσάμενος ὄν περὶ τούτων, ἤδη πειράσομαί σοι συμβουλεύειν* (Δημ. 61 34)

(30) ἀπὸ δὲ τῶν ὁμολογουμένων ὑφ' ἀπάντων ἄρξομαι (Δημ. 16 3)

Στο πρώτο παράθεμα από το Συμπόσιον η φράση εμφανίζεται στο τέλος της παραγράφου (η παραγραφοποίηση του εκδότη Burnet). Τυπική επίσης τείνει να είναι σε αυτές τις περιπτώσεις, η σύνδεση της επόμενης πρότασης με το γάρ, που όπως είδαμε και στο κεφάλαιο για τα μόρια, μαρκάρει την εισαγωγή. Στο (29) την εμφάνιση της πλαισίωσης προαναγγέλλει η τυπική φράση ολοκλήρωσης παυσάμενος περὶ τούτων, ενώ είναι καίρια επίσης και η χρήση του οὖν, το οποίο τείνει προς τη χρήση των στοιχείων εκείνων που λειτουργούν ως ανακεφαλαίωση ὄσων προηγήθηκαν και την επιστροφή στο κύριο θέμα, με βάση ὅσα αναφέραμε και πιο πάνω. Αυτό σχετίζεται και με δύο επιπλέον μηχανισμούς πλαισίωσης που αναφέρουν οι Γεωργακοπούλου & Γούτσος, αυτές της παρέκβασης και της επιστροφής.

Άλλη φράση που πλαισιώνει σταθερά την αρχή των λόγων και λειτουργεί ως εκ τούτου με τη μορφή φόρμουλας είναι τύποι του ρήματος δοκῶ, συνήθως στην απρόσωπη δομή του –δοκεῖ μοι.

(31) οὐκ ἄρξασθαι μοι δοκεῖ ἄπορον εἶναι, ὧ ἄνδρες δικασταί, τῆς κατηγορίας, ἀλλὰ παύσασθαι λέγοντι (Λυσ. 12 1)

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι οι περισσότεροι σχεδόν λόγοι των ομιλητῶν του Συμποσίου ξεκινούν με κάποιον τέτοιο τύπο:

(32) οὐ καλῶς μοι δοκεῖ, ὧ Φαῖδρε, προβεβλησθαι ἡμῖν ὁ λόγος (Πλατ. Συμπ. 180c)

(33) ἐμοὶ γὰρ δοκοῦσιν ἄνθρωποι παντάπασι τὴν τοῦ ἔρωτος δύναμιν οὐκ ἠσθῆσθαι (Πλατ. Συμπ. 189c)

Η χρήση χρονικῶν επιρρημάτων, ὅπως το πρῶτον και το ἔπειτα, με μεταγλωσσική λειτουργία («πρώτα στο λόγο μου», «έπειτα στο λόγο μου») και η συνήθης συνεμφάνισή τους με τα μόρια μέν και δέ αντίστοιχα τα καθιστά δείκτες λόγου. Παρόμοια με τα Νέα Ελληνικά, οι δείκτες αυτοί εμφανίζονται στα διαστήματα πλαισίωσης:

(34) Πρῶτον μὲν, εἴ τις, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, θαρρεῖ, [...], θαυμάζω, [...] (Δημ. 6 6)

Και πρώτα πρώτα, Αθηναῖοι, αν κανείς, [...] δεν ανησυχῆ [...] τον θαυμάζω (Γιαγκόπουλος 2003)

(35) οἱ δὲ τύραννοι πάντες [...] ὀπλισμένοι οἴονται ἀνάγκην εἶναι διάγειν [...] ἔπειτα δὲ οἱ μὲν ἰδιῶται, [...] ἀσφάλειαν σφίσιν ἠγοῦνται εἶναι, οἱ δὲ τύραννοι [...] τότε ἐν πλείστοις πολεμίοις ἴσασιν ὄντες. (Ξεν. Ιέρ. 2 7-8)

ενώ ὅλοι οἱ τύραννοι [...] πιστεύουν πως εἶναι ἀνάγκη και οἱ ἴδιοι να οπλοφοροῦν.

Ἐπειτα, και οἱ ἀπλοῖ πολίτες [...] πιστεύουν πως εἶναι ασφαλισμένοι, ενώ οἱ τύραννοι [...] ξέρουν καλά πως θα βρίσκονται ἀνάμεσα στους περισσότερους εχθρούς. (Βουρνάς 1998)

Παρόμοια εἶναι και η φορμουλαϊκὴ χρήση κάποιων προθετικῶν φράσεων, ὅπως η *πρὸς (δὲ) τούτοις*. Η φράση αὐτὴ με το αναφορικὸ στοιχεῖο *τούτοις* ἀνακεφαλαιώνει με οπισθοχωρητικὴ ἀναφορὰ ὅλα τα προηγούμενα και προετοιμάζει για τα ἐπόμενα, λαμβάνοντας τη σημασία του «επιπλέον»:

(36) ἄπερ ἂν και οἱ ἐχθροὶ σου σπεύσαιέν τε και ἔσπευσαν σὲ διαφθεῖραι βουλόμενοι. πρὸς δὲ τούτοις και τοὺς ὑεῖς τοὺς σαυτοῦ ἔμοιγε δοκεῖς προδιδόναι (Πλατ. Κρίτ. 45c)

ὅσα ακριβῶς θα ἔσπευδαν να κάνουν και οἱ ἴδιοι οἱ εχθροὶ σου, και μάλιστα ἔσπευσαν να κάνουν θέλοντας να σ' ἐξοντώσουν. Κοντὰ σ' αὐτὰ ἐγὼ τουλάχιστον νομίζω πως προδίνεις και τα παιδιά σου ἀκόμη (Τόγιας 1977)

Ὅμοια λειτουργεῖ και η φράση *ἐκ τούτου* (= μετὰ ἀπὸ αὐτό, στη συνέχεια):

(37) τὰ δὲ χρήματα ἀναγκαζόμεθα κτᾶσθαι διὰ τὸ σῶμα, δουλεύοντες [...]· και ἐκ τούτου ἀσχολίαν ἄγομεν φιλοσοφίας περὶ διὰ πάντα ταῦτα. τὸ δ' ἔσχατον πάντων ὅτι, ἐάν τις ἡμῖν και σχολὴ γένηται ἀπ' αὐτοῦ [...] (Πλατ. Φαίδ. 66d)¹⁰

Στο (37) το δεύτερο ἐκφώνημα πλαισιώνει το επικείμενο διάστημα συνέχειας με την προθετικὴ φράση *ἐκ τούτου*, ενώ ταυτοχρόνως ολοκληρώνεται το προηγούμενο με τη φράση *διὰ ταῦτα* (= ἐξαιτία αὐτῶν), ὅπου το αναφορικὸ στοιχεῖο *ταῦτα* ἀνακεφαλαιώνει οπισθοχωρητικὰ ὅλα τα προηγούμενα.

Οἱ δείκτες λόγου που συντελοῦν στην πλαισίωση, ὅπως ἤδη παρουσιάσαμε, εἶναι το *ἀλλά*, το *δή*, το *τοίνυν* και το *οὖν*.

Η εἰσαγωγή εἶναι υποχρεωτικὴ τεχνικὴ διαδοχὴς, καθὼς χωρὶς αὐτὴ δεν μπορεί να επικυρωθεῖ η μετάβαση και περιλαμβάνει το ἀνοῖγμα ἐνός καινούριου διαστήματος συνέχειας. Ἀκόμη κι αν δεν υπάρχει η πλαισίωση, η εἰσαγωγή εἶναι το σημεῖο καμπῆς, ὅπου μεταβαίνουμε ἀπὸ το ἐνα διάστημα συνέχειας στο ἐπόμενο. Η πιο χαρακτηριστικὴ ἐνδειξη εἰσαγωγῆς εἶναι: «η χρήση συντακτικῶν δομῶν με ἀδεία

¹⁰ Παραθέτουμε την ἀγγλικὴ μετάφραση του Burnet (1903), που θεωρούμε ὅτι ἀποδίδει εὔστοχα τη χρήση της φράσης: And so, because of all these things, we have no leisure for philosophy.

αρχική ή θεματική θέση και/ή με αόριστο υποκείμενο» (Γεωργακοπούλου & Γούτσος 2011: 88). Στη Αρχαία Ελληνική αυτό δηλώνεται συνήθως με την επιλογή απροσώπου ρήματος, αλλά όχι απαραίτητα:

(38) *ἀλλ' ἐπὶ τῷ κερδαίνειν πᾶν ἂν οὗτος ποιήσειε. Καὶ μὴν, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μᾶλλον ἄξιον ὀργίλως ἔχειν τοῖς μετ' εὐπορίας πονηροῖς ἢ τοῖς μετ' ἐνδείας. Τοῖς μὲν γὰρ ἢ τῆς χρείας ἀνάγκη φέρει τινὰ συγγνώμην [...] ταῦτα φανήσονται πράττοντες. ὑμῖν δ' οὐδὲν τούτων συμφέρει* (Δημ. 45 67)

Αλλά αυτός μπορεί να κάμει το κάθετι για το κέρδος. Και όμως, άνδρες Αθηναῖοι, περισσότερο αξίζει να οργίζεται κανένας με τους κακούς που είναι πλούσιοι παρά με τους κακούς που είναι φτωχοί. Γιατί στους φτωχούς η ανάγκη της στερήσεως κάνει να τους συγχωρούν [...]. Εσάς όμως δε σας συμφέρει τίποτε απ' αυτά (Μυτιληναῖος 1966)

Στο (38) η εισαγωγή γίνεται με την γενικευτικού χαρακτήρα φράση *ἄξιον* (έστι) *ὀργίλως ἔχειν* (τινά/ὑμᾶς) και προαναγγέλλεται και από τον δείκτη λόγου *μὴν* και από την κλητική προσφώνηση που αποτελούν στοιχεία πλαισίωσης. Τα επόμενα εκφωνήματα αποτελούν παρέκβαση και μαρκάρονται από το *γάρ*, ενώ η επιστροφή γίνεται με επαναφορά της ονότητας στην οποία απευθύνεται ο ρήτορας (*ὑμῖν*), που επίσης είναι σταθερός μηχανισμός εισαγωγής.

(39) *τὰ μὲν τούτων πάντα καλῶς ἔχει, τὰ δ' ὑμέτερ' αἰσχρῶς.*

καίτοι σκέψασθ', ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἃ τις ἂν κεφάλαι' εἶπεῖν ἔχοι τῶν τ' ἐπὶ τῶν προγόνων ἔργων καὶ τῶν ἐφ' ὑμῶν (Δημ. 3 22-23)

γι' αυτό όλες οι υποθέσεις αυτών πηγαίνουν καλά, ενώ οι δικές σας είναι για ντροπή.

Σκεφθείτε αλήθεια, Αθηναῖοι, όσα θα μπορούσε να αναφέρει κανείς ως βασικά χαρακτηριστικά των κατορθωμάτων της εποχής των προγόνων σας και όσα επί των ημερών σας. (Γιαγκόπουλος 2002)

Στο δεύτερο εκφώνημα του (39), στο οποίο ο εκδότης χωρίζει παράγραφο, ξεκινά η πλαισίωση και με το μόριο *καίτοι* και με την φορμουλαϊκή φράση *σκέψασθε* + *προσφώνηση* ενώ η εισαγωγή ξεκινά με το *τις ἂν ἔχοι εἶπεῖν κεφάλαια*.

Προς την ίδια κατεύθυνση φαίνεται να λειτουργεί και η πρόταξη του ρήματος της πρότασης:

(40) *Εἰ δ' ἐκεῖνοι δοκοῦσι βελτίους εἶναι σώζοντες τοὺς φίλους, δῆλον ὅτι καὶ ὑμεῖς ἀμείνους δόξετε εἶναι τιμωρούμενοι τοὺς ἐχθρούς. Ἀξιῶ δ', ὧ ἄνδρες δικασταί [...]* (Λυσ. 14 19-20)

(41) *Πεπόμφρασι δὲ καὶ ἐς Πελοπόννησον πρέσβεις [...] καὶ ἐς τὰς ἐν Σικελίᾳ πόλεις Γύλιππος οἴχεται, [...]. Διανοοῦνται γάρ, ὡς ἐγὼ πυνθάνομαι, τῷ τε πεζῷ ἄμα τῶν τευχῶν ἡμῶν πειρᾶν [...]* (Θουκ. 7.12.1-2)

Και στα δύο παραδείγματα το εκφώνημα μαρκάρεται ως εισαγωγή και από τους δείκτες λόγου *δέ* και *γάρ*.

Άλλη ένδειξη εισαγωγής είναι η επαναφορά μιας κειμενικής οντότητας με πλήρη ονοματική φράση, μετά από ένα διάστημα συνέχειας όπου για την προσωπική αναφορά χρησιμοποιούνται συνήθως αντωνυμικά στοιχεία ή ρηματικές καταλήξεις.

(42) *Πρῶτον μὲν τοίνυν Φαρνάβαζος καὶ Κόνων, ἐπεὶ ἐνίκησαν τοὺς Λακεδαιμονίους τῇ ναυμαχίᾳ, περιπλέοντες καὶ τὰς νήσους καὶ πρὸς τὰς ἐπιθαλαττιδίας πόλεις τοὺς τε Λακωνικοὺς ἄρμοστὰς ἐξήλαυνον καὶ παρεμυθοῦντο τὰς πόλεις ὡς οὔτε ἀκροπόλεις ἐντειχίσοιεν ἐάσοιεν τε αὐτονόμους. Οἱ δ' ἀκούοντες ταῦτα ἤδοντό τε καὶ ἐπήνουν καὶ ζένια προθύμως ἔπεμπον τῷ Φαρναβάζῳ. Καὶ γὰρ ὁ Κόνων τὸν Φαρνάβαζον ἐδίδασκεν* (Ξεν. Ελλ. 4.8.1-2)

Η εναλλαγή χρόνου είναι επίσης ένα πολύ χαρακτηριστικό μέσο δήλωσης της εισαγωγής, το οποίο εξυπηρετεί, όπως είναι αναμενόμενο κυρίως τα αφηγηματικά μέρη:

(43) *αὐτοῖς μὲν οὖν τοῖς Λακεδαιμονίοις διέγνωστο λελύσθαι τε τὰς σπονδὰς [...], πέμψαντες δὲ ἐς Δελφοὺς ἐπηρώτων τὸν θεὸν [...]. ὁ δὲ ἀνείλεν αὐτοῖς* (Θουκ. 1.118.3)

Οἱ ἴδιοι λοιπόν οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχαν ἀποφασίσει ὅτι οἱ συνθήκες ἦταν διαλυμένες [...] ἔστειλαν καὶ στους Δελφούς καί ρωτοῦσαν το θεό [...]. Κι ὁ θεός τούς ἀπάντησε (Γιωργοπαπαδάκος 1982)

Στο (43) το πρώτο και το δεύτερο εκφώνημα που συνδέονται με το ζεύγμα *μέν-δέ* και υπάγονται στο εύρος του δείκτη λόγου *οὖν*, εμφανίζουν υπερσυντέλικο και παρατατικό αντίστοιχα. Το τρίτο εκφώνημα που μαρκάρεται ως εισαγωγή και με τον δείκτη λόγου *δέ*, εμφανίζει αόριστο. Εκτός από το *δέ*, άλλος συνηθέστατος δείκτης λόγου για τη δήλωση της εισαγωγής είναι το *γάρ*.

Η ολοκλήρωση είναι επίσης ένας προαιρετικός μηχανισμός που περιλαμβάνει το άνοιγμα ενός διαστήματος μετάβασης και την ταυτόχρονη ολοκλήρωση του τρέχοντος διαστήματος συνέχειας. Στο σημείο δηλαδή της ολοκλήρωσης, τα δύο διαστήματα, το τρέχον και το νέο, βρίσκονται σε παραλληλία. Όπως είδαμε και αυτή επιτελείται συνήθως με φράσεις που δηλώνουν την ολοκλήρωση, όπως αναφορικά στοιχεία που με οπισθοχωρητική αναφορά ανακεφαλαιώνουν όλα τα προηγούμενα.

Άλλος μηχανισμός ολοκλήρωσης μπορούν να αποτελούν οι συμπερασματικές προτάσεις που εισάγονται με τον σύνδεσμο *ὥστε*. Όταν οι προτάσεις αυτές

εμφανίζουν χαλαρή επιρρηματική σύνδεση με την πρόταση εξάρτησής τους, συνήθως οι εκδότες ορίζουν στίξη πριν από τον *ὥστε*, με αποτέλεσμα αυτός να λαμβάνει τη χροιά του δείκτη λόγου με την έννοια του «επομένως»:

(44) *ἔτελεύτησαν δὲ τὸν βίον, ὥσπερ χρὴ τοὺς ἀγαθοὺς ἀποθνήσκειν, [...]. ὥστε ἄξιον τοῖς ζῶσι τούτους ποθεῖν[...]. τίς γὰρ αὐτοῖς ἔτι ἡδονὴ καταλείπεται [...]* (Λυσ. 2 70-71)

τερμάτισαν τη ζωή τους, όπως πρέπει να τερματίζουν οι γενναίοι άνδρες[...]. Ὡστε αξίζει να ποθούν οι επιζώντες αυτούς [...]. Γιατί, ποια χαρά απομένει πλέον σ' αυτούς [...]. (Ράπτης 2002)

(45) *τοσοῦτου τοίνυν δεῖ ἢ λαιδορία ἢ παροινία ἢ ἄλλη τις διαφορὰ ἡμῶν γεγονέναι, ὥστε οὐδὲ ἑωρακῶς ἦν τὸν ἄνθρωπον πώποτε πλὴν ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτί. τί ἂν οὖν βουλόμενος ἐγὼ τοιοῦτον κίνδυνον ἐκινδύνεον, εἰ μὴ τὸ μέγιστον τῶν ἀδικημάτων ἦν ὑπ' αὐτοῦ ἡδικοῦμενος;* (Λυσ. 1 45)

Ακόμη, καμιά τόσο μεγάλη κακολογία ή βίαιη πράξη λόγω μέθης ή κάποια άλλη διαφορά δεν είχε προκύψει μεταξύ μας, ώστε δεν είχα δει τον άνθρωπο (τον Ερατοσθένη) ποτέ μέχρι τότε εκτός από εκείνη τη νύχτα. Γιατί, λοιπόν, με τη θέλησή μου θα διέτρεχα τέτοιο κίνδυνο (Ράπτης 2002)

Στο (44) ορίζεται ισχυρή στίξη από τον εκδότη, ενώ στο (45) όχι, παρόλο που και τα δύο εκφράζουν ένα γενικότερο συμπέρασμα και όχι μια ειδική επιρρηματική σχέση αποτελέσματος, όπως φαίνεται και από τη μετάφραση. Χαρακτηριστικό επίσης είναι ότι και στα δύο, το επόμενο εκφώνημα έχει δείκτη είτε εισαγωγής (*γάρ*) είτε πλαισίωσης (*οὖν*).

Στα αρχαία Ελληνικά πάντως φαίνεται τον ρόλο της ολοκλήρωσης να τον αναλαμβάνουν επίσης και οι ρητορικές ερωτήσεις:

(46) *εἰ [...] πᾶσι δὲ ταῦτ' ἐδόκει τότε ἄριστ' εἶναι, καὶ μάλιστα σοί [...] πῶς οὐκ ἀδικεῖς καὶ δεινὰ ποιεῖς τούτοις νῦν ἐγκαλῶν ὧν τότε οὐκ εἶχες λέγειν βελτίω; Παρὰ μὲν τοίνυν τοῖς ἄλλοις ἔγωγ' ὀρῶ πᾶσιν ἀνθρώποις διωρισμένα καὶ τεταγμένα πως τὰ τοιαῦτα.* (Δημ. 18.273-4)

Και εδώ το επόμενο εκφώνημα μετά την ερώτηση μαρκάρεται με το δείκτη πλαισίωσης *τοίνυν*.

Κάποιες φορές στο εκφώνημα της ολοκλήρωσης μπορεί να εμφανίζεται το *γάρ* με εμφατική χρήση:

(47) *ἀλλ' οἶμαι ὑπὲρ ἀρετῆς ἀθανάτου καὶ τοιαύτης δόξης εὐκλεοῦς πάντες πάντα ποιοῦσιν, ὅσω ἂν ἀμείνους ᾶσι, τοσοῦτω μᾶλλον· τοῦ γὰρ ἀθανάτου ἐρῶσιν. οἱ μὲν οὖν ἐγκύμονες, ἔφη [...]* (Πλατ. Συμπ. 208d-e)

ἀντιθέτως φρονῶ, χάριν τῆς ἀθανασίας τῆς ἀξίας των τῆς προσωπικῆς καὶ χάριν ὑστεροφημίας τοιαύτης μεγαλοδόξου οἱ πάντες τα πάντα ἐνεργοῦν, ὅσον

άνώτεροι εἶναι, τόσον περισσότερο· διότι πρὸς τὴν ἀθανασίαν εἶν' ὁ ἔρωσ των.
«Ὅσοι λοιπὸν» ἐξηκολούθησεν «ἐγκυμονοῦν [...]» (Συκουτρῆς 1934)

Ἡ συνέχιση εἶναι προφανῶς μια υποχρεωτικὴ τεχνικὴ μέσῳ τῆς ὁποίας ἐδραιώνονται τὰ διαστήματα συνέχειας ἐντὸς τοῦ κειμένου. Αὐτὰ γιὰ νὰ υπάρξουν ἀπαιτεῖται τουλάχιστον ἓνα ἐκφώνημα νὰ συνδέεται με κάποιον τρόπο με τὸ ἀμέσως προηγούμενο. Στὰ ἀρχαῖα ἐλληνικὰ μια βασικὴ ἔνδειξη συνέχισης εἶναι τὰ μόρια διασύνδεσης, τὰ ὁποῖα ἀρκετὰ συχνὰ ἐμφανίζονται σε ζεύγματα: *μέν-δέ, τέ-καί, οὐ-οὐδέ* καὶ πολλὰ ἄλλα. Εἶναι μάλιστα τόσο σταθερὴ ἡ τάση τοῦ ἀρχαίου λόγου νὰ διασυνδέει ἐμφανῶς με μόρια τὰ ἐκφωνήματα, ὥστε οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ ὀνόμασαν τὰ διαστήματα ποὺ δὲν ἐμφάνιζαν κάποιο μόριο ὡς «ἀσύνδετο». Ὁ Denniston (1954: xlili) διακρίνει τὸ ἀσύνδετο σε δύο τύπους: τὸ τυπικὸ καὶ τὸ στυλιστικὸ. Με ἐξάιρεση τὸ «πολυσύνδετο» (παράθεση ὁμοίων δομῶν -ουσιαστικῶν, ἐπιθέτων, ρημάτων- χωρὶς κάποια σύνδεση), θεωρεῖ τὸ τυπικὸ ἀσύνδετο ὡς ἀπόρροια αὐτοῦ ποὺ στο *Cohesion in English* ὀρίζεται ὡς καταφορά, ἐνῶ θεωρεῖ ὅτι σχετίζεται, πιο σπάνια βέβαια, καὶ με τὴν ὀπισθοχωρητικὴ ἀναφορά.

Στὴν οὐσία, αὐτὸ ποὺ εἶναι ἡ βασικὴ ἔνδειξη συνέχειας γιὰ τὸν σύγχρονο λόγο, οἱ μηχανισμοὶ δηλαδὴ τοπικῆς συνοχῆς, στὰ ἀρχαῖα συνυπάρχουν στὴν πλειοψηφία τῶν περιπτώσεων με τὰ μόρια διασύνδεσης καὶ περιστασιακὰ μόνο ὡς ἀποκλειστικὴ ἔνδειξη.

(48) ὃς αὐτὸν μέν ἐξ ἰδιώτου τύραννον κατέστησε, τὸ δέ γένος ἅπαν ἀπεληλαμένον τῆς πολιτείας εἰς τὰς προσηκούσας τιμὰς πάλιν ἐπανήγαγε, τοὺς δέ πολίτας ἐκ βαρβάρων μέν Ἑλλήνας ἐποίησεν, ἐξ ἀνάνδρων δέ πολεμικούς, ἐξ ἀδόξων δ' ὀνομαστούς, τὸν δέ τόπον ἄμικτον ὄλον παραλαβὼν καὶ παντάπασιν ἐξηγγιωμένον ἡμερώτερον καὶ πραότερον κατέστησεν, ἔτι δέ πρὸς τοῦτοις εἰς ἔχθραν μέν βασιλεῖ καταστάς οὕτως αὐτὸν ἡμύνατο καλῶς ὥστ' ἀείμνηστον γεγενῆσθαι τὸν πόλεμον τὸν περὶ Κύπρον, ὅτε δ' ἦν αὐτῷ σύμμαχος, τοσοῦτω χρησιμώτερον αὐτὸν παρέσχεν τῶν ἄλλων ὥσθ' ὀμολογουμένως μεγίστην αὐτῷ συμβαλέσθαι δύναμιν εἰς τὴν ναυμαχίαν τὴν περὶ Κνίδον, ἧς γενομένης βασιλεὺς μέν ἀπάσης τῆς Ἀσίας κύριος κατέστη, Λακεδαιμόνιοι δ' ἀντὶ τοῦ τὴν ἠπειρον πορθεῖν περὶ τῆς αὐτῶν κινδυνεύειν ἠναγκάσθησαν, οἱ δ' Ἑλληνες ἀντὶ δουλείας αὐτονομίας ἔτυχον, Ἀθηναῖοι δέ τοσοῦτον ἐπέδοσαν ὥστε τοὺς πρότερον αὐτῶν ἄρχοντας ἐλθεῖν αὐτοῖς τὴν ἀρχὴν δώσοντας. (Ἰσοκ.9 66-68)

Τὸ (48) ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τῆς πιο ἐντυπωσιακῆς περιπτώσεις τῆς συνθήκης ποὺ περιγράψαμε παραπάνω. Τὸ ἀπόσπασμα ὀρίζεται ὡς μία ὀρθογραφικὴ ἡμιπερίοδος ἀπὸ τὸν ἐκδότη (Norlin) καὶ φαινομενικὰ ἀποτελεῖ ἓνα διάστημα συνέχειας ἀφοῦ ὅλα

τα εκφωνήματα συνδέονται σταθερά με το σχήμα μέν-δέ-...-δέ και με ρηματική αναφορά και επίσης όλα τα ρήματα εντάσσονται σε σταθερή ακολουθία χρόνου.

Στον Πίνακα 3 παρουσιάζονται συνοπτικά όλα όσα αναφέραμε. Και προκειμένου να γίνουν ακόμη πιο ευσύνοπτα παρουσιάζουμε τη λειτουργία του μοντέλου σε ένα σύντομο απόσπασμα από το *Κύρου Ανάβασις* του Ξενοφώντα (1.3.11-13) στον Πίνακα 4.

Πίνακας 3. Συνοπτική περιγραφή των τεχνικών διαδοχικότητας

Ενδείξεις	Στρατηγικές διαδοχικότητας			
	Μετάβαση			Συνέχεια
	Πλαισίωση	Εισαγωγή	Ολοκλήρωση	Συνέχιση
Μεταγλωσσικά στοιχεία	<i>δοκεῖ μοι πρῶτον / ἔπειτα πρὸς τούτοις</i>			
Δείκτες λόγου	<i>ἀλλά, δὴ, τοίνυν οὖν</i>	<i>γάρ, δέ</i>	<i>ὥστε, δὴ, γάρ</i>	μόρια διασύνδεσης
Προτασιακή δομή		αδεια θεματική θέση, αόριστο υποκείμενο		
Πλαισίωση χρόνου		εναλλαγή χρόνου		ακολουθία χρόνου
Μηχανισμοί συνοχής	καθολική συνοχή ανακεφαλαίωση		ανακεφαλαίωση	τοπική συνοχή

ἐμοὶ οὖν δοκεῖ οὐχ ὥρα εἶναι ἡμῖν καθεύδειν οὐδ' ἀμελεῖν ἡμῶν αὐτῶν, ἀλλὰ βουλευέσθαι ὅ τι χρὴ ποιεῖν ἐκ τούτων. καὶ ἕως γε μένομεν αὐτοῦ σκεπτέον μοι δοκεῖ εἶναι ὅπως ἀσφαλέστατα μενοῦμεν, εἴ τε ἤδη δοκεῖ ἀπιέναι, ὅπως ἀσφαλέστατα ἄπιμεν, καὶ ὅπως τὰ ἐπιτήδεια ἔξομεν· ἄνευ γὰρ τούτων οὔτε στρατηγοῦ οὔτε ιδιώτου ὄφελος οὐδέν. ὁ δ' ἀνὴρ πολλοῦ μὲν ἄξιος ᾧ ἂν φίλος ἦ, χαλεπώτατος δ' ἐχθρὸς ᾧ ἂν πολέμιος ἦ, ἔχει δὲ δύναμιν καὶ πεζὴν καὶ ἵππικὴν καὶ ναυτικὴν ἣν πάντες ὁμοίως ὀρῶμέν τε καὶ ἐπιστάμεθα· καὶ γὰρ οὐδὲ πόρρω δοκοῦμέν μοι αὐτοῦ καθῆσθαι. ὥστε ὥρα λέγειν ὅ τι τις γινώσκει ἄριστον εἶναι. ταῦτα εἰπὼν ἐπαύσατο. ἐκ δὲ τούτου ἀνίσταντο οἱ μὲν ἐκ τοῦ αὐτομάτου, λέζοντες ἃ ἐγίνωσκον, οἱ δὲ καὶ ὑπ' ἐκείνου ἐγκέλευστοι, ἐπίδεικνύοντες οἷα εἴη ἡ ἀπορία ἄνευ τῆς Κύρου γνώμης καὶ μένειν καὶ ἀπιέναι. (Ξεν. ΚΑναβ. 1.3.11-13)

Πίνακας 4. Συνοπτική εφαρμογή των τεχνικών διαδοχικότητας

ἐμοὶ οὖν δοκεῖ	Πλαισίωση	στερεοτυπική φράση: ἐμοὶ δοκεῖ
οὐχ ὥρα εἶναι ἡμῖν καθεῦδεν	Εισαγωγή	απρόσωπη έκφραση
οὐδ' ἀμελεῖν ἡμῶν αὐτῶν ἀλλὰ βουλευέσθαι ὅ τι χρὴ ποιεῖν ἐκ τούτων. καὶ ἕως γε μένομεν αὐτοῦ σκεπτέον μοι δοκεῖ εἶναι ὅπως ἀσφαλέστατα μενοῦμεν, εἴ τε ἤδη δοκεῖ ἀπιέναι, ὅπως ἀσφαλέστατα ἄπιμεν, καὶ ὅπως τὰ ἐπιτήδεια ἐξομεν	Συνέχιση	μόρια διασύνδεσης: οὐ-ἀλλά τέ-καί τοπική συνοχή: ρηματική αναφορά
ἄνευ γὰρ τούτων οὔτε στρατηγοῦ οὔτε ιδιώτου ὄφελος οὐδέν.	παρέκβαση	δείκτης λόγου: γάρ
ὁ δ' ἀνὴρ	Εισαγωγή	δείκτης λόγου: δέ
πολλοῦ μὲν ἄξιος ὃ ἂν φίλος ἦ, χαλεπώτατος δ' ἐχθρὸς ὃ ἂν πολέμιος ἦ, ἔχει δὲ δύναμιν καὶ πεζὴν καὶ ἵππικὴν καὶ ναυτικὴν ἣν πάντες ὁμοίως ὀρῶμέν τε καὶ ἐπιστάμεθα. καὶ γὰρ οὐδὲ πόρρω δοκοῦμέν μοι αὐτοῦ καθῆσθαι.	Συνέχιση	μόρια διασύνδεσης: μέν-δέ, τέ-καί, γάρ
ὥστε ὥρα λέγειν ὅ τι τις γινώσκει ἄριστον εἶναι	Ολοκλήρωση	δείκτης λόγου: ὥστε τέλος ευθέος λόγου
ταῦτα εἰπὼν ἐπαύσατο	Πλαισίωση	εναλλαγή ευθέος-πλαγίου λόγου
ἐκ δὲ τούτου ἀνίσταντο οἱ μὲν ἐκ τοῦ αὐτομάτου	Πλαισίωση Εισαγωγή	ἐκ τούτου (επιστροφή στην αφήγηση) δείκτης λόγου: δέ εναλλαγή χρόνου: παρατατικός

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ ΔΙΑΔΟΧΙΚΟΤΗΤΑΣ

Το κεφάλαιο αυτό αποτελεί την εφαρμογή του μοντέλου στα δεδομένα μας. Η ανάλυση και των δύο λόγων παρουσιάζεται με τη μορφή πίνακα, όπου στην πρώτη στήλη εμφανίζεται η κατάτμηση του κειμένου σε μονάδες, στη δεύτερη το διάστημα του κειμένου στο οποίο εντάσσονται και στην τρίτη οι γλωσσικές ενδείξεις που οριοθετούν το κείμενο. Στο τέλος κάθε πίνακα εκτίθενται αναλυτικά τα αποτελέσματα της ανάλυσης.

5.1. Λόγος του Ερυξίμαχου

Το πρώτο απόσπασμα που θα εξετάσουμε είναι ο λόγος του γιατρού Ερυξίμαχου από το Συμπόσιο (185e – 188a). Ο λόγος του Ερυξίμαχου είναι ένα κείμενο με νοηματική αυτοτέλεια σε σχέση με το ευρύτερο κείμενο του *Συμποσίου*, το οποίο ειδολογικά ανήκει στην κατηγορία των εκθετικών κειμένων, σύμφωνα με την κλασική κατάταξη του Longacre, δεν αναπτύσσεται δηλαδή σε ένα συγκεκριμένο χρονολογικό πλαίσιο, ούτε απευθύνει εντολές στο ακροατήριό του, αλλά αποσκοπεί στην περιγραφή της πραγματικότητας, έτσι όπως ο ομιλητής υποστηρίζει ότι είναι (από το Γούτσος & Μπέλλα 2022: 288). Ο λόγος δομείται στα παρακάτω μέρη:

185e – 186b	Επίκριση του Πausανία
186b – 187a	Ο Έρωσ ως βάση των βιολογικών επιστημών
187a – 187e	Ο Έρωσ ως βάση της λογοτεχνίας και της μουσικής
188a – 188b	Ο Έρωσ ως βάση της αστρονομίας και της μετεωρολογίας
188b – 188d	Ο Έρωσ ως βάση της θεωρητικής και πρακτικής εξάσκησης της θρησκείας
188d – 188e	Επίλογος

Από αυτά, έχουμε αφαιρέσει το τελευταίο τμήμα (188a– 188e) για λόγους οικονομίας. Επομένως, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, τα δεδομένα μας αποτελούν ένα κείμενο 682 λέξεων. Για λόγους ευκολίας στην παρουσίαση, έχουμε αριθμήσει τα τμήματα που ορίζονται από τις τέσσερις τεχνικές. Έτσι, ένα τμήμα ξεκινά από το σημείο της πλαισίωσης ή της εισαγωγής και καταλήγει στο σημείο της ολοκλήρωσης ή της συνέχισης, ανάλογα με το κατά πόσον υφίστανται οι δύο προαιρετικές τεχνικές. Διακρίναμε με αυτόν τον τρόπο 10 τμήματα.

Πίνακας 5. Εφαρμογή των τεχνικών διαδοχικότητας στο πρώτο απόσπασμα

(1) Δοκεῖ τοίνυν μοι ἀναγκαῖον εἶναι, ἐπειδὴ Παισανίας ὀρήσας ἐπὶ τὸν λόγον καλῶς οὐχ ἰκανῶς ἀπετέλεσε, δεῖν ἐμὲ πειρᾶσθαι τέλος ἐπιθεῖναι τῷ λόγῳ	Πλαισίωση	αρχή κειμένου στερεοτυπική φράση: δοκεῖ μοι, δεῖν πειρᾶσθαι + απρφ. δείκτης λόγου: τοίνυν
Τὸ μὲν γὰρ διπλοῦν εἶναι τὸν Ἔρωτα δοκεῖ μοι καλῶς διελέσθαι·	Εισαγωγή	δείκτης λόγου: γάρ πλήρης ονοματική φράση: τὸν διπλοῦν Ἔρωτα
ὅτι δὲ οὐ μόνον ἐστὶν ἐπὶ ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς καλοὺς ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄλλα πολλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις, τοῖς τε σώμασι τῶν πάντων ζώων καὶ τοῖς ἐν τῇ γῆ φυομένοις καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν ἐν πᾶσι τοῖς οὖσι, καθεωρακέναί μοι δοκῶ ἐκ τῆς ἰατρικῆς, τῆς ἡμετέρας τέχνης,	Συνέχιση	τοπική συνοχή: μόρια διασύνδεσης→ μὲν-δέ ρηματική προσωπική αναφορά→ τὸν Ἔρωτα / ἐστὶν
ὡς μέγας καὶ θαυμαστός καὶ ἐπὶ πᾶν ὁ θεὸς τείνει καὶ κατ' ἀνθρώπινα καὶ κατὰ θεῖα πράγματα.	Ολοκλήρωση	υπωνυμία→ τὸν Ἔρωτα / ὁ θεὸς
(2) ἄρξομαι δὲ ἀπὸ τῆς ἰατρικῆς λέγων, ἵνα καὶ πρεσβεύωμεν τὴν τέχνην	Πλαισίωση	στερεοτυπική φράση: ἄρξομαι δέ
ἢ γὰρ φύσις τῶν σωμάτων τὸν διπλοῦν Ἔρωτα τοῦτον ἔχει	Εισαγωγή	μόριο διασύνδεσης: γάρ πλήρης ονοματική φράση: ἢ φύσις τῶν σωμάτων
τὸ γὰρ ὑγιὲς τοῦ σώματος καὶ τὸ νοσοῦν ὁμολογουμένως ἕτερόν τε καὶ ἀνόμοιον ἐστὶ· τὸ δὲ ἀνόμοιον ἀνομοίων ἐπιθυμεῖ καὶ ἐρᾷ.	Παρέκβαση	δείκτης λόγου: γάρ
ἄλλος μὲν οὖν ὁ ἐπὶ τῷ ὑγιεινῷ ἔρωσ, ἄλλος δὲ ὁ ἐπὶ τῷ νοσῶδει	Επιστροφή	δείκτης λόγου: οὖν υποκατάσταση: ἄλλος μὲν/ἄλλος δέ = διπλοῦς Ἔρωσ
(3) ἔστι δὴ, ὥσπερ ἄρτι Παισανίας ἔλεγεν τοῖς μὲν ἀγαθοῖς καλὸν χαρίζεσθαι τῶν ἀνθρώπων	Πλαισίωση Εισαγωγή	δείκτης λόγου: δὴ ἀπρόσωπο ρήμα: ἔστι (καλόν)
τοῖς δ' ἀκολάστοις αἰσχρόν, οὕτω καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς σώμασιν τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἐκάστου τοῦ σώματος καὶ ὑγιεινοῖς καλὸν χαρίζεσθαι καὶ δεῖ, καὶ τοῦτό ἐστιν ᾧ ὄνομα τὸ ἰατρικόν, τοῖς δὲ κακοῖς καὶ νοσώδεσιν αἰσχρόν τε καὶ δεῖ ἀχαριστεῖν,	Συνέχιση	μόρια παράταξης: μὲν-δέ
εἰ μέλλει τις τεχνικὸς εἶναι	Ολοκλήρωση	≈ ανανταπόδοτο
(4) ἔστι γὰρ ἰατρική, ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, ἐπιστήμη τῶν τοῦ σώματος ἐρωτικῶν πρὸς πλησμονὴν καὶ κένωσιν	Εισαγωγή	δείκτης λόγου: γάρ πλήρης ονοματική φράση: ιατρική πρόταξη ρήματος στερεοτυπική φράση: ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν
καὶ ὁ διαγιγνώσκων ἐν τούτοις τὸν καλόν τε καὶ αἰσχρόν ἔρωτα, οὕτως ἐστὶν ὁ ἰατρικώτατος, καὶ ὁ μεταβάλλειν ποιῶν, ὥστε ἀντὶ τοῦ ἐτέρου ἔρωτος τὸν ἕτερον κτᾶσθαι, καὶ οἷς μὴ ἔνεστιν ἔρωσ, δεῖ δ' ἐγγενέσθαι,	Συνέχιση	μόρια παράταξης: τέ-καί

ἐπιστάμενος ἐμποιῆσαι καὶ ἐνόητα ἐξελεῖν,		
ἀγαθὸς ἂν εἴη δημιουργός	Ολοκλήρωση	παραλληλισμός με την ολοκλήρωση του προηγούμενου τμήματος
(5) δεῖ γὰρ δὴ τὰ ἔχθιστα ὄντα ἐν τῷ σώματι φίλα οἷόν τ' εἶναι ποιεῖν καὶ ἐρᾶν ἀλλήλων.	Εισαγωγή	δείκτης λόγου: γὰρ ἀπρόσωπο ρήμα: δεῖ πρόταξη ρήματος
ἔστι δὲ ἔχθιστα τὰ ἐναντιώτατα, ψυχρὸν θερμῷ, πικρὸν γλυκεῖ, ξηρὸν ὑγρῷ, πάντα τὰ τοιαῦτα·	Συνέχιση	τοπική συνοχή: μόριο διασύνδεσης → δέ επανάληψη: τὰ ἔχθιστα
τούτοις ἐπιστηθεὶς ἔρωτα ἐμποιῆσαι καὶ ὁμόνοιαν ὁ ἡμέτερος πρόγονος Ἀσκληπιός, ὡς φασιν οἶδε οἱ ποιηταὶ καὶ ἐγὼ πείθομαι, συνέστησεν τὴν ἡμετέραν τέχνην	Παρέκβαση	ασύνδετο σχῆμα ονοματική αναφορά: τούτοις → ψυχρὸν θερμῷ, πικρὸν γλυκεῖ, ξηρὸν ὑγρῷ
(6) ἢ τε οὖν ἰατρική, ὥσπερ λέγω, πᾶσα διὰ τοῦ θεοῦ τούτου κυβερνᾶται, ὡσαύτως δὲ καὶ γυμναστική καὶ γεωργία·	Επιστροφή	δείκτης λόγου: οὖν
	Εισαγωγή	πλήρης ονοματική φράση: ἡ ἰατρική
μουσική δὲ καὶ παντὶ κατάδηλος τῷ καὶ σμικρὸν προσέχοντι τὸν νοῦν ὅτι κατὰ ταυτὰ ἔχει τούτοις, ὥσπερ ἴσως καὶ Ἡράκλειτος βούλεται λέγειν, ἐπεὶ τοῖς γε ρήμασιν οὐ καλῶς λέγει. τὸ ἐν γὰρ φησι διαφερόμενον αὐτὸ αὐτῷ ξυμφέρεσθαι, ὥσπερ ἀρμονίαν τόξου τε καὶ λύρας. ἔστι δὲ πολλὴ ἀλογία ἀρμονίαν φάναι διαφέρεσθαι ἢ ἐκ διαφορομένων ἔτι εἶναι	Συνέχιση	τοπική συνοχή: μόριο διασύνδεσης → δέ / γὰρ ρηματική προσωπική αναφορά → Ἡράκλειτος / φησι επανάληψη: διαφερόμενον – διαφέρεσθαι / διαφορομένων
(7) ἀλλὰ ἴσως τότε ἐβούλετο λέγειν ὅτι ἐκ διαφορομένων πρότερον τοῦ ὀξέος καὶ βαρέος, ἔπειτα ὕστερον ὁμολογησάντων γέγονεν ὑπὸ τῆς μουσικῆς τέχνης.	Παρέκβαση	δείκτης λόγου: ἀλλὰ
οὐ γὰρ δὴ που ἐκ διαφορομένων γε ἔτι τοῦ ὀξέος καὶ βαρέος ἀρμονία ἂν εἴη	Ολοκλήρωση	δείκτης λόγου: δὴ μόριο διασύνδεσης → γὰρ επανάληψη → διαφορομένων/ἐκ διαφορομένων
(8) ἢ γὰρ ἀρμονία συμφωνία ἐστὶ,	Εισαγωγή	δείκτης λόγου: γὰρ πλήρης ονοματική φράση: ἡ ἀρμονία
συμφωνία δὲ ὁμολογία τις, ὁμολογίαν δὲ ἐκ διαφορομένων, ἕως ἂν διαφέρωνται, ἀδύνατον εἶναι· διαφορόμενον δὲ αὐτὸ καὶ μὴ ὁμολογοῦν ἀδύνατον ἀρμόσαι· ὥσπερ γε καὶ ὁ ρυθμὸς ἐκ τοῦ ταχέος καὶ βραδέος, ἐκ διενηγεμένων πρότερον, ὕστερον δὲ ὁμολογησάντων γέγονε. τὴν δὲ ὁμολογίαν πᾶσι τούτοις, ὥσπερ ἐκεῖ ἡ ἰατρική, ἐνταῦθα ἢ μουσική ἐντίθησιν, ἔρωτα καὶ ὁμόνοιαν ἀλλήλων ἐμποιήσασα	Συνέχιση	τοπική συνοχή: μόριο διασύνδεσης → δέ ονοματική αναφορά → ταχέος / βραδέος = πᾶσι τούτοις

(9) καὶ ἔστιν αὖ μουσικὴ περὶ ἁρμονίαν καὶ ῥυθμὸν ἐρωτικῶν ἐπιστήμη	Εισαγωγή	δείκτης λόγου: αὖ μόριο διασύνδεσης: καὶ πρόταξη ῥήματος πλήρης ονομαστική φράση: μουσική
καὶ ἐν μὲν γε αὐτῇ τῇ συστάσει ἁρμονίας τε καὶ ῥυθμοῦ οὐδὲν χαλεπὸν τὰ ἐρωτικὰ διαγιγνώσκειν, οὐδὲ ὁ διπλοῦς ἔρωσ ἐνταῦθά πως ἔστιν· ἀλλ' ἐπειδὴν δέη πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καταχρησθαι ῥυθμῶ τε καὶ ἁρμονία ἢ ποιῶντα, (ὃ δὴ μελοποιίαν καλοῦσιν), ἢ χρώμενον ὀρθῶς τοῖς πεπονημένοις μέλεσίν τε καὶ μέτροις, (ὃ δὴ παιδεία ἐκλήθη),	Συνέχιση	τοπικὴ συνοχή: μόρια διασύνδεσης→ καὶ / οὐδέ-ἀλλά
ἐνταῦθα δὴ καὶ χαλεπὸν καὶ ἀγαθοῦ δημιουργοῦ δεῖ.	Ολοκλήρωση	οπισθοχωρητική αναφορά: ἐνταῦθα→ἐπειδὴν δέη δείκτης λόγου: δὴ παραλληλισμός με την ολοκλήρωση του τμ. 3 καὶ 4
(10) πάλιν γὰρ ἦκει ὁ αὐτὸς λόγος	Εισαγωγή	δείκτης λόγου: γὰρ καταφορά: ὁ αὐτὸς λόγος
ὅτι τοῖς μὲν κοσμίους τῶν ἀνθρώπων καὶ ὡς ἂν κοσμιώτεροι γίγνιντο οἱ μήπω ὄντες, δεῖ χαρίζεσθαι καὶ φυλάττειν τὸν τούτων ἔρωτα, καὶ οὗτός ἐστιν ὁ καλός, ὁ οὐράνιος, ὁ τῆς Οὐρανίας μούσης Ἔρωσ· ὁ δὲ Πολυμνίας ὁ πάνδημος, ὃν δεῖ εὐλαβούμενον προσφέρειν οἷς ἂν προσφέρῃ, ὅπως ἂν τὴν μὲν ἡδονὴν αὐτοῦ καρπώσῃται, ἀκολασίαν δὲ μηδεμίαν ἐμποιήσῃ ὥσπερ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ τέχνῃ μέγα ἔργον ταῖς περὶ τὴν ὀψοποικὴν τέχνῃν ἐπιθυμίαις καλῶς χρῆσθαι, ὥστ' ἄνευ νόσου τὴν ἡδονὴν καρπώσασθαι. καὶ ἐν μουσικῇ δὴ καὶ ἐν ἰατρικῇ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις πᾶσι καὶ τοῖς ἀνθρωπείοις καὶ τοῖς θείοις, καθ' ὅσον παρῆκει, φυλακτέον ἐκότερον τὸν ἔρωτα	Συνέχιση	τοπικὴ συνοχή: αντικείμενο αναφοράς: ειδικές προτ. μόρια διασύνδεσης→ καὶ / μὲν-δέ υποκατάσταση→ ὁ Ἔρωσ = ὁ δέ/αὐτοῦ επανάληψη: ὁ Ἔρωσ / τὸν ἔρωτα
ἐνεστονγάρ	ολοκλήρωση	ὄρια παραγράφου δείκτης λόγου: γὰρ

Αυτό που μπορεί κανείς αμέσως να παρατηρήσει είναι ότι η κατάτμηση του κειμένου δεν μπορεί να γίνει με όρους ακεραιότητας των περιόδων, όπως ενδεχομένως γίνεται για τα σύγχρονα κείμενα. Οι ενδείξεις των τεχνικών, κυρίως της πλαισίωσης και της εισαγωγής, συσσωρεύονται τοπικά και προκειμένου να παρουσιάσει το κείμενο μια πιο «καθαρή» εικόνα, έπρεπε να αρθούμε πάνω από τη στίξη.

Αυτό που επίσης μπορούμε να συμπεράνουμε αρχικά είναι ότι, ενώ η κατάτμηση του κειμένου ξεκινά με μια σχετική «κανονικότητα», μετά το τρίτο τμήμα

η διάκριση γίνεται όλο και πιο δύσκολη, καθώς στηρίζεται σχεδόν αποκλειστικά στην παρουσία δεικτών λόγου. Συνολικά χρησιμοποιούνται 15 δείκτες λόγου. Αρκετά προβληματικό φαίνεται το τμ.7 το οποίο εισάγεται με τον δείκτη λόγου *ἀλλά*, που διορθώνει την φράση του προηγούμενου εκφωνήματος *πολλή ἀλογία*. Το θεωρούμε ως παρέκβαση, αλλά χωρίς τον χαρακτηριστικό δείκτη *γάρ*, ο οποίος όμως χρησιμοποιείται κανονικά για την παρέκβαση που εμφανίζεται στο τμ. 2, όπως και ο δείκτης *οὖν* για την επιστροφή.

Η τεχνική της πλαισίωσης, που εμφανίζεται σε τρία από τα δέκα τμήματα (1, 2, 3), πραγματώνεται με τους εξής τρόπους:

1. Στερεοτυπικές φράσεις: *δοκεῖ μοι* (τμ.1), *ἄρξομαι δέ* (τμ.2)
2. Δείκτες λόγου: *τοίνυν* (1), *δή* (τμ.3)

Η τεχνική της εισαγωγής πραγματώνεται ως εξής:

1. Δείκτης λόγου: *γάρ* (τμ. 1, 2, 4, 5, 8, 10), *αὖ* (9)
2. Πλήρης ονοματική φράση (τμ. 1, 2, 4, 6, 8, 9)
3. Απρόσωπο ρήμα (τμ. 3, 5)
4. Πρόταξη του ρήματος (τμ. 4, 5, 9)

Στο τμήμα 5 ο δείκτης λόγου *γάρ* συνοδεύεται από το *δή*, το οποίο όμως εδώ δεν φαίνεται να λειτουργεί ως δείκτης λόγου. Κατά τον Denniston (1954: 243-4), ενισχύει εμφατικά το εξελικτικό *γάρ*. Για το επίρρημα *αὖ* (= πάλι, εκ νέου) που εμφανίζεται στο τμ. 9 και εκλαμβάνουμε ως δείκτη λόγου, ο Κωνσταντινίδης αναφέρει ότι ενίοτε ισοδυναμεί με το *δή* (1901: 434).

Η τεχνική της ολοκλήρωσης επιτελείται κυρίως με την τεχνική της οπισθοχωρητικής αναφοράς και την επανάληψη, λειτουργώντας με αυτόν τον τρόπο ως ένα είδος σύντομης ανακεφαλαίωσης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ολοκλήρωση του τμ.3. Σε αυτό εμφανίζεται μια υποθετική πρόταση, που οριακά αναπτύσσει σχέση προϋπόθεσης με τις προηγούμενες περιόδους οι οποίες θεωρητικά αποτελούν την απόδοσή της. Σχηματίζεται έτσι ένα είδος ανανταπόδοτου. Η πρόταση αυτή παραφρασμένη αποτελεί ολοκλήρωση και για το τμ. 4 και 9. Τέλος, χρησιμοποιείται ο δείκτης λόγου *δή* στο τμ. 7 και 9, ενώ το *γάρ* για το τμ. 10.

5.2. Ο λόγος του Αριστοφάνη

Το δεύτερο κείμενο που θα προσεγγίσουμε είναι ο λόγος του Αριστοφάνη για τον Έρωτα (189d-191d). Πρόκειται για έναν μύθο, ένα είδος δηλαδή αφηγηματικού

κειμένου,¹¹ ο οποίος φαίνεται να είναι επινόηση του ίδιου του Αριστοφάνη¹² και σε αυτό διαφέρει από ανάλογες μυθολογικές αφηγήσεις είτε του έπους είτε της τραγωδίας, αφού εκεί οι δημιουργοί αντλούν τη θεματολογία τους από τη μυθολογική παράδοση, αξιοποιώντας την ως προϊόν συλλογικής συνείδησης.

Η αφήγηση ως κειμενικό είδος κατά τη διάκριση του Longacre στηρίζεται «στη διαδοχή συμβάντων σε σαφές χρονολογικό πλαίσιο, σε επιτελεσμένο χρόνο και χωρίς αναφορά σε εντολές» (Γούτσος 2022: 288), ενώ για την Ochs το στοιχείο της χρονικής μετάβασης από μία κατάσταση σε μία άλλη είναι αναγκαία, αλλά όχι ικανή συνθήκη, αφού η αφήγηση αναπαριστά πολύ περισσότερα από μία διάταξη γεγονότων υπό το πρίσμα του χρόνου (1997: 189). Ο Αριστοτέλης στο *Περὶ Ποιητικῆς* αναφέρει σχετικά:

Ὁ γὰρ ἱστορικὸς καὶ ὁ ποιητὴς οὐ τῶ ἢ ἔμμετρα λέγειν ἢ ἄμμετρα διαφέρουσιν [...] ἀλλὰ τούτῳ διαφέρει, τῶ τὸν μὲν τὰ γενόμενα λέγειν, τὸν δὲ οἷα ἂν γένοιτο. [1451a-b] («Διότι ὁ ἱστορικὸς καὶ ὁ ποιητὴς δὲν διαφέρουν κατὰ τὸ ὅτι λέγουν ἔμμετρα ἢ ἄμμετρα [...] ἀλλ' ὑπάρχει ἡ ἐξῆς διαφορὰ: ὅτι ὁ μὲν (ἱστορικὸς) λέγει τὰ γενόμενα, ὁ δὲ (ποιητὴς) ὅπως εἶναι ἐπόμενον να συμβοῦν» (Συκουτρῆς 1991: 78).

Διαφοροποιητικός λοιπόν, παράγοντας της αφήγησης από την εξιστόρηση είναι τὸ λέγειν οἷα ἂν γένοιτο, η πλοκή, με όρους σύγχρονης ανάλυσης. Η Ochs αναφέρει ότι σύμφωνα με τη θεωρία του Burke (1962) η πλοκή συνθέτει τα συστατικά στοιχεία μιας κατάστασης, δηλαδή το σκηνικό, τους δρᾶστες, τη δράση, τις ενέργειες και τις προθέσεις σε ένα συνεκτικό σχήμα που περιστρέφεται γύρω από ένα εξέχον συμβάν, το οποίο συνήθως προκαλεί κάποιο πρόβλημα. Έτσι, η αφήγηση προσπαθεί να φωτίσει το πρόβλημα αυτό τοποθετώντας το εντός των γεγονότων και των περιστάσεων υπό το πρίσμα του αιτίου-αποτελέσματος (1997: 193). Ο τρόπος με τον οποίο θα επιλέξει ένας δημιουργός να διατάξει τα στοιχεία της πλοκής του, για να αναδείξει τις σχέσεις αυτές, αποτελεί τη δομή της πλοκής του. Αυτή με τη σειρά της είναι υποκείμενη στον τύπο αφήγησης στον οποίο υπάγεται το συγκεκριμένο αφήγημα, καθώς, όπως επισημαίνει η Ochs: «[η αφήγηση] ως ένα θεμελιώδες

¹¹ Ο Brisson αναφέρει: «ο μύθος [...] καθώς παρουσιάζει μια σειρά από γεγονότα χωρίς να τηρεί μια ορθολογική σειρά στην αλληλουχία τους, μπορεί να χαρακτηριστεί ως αφήγηση (2006: 131)

¹² Ο Αριστοτέλης στην *Ποιητική* του αναφέρει: *Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς κωμωδίας ἤδη τοῦτο δῆλον γέγονεν· συστήσαντες γὰρ τὸν μῦθον διὰ τῶν εἰκότων οὕτω τὰ τυχόντα ὀνόματα ὑποτιθέασιν [...] (1451b) «Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς κωμωδίας τοῦτο ἔχει ἤδη καταστῆ φανερόν: δηλαδή ἀφοῦ πλέξουν τὸν μῦθον διὰ τῶν πιθανῶν (περιπετειῶν), ἔπειτα ὑποβάλλουν τὰ τυχόντα ὀνόματα» (μτφρ. Συκουτρῆς 1991: 80-81). Σχετικά και όσα αναφέρονται από τον Συκουτρή (2003: 118*-119*).*

κειμενικό είδος, το οποίο επηρεάζει τον τρόπο σκέψης και διεπίδρασής μας με τους άλλους, εμπερικλείει επίσης και ένα τεράστιο εύρος μορφών λόγου, συμπεριλαμβάνοντας τόσο λαϊκά όσο και καλλιτεχνικά είδη» (1997: 185).

Προκειμένου λοιπόν να καθορίσουμε τη δομή των δικών μας δεδομένων, θα πρέπει να έχουμε συνεχώς κατά νου ότι αυτά αποτελούν αφενός έκφανση μιας πρωτότυπης μυθολογικής αφήγησης, μπολιασμένης με στοιχεία από το είδος της κωμωδίας, και αφετέρου ότι ως τέτοια είναι μέρος μιας ευρύτατης και παγιωμένης ποιητικής λογοτεχνικής παράδοσης. Όπως μάλιστα αναφέρει ο Brisson, «η αφήγηση κάθε μύθου ακολουθούσε έναν ενιαίο κανόνα, είτε γινόταν από κάποιον επαγγελματία είτε από κάποιον μη επαγγελματία» (2006: 76). Το επιβεβαιώνει και ο ίδιος ο Σωκράτης όταν συζητά με τον Αδείμαντο στο τρίτο βιβλίο της Πολιτείας το θέμα των μύθων: *καὶ ἡμῖν ἄ τε λεκτέον καὶ ὡς λεκτέον παντελῶς ἐσκέμεται* [392c] («κι' ἔτσι θὰ ἔχουμε ἐξετάσει ὀλοκληρωτικὰ καὶ τὸ τι πρέπει νὰ εἰπωθῆ καὶ τὸ πῶς πρέπει νὰ εἰπωθῆ» Γεωργούλης 1963: 76). Αφού, επομένως, το κείμενό μας δημιουργείται εντός συγκεκριμένων πλαισίων και δεσμεύεται από συγκεκριμένες συμβάσεις, θα προσπαθήσουμε να διακρίνουμε τη δομή του αξιοποιώντας τα κριτήρια που είχαν ορίσει ήδη από εκείνα τα χρόνια, για τη δομή των μύθων ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης, τα οποία σε αρκετές περιπτώσεις αποτέλεσαν και τη βάση των σύγχρονων αναλύσεων (Ochs 1997: 195).

Για τον Πλάτωνα, όπως αναδεικνύει ο Brisson (2006) μέσα από τα αποσπάσματα που παραθέτει από το πλατωνικό corpus, ο μύθος, και γενικότερα ο λόγος, προσομοιάζει με ένα ζωντανό ον, τα πόδια του οποίου αντιστοιχούν με την αρχή του λόγου, ο κορμός του με τη μέση, ενώ το κεφάλι με το τέλος. Βασική μάλιστα υποχρέωση όποιου αφηγείται έναν μύθο είναι να ολοκληρώσει την αφήγησή του μέχρι τέλους, έτσι ώστε ο λόγος του να αποκτήσει κεφάλι και να μην περιφέρεται «ακέφαλος». ¹³ Ο Αριστοτέλης πάλι, με σαφώς λιγότερη λογοτεχνική διάθεση, ορίζει ως *ὄλον* του μύθου εκείνο που έχει αρχή, μέση και τέλος. Ως αρχή θεωρεί αυτό που υφίσταται χωρίς να απαιτείται η ύπαρξη κάποιου προγενέστερου σημείου για την κατανόησή του, ως τέλος αυτό που υπάρχει μετά από κάτι άλλο είτε ως αναγκαία είτε ως φυσική είτε ως συνήθη απόρροιά του και μετά από αυτό δεν εμφανίζεται τίποτε

¹³ ΣΩ. *Ἀλλὰ τὸδε γε οἶμαί σε φάσαι ἄν, δεῖν πάντα λόγον ὡσπερ ζῶν συνεστάναι σῶμά τι ἔχοντα αὐτὸν αὐτοῦ, ὥστε μήτε ἀκέφαλον εἶναι μήτε ἄπουν, ἀλλὰ μέσα τε ἔχειν καὶ ἄκρα, πρέποντα ἀλλήλοις καὶ τῷ ὄλῳ γεγραμμένα.* (Φαῖδρος 264c) «Μὰ τοῦτο δὰ νομίζω πῶς θὰ τὸ ἔλεγες καὶ σύ, πῶς πρέπει κάθε λόγος στὴ σύστασή του νὰ εἶναι ὡσάν ζωντανὴ ὑπαρξὴ ἔχοντας κάποιο δικό του σῶμα, κι ἔτσι μήτε χωρὶς κεφάλι νὰ εἶναι μήτε χωρὶς πόδια, ἀλλὰ καὶ κορμὸ νὰ ἔχη καὶ ἄκρα, γραμμένα μ' ἀναλογία, καὶ τὸ ἓνα μὲ τᾶλλο, καὶ μὲ τὸ σύνολο» (μτφρ. Θεοδωρακόπουλος, 1938: 411).

άλλο, ενώ ως μέσον αυτό που έπεται κάποιου στοιχείου και ταυτοχρόνως ακολουθείται από κάποιο άλλο. Οι μύθοι λοιπόν που συγκροτούνται με καλό τρόπο είναι αναγκαίο να μην αρχίζουν ούτε να τελειώνουν σε κάποιο τυχαίο σημείο, αλλά να ακολουθούν αυτούς τους κανόνες.¹⁴

Με βάση τα παραπάνω, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι η διάκριση του κειμένου στα ευρύτερα μέρη του γίνεται με κριτήρια θεματικά, αφού ως αρχή θεωρείται το μέρος που διαθέτει νοηματική αυτοτέλεια, ως μέσο αυτό που νοηματικά προβλέπεται από το προηγούμενο και προβλέπει το επόμενο, ενώ το τέλος είναι η ουσία του κειμένου αφού νοηματοδοτεί το σύνολο. Ακολουθώντας αυτές τις γραμμές, στον Πίνακα 6 παρουσιάζουμε τα μέρη του αριστοφανικού μύθου για τη διαίρεση των ανθρώπινων όντων, τα οποία θεωρούμε ότι αποτελούν *την αρχήν, τὸ μέσον και τὴν τελευτήν* του (θυμίζουμε ότι η αρίθμηση των γραμμών ανήκει στην έκδοση του Συκουτρῆ):

Πίνακας 6: Μέρη του αριστοφανικού μύθου

Αρχή	α' υποενότητα: 189d 14 – 190b 21	Η φύση και οι ιδιότητες των παλαιών ανθρώπων
	β' υποενότητα: 190b 21 – 190b 5	Η προσπάθεια των ανθρώπων να επιτεθούν στους θεούς
Μέση	α' υποενότητα: 190c1 – 190d 22	Το συμβούλιο των θεών
	β' υποενότητα: 190d 22 – 191a 16	Η διαίρεση των όντων
Τέλος	α' υποενότητα: 191a 17 – 191b 4	Η κατάσταση των νέων ανθρώπων
	β' υποενότητα: 191b 4 – 191c 16	Η παρέμβαση του Δία και η αποκατάσταση της τάξης

Αφού διακρίναμε τα μέρη που δομούν νοηματικά τον λόγο του Αριστοφάνη, θα εξετάσουμε τώρα τον τρόπο που οργανώνει το κείμενό του, τον τρόπο δηλαδή που αξιοποιεί τα γλωσσικά εργαλεία για να οριοθετήσει τις κειμενικές του μονάδες, να διασφαλίσει την εσωτερική τους συνοχή και να τις τοποθετήσει σε μία θέση προκειμένου να αναχθούν επαγωγικά στο *όλον*. Θα αξιοποιήσουμε για αυτό το σκοπό όσα αναφέραμε ήδη τόσο για τα μόρια όσο και για τις διαδοχικές σχέσεις στα εκθετικά κείμενα.

¹⁴Όλον δέ ἐστὶν τὸ ἔχον ἀρχὴν καὶ μέσον καὶ τελευτήν. Ἀρχὴ δέ ἐστὶν ὃ αὐτὸ μὲν μὴ ἐξ ἀνάγκης μετ' ἄλλο ἐστίν, μετ' ἐκεῖνο δ' ἕτερον πέφυκεν εἶναι ἢ γίνεσθαι· τελευτὴ δὲ τὸναντίον ὃ αὐτὸ μὲν μετ' ἄλλο πέφυκεν εἶναι ἢ ἐξ ἀνάγκης ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, μετὰ δὲ τοῦτο ἄλλο οὐδέν· μέσον δὲ ὃ καὶ αὐτὸ μετ' ἄλλο καὶ μετ' ἐκεῖνο ἕτερον. Δεῖ ἄρα τοὺς συνεστάτας εὖ μύθους μῆθ' ὁπόθεν ἔτυχεν ἄρχεσθαι μῆθ' ὅπου ἔτυχε τελευτᾶν, ἀλλὰ κεχρηῆσθαι ταῖς εἰρημέναις ἰδέαις. (Περὶ Ποιητικῆς 1450b 2-3)

Επιπλέον, για τη διάκριση των κειμενικών μονάδων θα εντάξουμε στην έρευνά μας και κάποια από τα στοιχεία του μοντέλου που προτείνει ο Gee (1986) για τις μονάδες στον αφηγηματικό λόγο. Το μοντέλο αυτό αναπτύχθηκε έχοντας ως βάση απομαγνητοφωνημένες προφορικές αφηγήσεις είτε μικρών παιδιών είτε ενηλίκων με υψηλή μόρφωση, που εξιστορούσαν περιστατικά από την προσωπική τους ζωή. Λαμβάνοντας υπ' όψιν του κυρίως φωνολογικά στοιχεία, όπως προσωδιακά μοτίβα, παύσεις, δισταγμούς, επιμήκυνση τελικών συλλαβών κ.α., αλλά και συντακτικά και θεματικά, φτάνει να συστήσει ως μονάδες του αφηγηματικού λόγου δομές που σημασιολογικά χαρακτηρίζονται από την ενότητα του θέματος και διαθέτουν επίσης συγκεκριμένα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά ολοκλήρωσης και εσωτερικής συνοχής - συνδέσμων, φράσεις δηλωτικές χρόνου και τόπου, γραμματικούς δείκτες χρόνου και όψης κ.α. (Georgakopoulou & Goutsos 1997: 65).

Ο Gee ταυτίζει την πρώτη βασική του μονάδα με αυτό που ο Chafe (1980) όρισε ως μονάδα ιδέας. Η μονάδα ιδέας αποτελεί ουσιαστικά τη γλωσσική αποτύπωση μιας και μόνης νοητικής σύλληψης. Πρόκειται συνήθως για μία πρόταση που αποδίδει καινούργια ή πιο σωστά εστιασμένη πληροφορία, τοποθετημένη τις περισσότερες φορές στο τέλος της με ιδιαίτερο επιτονισμό. Ονομάζει τις δικές του μονάδες ιδέας «στίχους» (*lines*). Οι στίχοι τείνουν να είναι συνήθως απλές προτάσεις, χωρίς ωστόσο αυτό να είναι υποχρεωτικό, με σχετικά μικρή έκταση, που αρχίζουν συχνά με τον σύνδεσμο «και». Παραλείποντας τις φωνολογικές τους ιδιότητες, θα σταθούμε σε αυτό που είναι η πιο καίρια ιδιότητά τους για τα δικά μας δεδομένα: οι στίχοι εμφανίζουν σε αρκετά μεγάλο ποσοστό συντακτικούς και σημασιολογικούς παραλληλισμούς με τους στίχους που γειτνιάζουν, χαρακτηριστικό που συμβάλλει καταλυτικά στην αναγνώρισή τους.

Στη συνέχεια, ο Gee υποστηρίζει ότι οι στίχοι τείνουν να ομαδοποιούνται σε ευρύτερα σύνολα που εμφανίζουν παράλληλες δομές και συνδυάζονται νοηματικά. Ονομάζει τα σύνολα αυτά στροφές (*stanzas*) και διαπιστώνει ότι, στα δεδομένα του τουλάχιστον, είναι συχνά τετράστιχα ή κάποιες φορές δίστιχα, αλλά ποτέ τρίστιχα. Περιστασιακά ένας μόνο στίχος μπορεί να αποτελεί μία στροφή. Ως κύριο χαρακτηριστικό τους και εδώ αναδεικνύεται το ότι εσωτερικά παρουσιάζουν έντονα μοτίβα παραλληλισμών είτε σε επίπεδο σημασίας είτε δομής είτε λεξιλογίου. Στα πλαίσια αυτού του μοντέλου, η σημασία των στροφών είναι καταλυτική για την οργάνωση της αφήγησης, αφού αποτελούν το πρώτο αποφασιστικό βήμα, προκειμένου να αρθεί ο λόγος από το επίπεδο της σύνταξης στο επίπεδο του

καθολικού κειμένου. Επίσης, ο Gee καθορίζει και μία μονάδα ευρύτερη της στροφής, που την ονομάζει *strophe*. Αυτή συντίθεται από δύο διαδοχικές στροφές με επαναλαμβανόμενο θέμα και έντονους μεταξύ τους παραλληλισμούς, εμφανίζεται περιστασιακά και φαίνεται να είναι απότοκο της τάσης του προφορικού λόγου να καθυστερεί την εξέλιξη μέσω επαναλήψεων και πλεονασμών.

Η τελευταία ιεραρχικά διάκριση είναι αυτή των ενότητων (*sections*), οι οποίες ταυτίζονται με την έννοια των επεισοδίων ή των θεατρικών πράξεων. Οι ενότητες τείνουν να είναι μεγάλες θεματικές μονάδες που ορίζονται με βάση το ειδικό ή ευρύτερο θέμα τους, τη χωροχρονική τους συνέχεια και την παρουσία των ίδιων πρωταγωνιστών, τη σταθερή χρήση συγκεκριμένων δομών και μοτίβων, ενώ στην αρχή τους παρατηρείται συσσώρευση στοιχείων, φωνολογικού κυρίως τύπου, αλλά και άλλων, όπως η παρουσία επιρρηματικών στοιχείων. Τέλος, οι ενότητες τείνουν να καταλήγουν σε ανακεφαλαιώσεις και περιλήψεις, οι οποίες μπορούν να περιλαμβάνουν, λίγο πριν την ολοκλήρωση της ενότητας, κάποια μη αφηγηματικά κομμάτια. Τα μέρη αυτά είναι εκθετικού περιεχομένου και παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού διαφοροποιούνται τόσο θεματικά –αναφέρουν γεγονότα που αποκλίνουν από την αφηγηματική γραμμή– όσο και γλωσσικά –είναι συντακτικά πιο σύνθετα και συνήθως πλατειάζουν. Τα σημεία αυτά παραλληλίζονται με τα μέρη που ο Labov ονόμασε αξιολόγηση, τα μέρη δηλαδή που καθιστούν σαφείς τους λόγους για τους οποίους αξίζει να ειπωθεί αυτή η ιστορία.

Ο Gee υποστηρίζει ότι το σχήμα των τριών αφηγηματικών μονάδων –στίχοι, στροφές, ενότητες– αποδίδει τις σταθερές και βαθύτερες αρχές πάνω στις οποίες οργανώνονται όλες οι προφορικές αφηγήσεις, ενώ οι διαφορές που εμφανίζονται στην επιφάνεια του κειμένου, είναι απόρροια κοινωνικών και άλλων συνθηκών, όπως η ηλικία, η μόρφωση, το πολιτισμικό υπόβαθρο, και δεν επηρεάζουν ουσιαστικά την επαγωγική εκδίπλωση του λόγου. Για παράδειγμα, μια διαφορά που εμφανίζεται στην αφήγηση ενός μικρού κοριτσιού, που ανήκει στην κοινότητα των μαύρων, μια κοινότητα με μακρόχρονη προφορική παράδοση, και στην αφήγηση μιας ηλικιωμένης γυναίκας με υψηλή εγγραμματοσύνη είναι η έμφαση που δίνει η δεύτερη στο επίπεδο της σύνταξης και του λεξιλογίου. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι μονάδες ιδέας που εμφανίζει να είναι μικρότερες από της πρώτης και σε επίπεδο κατώτερο από αυτό της πρότασης. Ωστόσο, με βάση φωνολογικές ενδείξεις αποδεικνύεται ότι οι μονάδες αυτές τείνουν να συγκλίνουν προς τη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου στίχου και στη συνέχεια να οργανωθούν γύρω από χωροχρονικούς και θεματικούς άξονες σε

στροφές. Οι διαφορές αυτές, σύμφωνα με τον Gee, μπορούν να συστήσουν δύο διαφορετικούς τύπους προφορικής αφήγησης: τον «ποιητικό» (*poetic*) και τον «πεζό» (*prosaic*).

Στη δική μας ανάλυση, από το μοντέλο του Gee, θα κρατήσουμε αρχικά ως βασική μονάδα τον στίχο, καθώς θεωρούμε ότι το κείμενό μας έχει έντονο ποιητικό χαρακτήρα, όχι μόνο γιατί είναι μέρος της μυθολογικής παράδοσης – η επωνυμία του δημιουργού και ο χωροχρονικός εντοπισμός της δημιουργίας προκαλεί κάποιο δισταγμό ως προς αυτό – ούτε γιατί ο υποτιθέμενος έστω δημιουργός του είναι ο κορυφαίος κωμωδιογράφος της αρχαιότητας. Είναι ποιητικό γιατί ο τρόπος οργάνωσης του υλικού, η εναλλαγή δηλαδή αφήγησης και ευθέος λόγου, μας επιτρέπει να το κατατάξουμε και στην ευρύτερη επική παράδοση, με βάση την κατάταξη των ειδών που κάνει ο Σωκράτης στο Γ' βιβλίο της Πολιτείας (394b-c)¹⁵. Σε καμία όμως περίπτωση δεν ταυτίζουμε την έννοια του στίχου, όπως τον χρησιμοποιούμε εδώ, ως μεθοδολογικό δηλαδή εργαλείο και με βάση τις μονάδες ιδέας, με τον επικό στίχο. Λείπει, δυστυχώς, το μέτρο ή/και τα δικά μας αντανακλαστικά στη μετρική, ώστε να μην μπορούμε, ακόμη κι αν υπάρχει, να το αναγνωρίσουμε. Τις στροφές θα τις χρησιμοποιήσουμε διστακτικά, σε συγκεκριμένα σημεία, όπως θα δούμε παρακάτω, και κυρίως για λόγους ομοιομορφίας της ανάλυσης. Τέλος, οι ενότητες θεωρούμε πως μπορούν να ταυτιστούν με την αρχή την μέση και το τέλος, όπως τα ορίσαμε παραπάνω. Με θεατρικούς όρους, οι ενότητες με επεισόδια και οι υποενότητες με σκηνές

Τα δεδομένα μας αποτελούνται από ένα κείμενο 717 λέξεων. Για λόγους οικονομίας θα εξαιρέσουμε ένα απόσπασμα, αυτό που στον Πίνακα 6. ορίστηκε ως η β' υποενότητα της Μέσης. Απομένει έτσι ένα κείμενο 608 λέξεων. Η αφήγηση ξεκινά, όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 6, στο 189d (14) και τελειώνει στο 191c (16). Θα προσθέσουμε στα δεδομένα και τις δύο περιόδους που προηγούνται της αρχής και εντάσσουν τον μύθο στον συνολικό λόγο του Αριστοφάνη και αυτόν με τη

¹⁵ *Ὁρθότατα, ἔφην, ὑπέλαβες, [...] ὅτι τῆς ποιήσεώς τε καὶ μυθολογίας ἡ μὲν διὰ μιμήσεως ὄλη ἐστίν, [...] τραγωδία τε καὶ κωμωδία, ἡ δὲ δι' ἀπαγγελίας αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ—εὗροις δ' ἂν αὐτὴν μάλιστα πού ἐν διθύραμβοις— ἡ δ' αὖ δι' ἀμοτέρων ἔν τε τῇ τῶν ἐπῶν ποιήσει, [...]* Πολὺ σωστά, εἶπα, τὸ ἐσκέφτηκες [...] ὅτι ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν ποίηση καὶ τὴ μυθολογία γίνεται ὀλοκληρωτικὰ μὲ μίμηση (ενν. ο ευθύς λόγος) [...] καὶ περιλαμβάνει αὐτὸ τὴν τραγωδία καὶ τὴν κωμωδία, ἓνα ἄλλο ὅμως μέρος γίνεται μὲ ἀφήγηση τοῦ ἴδιου τοῦ ποιητῆ· τὴν ἀφήγηση ἡμπορεῖς, ὑποθέτω, νὰ τὴν εὗρης προπάντων στὸν διθύραμβο. Τὴν ἀπὸ τὰ δύο προηγούμενα ἀνάμικτη μορφή ἡμπορεῖς νὰ τὴν εὗρης στὴν ἐπική ποίηση [...] (Γεωργούλης 1967: 78)

σειρά του στον ευρύτερο διάλογο του *Συμποσίου*, καθώς και την περίοδο αμέσως μετά το τέλος που αποτελεί το «επιμύθιο».

Η πρώτη διαπίστωση που κάνουμε, μετά την ανάλυσή μας είναι ότι το συγκεκριμένο κείμενο μας δίνει ίσως τη δυνατότητα, σε συμφωνία και με το θεωρητικό μοντέλο του Gee, να προβούμε στη διάκριση δύο τύπων αφήγησης μέσα στο σύνολό του. Διακρίνουμε λοιπόν, μέρη που εμφανίζουν περισσότερο «ποιητική» αφήγηση και μέρη με «πεζή» αφήγηση. Θα στηρίζουμε τη διάκριση αυτή σε κριτήρια κυρίως θεματικά και συντακτικά (παρόλο που θεωρούμε ότι μπορεί να στοιχειοθετηθεί και με κριτήρια χρήσης λεξιλογίου και δομικών παραλληλισμών).

Έτσι, ως «ποιητικά» μέρη θεωρούμε αυτά που το ειδικό τους θέμα είναι η αφήγηση μιας κατάστασης, ενώ τα «πεζά» μέρη αυτά που εστιάζουν στις ενέργειες των πρωταγωνιστών και προάγουν τη δράση. Στα πρώτα ανήκουν η α' υποενότητα της αρχής (στ. 1-26 στον Πίνακα 8) και του τέλους (στ. 47-58) και στα δεύτερα όλα τα υπόλοιπα. Τα συντακτικά κριτήρια που θα χρησιμοποιήσουμε, είναι η παρουσία των δευτερευουσών προτάσεων, γιατί θεωρούμε ότι η συνεχής παράταξη αποτελεί στοιχείο ποιητικού ύφους, ενώ η σαφής δήλωση των αιτίων, των αποτελεσμάτων, των προθέσεων και των προϋποθέσεων κυρίως του πεζού. Ενδεικτικά, λοιπόν, αναφέρουμε ότι η α' υποενότητα της αρχής περιλαμβάνει 31 προτάσεις, εκ των οποίων οι 18 είναι κύριες ($\approx 58\%$) και 13 δευτερεύουσες ($\approx 42\%$). Από τις δευτερεύουσες, οι 8 είναι αναφορικές (είτε ονοματικές είτε παραβολικές), οι 4 αιτιολογικές και 1 χρονική. Αντίστοιχα, η β' υποενότητα του τέλους περιλαμβάνει 12 προτάσεις (εξαιρούμε 4 προτάσεις στο 191b, που αποτελούν ξεκάθαρη παρέκβαση και εγκλείονται σε παύλες από τον εκδότη Burnet). Από αυτές οι 4 είναι κύριες ($\approx 34\%$) και οι 8 δευτερεύουσες ($\approx 66\%$), και από αυτές οι 6 είναι τελικές και οι 2 υποθετικές. Παρόμοια εικόνα εμφανίζουν και τα υπόλοιπα μέρη.

Στα ποιητικά μέρη θα διακρίνουμε στροφές, και μάλιστα, διστακτικά η αλήθεια είναι, θεωρούμε ότι οι δύο στροφές που απαρτίζουν την α' υποενότητα του τέλους μπορούν να συστήσουν πιθανώς αυτή τη μονάδα που ο Gee καθορίζει ως *strophe*, υπό την έννοια ότι αποτελεί μερική επανάληψη, πλατειασμό και καθυστέρηση της δράσης. Στον Πίνακα 7 παρουσιάζουμε τα σημεία στα οποία παραλληλίζονται.

Πίνακας 7: Παραλληλισμός στον αριστοφανικό μύθο

α' στροφή	β' στροφή
<p>ἐπειδὴ οὖν ἡ φύσις δίχα ἐτμήθη ποθοῦν ἕκαστον τὸ ἥμισυ τὸ αὐτοῦ ξυνήει καὶ περιβάλλοντες τὰς χεῖρας καὶ συμπλεκόμενοι ἀλλήλοις ἐπιθυμοῦντες συμφῶναι ἀπέθνησκον ὑπὸ λιμοῦ καὶ τῆς ἄλλης ἀργίας</p>	<p>ὅποτε τι ἀποθάνοι τῶν ἡμίσεων, τὸ δὲ λειφθεῖη τὸ λειφθὲν ἄλλο ἐζήτει καὶ συνεπλέκετο εἴτε γυναικὸς τῆς ὅλης ἐντύχοι ἡμίσει, εἴτ' ἀνδρός καὶ οὕτως ἀπόλλυντο</p>

Ο Πίνακας 8 που ακολουθεί, παρουσιάζει την ανάλυση του κειμένου συνολικά.

Πίνακας 8. Εφαρμογή των τεχνικών διαδοχικότητας στο δεύτερο απόσπασμα

	ἐγὼ οὖν πειράσομαι ὑμῖν εἰσηγήσασθαι τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ὑμεῖς δὲ τῶν ἄλλων διδάσκαλοι ἔσεσθε	Πλαισίωση	στερεοτυπική φράση: πειράσομαι (εἰσηγήσασθαι) δείκτης λόγου: οὖν
	δεῖ δὲ πρῶτον ὑμᾶς μαθεῖν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ τὰ παθήματα αὐτῆς.	Εισαγωγή	ἀπρόσωπο ρήμα: δεῖ δείκτης λόγου: δέ
α' στροφή			
Α' Υ Π Ο Ε Ν Ο Τ Η Τ Α	1. ἡ γὰρ πάλαι ἡμῶν φύσις οὐχ αὐτὴ ἦν ἤπερ νῦν, ἀλλ' ἄλλοία	Εισαγωγή ἀφήγησης	χρονικό επίρρημα: πάλαι / οὐ νῦν μόριο διασύνδεσης: γάρ πλήρης ονοματική φράση: ἡ ἡμῶν φύσις
	2. πρῶτον μὲν γὰρ τρία ἦν τὰ γένη τὰ τῶν ἀνθρώπων	Πλαισίωση Εισαγωγή στροφῆς	μεταγλωσσική έκφραση: πρῶτον προβλεπτικό σκέλος: τρία πλήρης ονοματική φράση: τὰ γένη τὰ τῶν ἀνθρώπων προβλεπόμενο σκέλος: δύο προβλεπόμενο σκέλος: τρίτον
	3. οὐχ ὥσπερ νῦν δύο, ἄρρην καὶ θήλυ		
	4. ἀλλὰ καὶ τρίτον προσῆν κοινὸν ὄν ἀμφοτέρων τούτων		
	5. οὗ νῦν ὄνομα λοιπόν, αὐτὸ δὲ ἠφάνισται	Συνέχιση	μόριο διασύνδεσης: γάρ
	6. ἀνδρόγυνον γὰρ ἔν τότε μὲν ἦν καὶ εἶδος καὶ ὄνομα		
	7. ἐξ ἀμφοτέρων κοινὸν τοῦ τε ἄρρηνος καὶ θήλεος		

		ἄρρενος καὶ θήλεος
8. νῦν δὲ οὐκ ἔστιν ἀλλ' ἢ ἐν ὄνειδει ὄνομα κείμενον	Ολοκλήρωση	αντιστοίχιση με τον στ. 2→ πρῶτον μὲν / νῦν δέ Εκθετικό σχόλιο: (ἐν ὄνειδει) επανάληψη του 5 ^{ου} στίχου: ὄνομα λοιπόν / ἠφάνισται οὐκ ἔστιν / ὄνομα κείμενον (χιαστό σχῆμα)
β' στροφή		
9. ἔπειτα ὄλον ἦν ἐκάστου τοῦ ἀνθρώπου τὸ εἶδος στρογγύλον	Πλαισίωση Εισαγωγή	μεταγλωσσική ἐκφραση: ἔπειτα πλήρης ονοματική φράση: τοῦ ἀνθρώπου τὸ εἶδος
10. νῶτον καὶ πλευρὰς κύκλω ἔχον	Συνέχιση	στρογγυλόν ἀπὸ τον 9 ^ο στίχο: κύκλω / κυκλοτερεῖ παραλληλισμοί: χεῖρας τέτταρας / σκέλη ἴσα κ.λπ.
11. χεῖρας δὲ τέτταρας εἶχε,		
12. καὶ σκέλη τὰ ἴσα ταῖς χερσίν		
13. καὶ πρόσωπα δὲ ἐπ' ἀνχένη κυκλοτερεῖ, ὅμοια πάντη		
14. κεφαλὴν δ' ἐπ' ἀμφοτέροις τοῖς προσώποις ἐναντίοις κειμένοις μίαν		
15. καὶ ὄτα τέτταρα, καὶ αἰδοῖα δύο	Ολοκλήρωση	οπισθοχωρητική αναφορά: ἀπὸ τούτων→ αντικείμενο αναφοράς: ὄλοι οἱ προηγούμενοι στίχοι)
16. καὶ τᾶλλα πάντα ὡς ἀπὸ τούτων ἄν τις εἰκάσειεν		
γ' στροφή		
17. ἐπορεύετο δὲ καὶ ὀρθὸν ὥσπερ νῦν, ὀποτέρωσε βουληθεῖη	Εισαγωγή	δείκτης λόγου: δέ πρόταξη του ρήματος
18. καὶ ὅποτε ταχὺ ὀρμήσειεν θεῖν, ὥσπερ οἱ κυβιστῶντες	Συνέχιση	παραλληλισμός: ὥσπερ νῦν / ὀποτέρωσε[...] ὅποτε [...] / ὥσπερ οἱ κυβιστῶντες
19. καὶ εἰς ὀρθὸν τὰ σκέλη περιφερόμενοι κυβιστῶσι κύκλω		
20. ὀκτῶ τότε οὔσι τοῖς μέλεσιν ἀπερειδόμενοι ταχὺ ἐφέροντο κύκλω	Ολοκλήρωση	κυβιστῶσι κύκλω ἀπερειδόμενοι [...] ἐφέροντο κύκλω επανάληψη των στ. 11, 12→ χεῖρας τέτταρας / σκέλη τὰ ἴσα στ 20→ ὀκτῶ οὔσι τοῖς μέλεσι εμφαντική χρήση του τότε υπωνυμία

δ' στροφή			
	21. ἦν δὲ διὰ ταῦτα τρία τὰ γένη καὶ τοιαῦτα	Επιστροφή Εισαγωγή	επανάληψη: τρία τὰ γένη δείκτης λόγου: δέ πρόταξη του ρήματος καταφορά: διὰ ταῦτα → επιρρηματικό στοιχείο (αἰτία) προβλεπτικό σκέλος: τρία
	22. ὅτι τὸ μὲν ἄρβεν ἦν τοῦ ἡλίου τὴν ἀρχὴν ἔκγονον	Συνέχιση	αιτιολογική πρόταση (αντικείμενο αναφοράς) προβλεπόμενο σκέλος: τὸ μὲν
	23. τὸ δὲ θῆλυ τῆς γῆς		αιτιολογική πρόταση (αντικείμενο αναφοράς) προβλεπόμενο σκέλος: τὸ δὲ
	24. τὸ δὲ ἀμφοτέρων μετέχον τῆς σελήνης		αιτιολογική πρόταση(αντικείμενο αναφοράς) προβλεπόμενο σκέλος: τὸ δὲ
	25. ὅτι καὶ ἡ σελήνη ἀμφοτέρων μετέχει		
	26. περιφερῆ δὲ δὴ ἦν καὶ αὐτὰ καὶ ἡ πορεία αὐτῶν διὰ τὸ τοῖς γονεῦσιν ὅμοια εἶναι		Ολοκλήρωση
B' Y Π O E N O T H T A	27. ἦν οὖν τὴν ἰσχὺν δεινὰ καὶ τὴν ῥώμην καὶ τὰ φρονήματα μεγάλα εἶχον	Πλαισίωση	δείκτης λόγου: οὖν
	28. ἐπεχείρησαν δὲ τοῖς θεοῖς	Εισαγωγή	δείκτης λόγου: δέ Εναλλαγή χρόνου: ἀόριστος πρόταξη του ρήματος
	29. καὶ ὃ λέγει Ὅμηρος περὶ Ἐφιάλτου τε καὶ Ὡτου, 30. περὶ ἐκείνων λέγεται 31. τὸ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνάβασιν ἐπιχειρεῖν ποιεῖν	Συνέχιση	καταφορά: ὃ λέγει τὸ ἐπιχειρεῖν (αντικείμενο αναφοράς)
	32. ὡς ἐπιθησομένων τοῖς θεοῖς	Ολοκλήρωση	επανάληψη: τοῖς θεοῖς→ στ. 28
A' Y Π O E N O T	33. Ὁ οὖν Ζεὺς καὶ οἱ ἄλλοι θεοὶ ἐβουλεύοντο ὃ τι χρὴ αὐτοὺς ποιῆσαι καὶ ἠπόρουν	Πλαισίωση	δείκτης λόγου: οὖν πλήρης ονοματική φράση: Ὁ Ζεὺς καὶ οἱ ἄλλοι θεοὶ
	34. οὔτε γὰρ ὅπως ἀποκτείναιεν εἶχον	Εισαγωγή	δείκτης λόγου: γάρ
	35. καὶ ὥσπερ τοὺς γίγαντας κεραυνώσαντες τὸ γένος ἀφανίσαιεν	Συνέχιση	

H T A	36. αἱ τιμαὶ γὰρ αὐτοῖς καὶ ἱερὰ τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἠφανίζετο	Παρέκβαση	δείκτης λόγου: γάρ
	37. οὐθ' ὅπως ἔφην ἀσελγαίνειν.	Επιστροφή Ολοκλήρωση	παραλληλισμός με τον στ. 34
	38. μόγις δὴ ὁ Ζεὺς ἐννοήσας λέγει ὅτι	Πλαισίωση Εισαγωγή	δείκτης λόγου: δὴ εναλλαγή χρόνου: ιστορικός ενεστώτας
	39. Δοκῶ μοι, ἔφη, ἔχειν μηχανήν, ὡς ἂν εἶέν τε ἄνθρωποι καὶ παύσαιντο τῆς ἀκολασίας ἀσθενέστεροι γενόμενοι	Πλαισίωση (ευθέος λόγου)	στερεοτυπική φράση: δοκῶ μοι
	40. νῦν μὲν γὰρ αὐτούς, ἔφη, διατεμῶ δίχα ἕκαστον	Εισαγωγή	δείκτης λόγου: γάρ προσδιορισμός χρόνου: νῦν
	41. καὶ ἅμα μὲν ἀσθενέστεροι ἔσονται, ἅμα δὲ χρησιμώτεροι ἡμῖν 42. διὰ τὸ πλείους τὸν ἀριθμὸν γεγονέναι 43. καὶ βαδιοῦνται ὀρθοὶ ἐπὶ δυοῖν σκελοῖν 44. ἐὰν δ' ἔτι δοκῶσιν ἀσελγαίνειν καὶ μὴ ἐθέλωσιν ἠσυχίαν ἄγειν,	Συνέχιση	
	45. πάλιν αὖ, ἔφη, τεμῶ δίχα ὥστ' ἐφ' ἐνὸς πορεύσονται σκέλους ἀσκωλιάζοντες	Ολοκλήρωση	δείκτης λόγου: αὖ τέλος ευθέος λόγου
A' Y Π Ο Ε Ν Ο T H T A	α' στροφή		
	46. ἐπειδὴ οὖν ἡ φύσις δίχα ἐτιμήθη	Πλαισίωση Εισαγωγή	δείκτης λόγου: οὖν προσδιορισμός χρόνου: χρονική πρόταση πλήρης ονοματική φράση: ἡ φύσις (δίχα)
	47. ποθοῦν ἕκαστον τὸ ἡμισυ τὸ αὐτοῦ ξυνήει 48. καὶ περιβάλλοντες τὰς χεῖρας καὶ συμπλεκόμενοι ἀλλήλοις 49. ἐπιθυμοῦντες συμφῶναι 50. ἀπέθνησκον ὑπὸ λιμοῦ καὶ τῆς ἄλλης ἀργίας 51. διὰ τὸ μηδὲν ἐθέλειν χωρὶς ἀλλήλων ποιεῖν	Συνέχιση	
	β' στροφή		
	52. καὶ ὅποτε τι ἀποθάνοι τῶν ἡμίσεων, τὸ δὲ λειφθεῖη	Εισαγωγή	προσδιορισμός χρόνου: χρονική πρόταση
	53. τὸ λειφθὲν ἄλλο ἐζήτει καὶ συνεπλέκετο, 54. εἴτε γυναικὸς τῆς ὅλης ἐντόχοι ἡμίσει 55. ὃ δὴ νῦν γυναῖκα καλοῦμεν , 56. εἴτ' ἀνδρός	Συνέχιση	
	57. καὶ οὕτως ἀπώλλυντο	Ολοκλήρωση	οπισθοχωρητική αναφορά: οὕτως αντικείμενο αναφοράς → στ. 48-57

Β' Υ Π Ο Ε Ν Ο Τ Η Τ Α	58. ἐλέησας δὲ ὁ Ζεὺς ἄλλην μηχανὴν πορίζεται 59. καὶ μετατίθησιν αὐτῶν τὰ αἰδοῖα εἰς τὸ πρόσθεν	Εισαγωγή	δείκτης λόγου: δὲ πλήρης ονοματική φράση: ὁ Ζεὺς εναλλαγή χρόνου: ιστορικός ενεστώτας
	60. τέως γὰρ καὶ ταῦτα ἐκτὸς εἶχον, καὶ ἐγέννων καὶ ἔτικτον 61. οὐκ εἰς ἀλλήλους ἀλλ' εἰς γῆν, ὥσπερ οἱ τέττιγες	Παρέκβαση	δείκτης λόγου: γὰρ προσδιορισμός χρόνου: τέως
	62. μετέθηκέ τε οὖν οὕτω αὐτῶν εἰς τὸ πρόσθεν	Επιστροφή	δείκτης λόγου: οὖν επανάληψη → μετατίθησιν (στ. 60) μετέθηκεν (στ. 63)
	63. καὶ διὰ τούτων τὴν γένεσιν ἐν ἀλλήλοις ἐποίησε, 64. διὰ τοῦ ἄρρενος ἐν τῷ θήλει, τῶνδε ἔνεκα, 65. ἵνα ἐν τῇ συμπλοκῇ ἅμα μὲν εἰ ἀνήρ γυναικὶ ἐντύχοι, 66. γεννῶεν 67. καὶ γίγνοιτο τὸ γένος, 68. ἅμα δ' εἰ καὶ ἄρρην ἄρρени, 69. πλησμονὴν γούν γίγνοιτο τῆς συνουσίας 70. καὶ διαπαύοιντο 71. καὶ ἐπὶ τὰ ἔργα τρέποιντο	Συνέχιση	οπισθοχωρητική αναφορά: διὰ τούτων → αντικείμενο αναφοράς: στ. 60 / στ. 63 καταφορά: τῶνδε ἔνεκα → αντικείμενο αναφοράς: στ. 67-68 / στ. 70-73
	72. καὶ τοῦ ἄλλου βίου ἐπιμελοῖντο	Ολοκλήρωση	τέλος μύθου
	73. ἔστι δὴ οὖν ἐκ τόσου ὁ ἔρωσ	Πλαισίωση Εισαγωγή	δείκτης λόγου: δὴ, οὖν πρόταξη του ρήματος εναλλαγή χρόνου: ενεστώτας χρονικός προσδιορισμός: ἐκ τόσου (χρόνου) → οπισθοχωρητική αναφορά στο πάλαι του στ. 1 πλήρης ονοματική φράση: ὁ ἔρωσ
	74. ἔμφυτος ἀλλήλων τοῖς ἀνθρώποις 75. καὶ τῆς ἀρχαίας φύσεως συναγωγεὺς 76. καὶ ἐπιχειρῶν ποιῆσαι ἐν ἐκ δυοῖν		παραλληλισμός: ἔμφυτος / συναγωγεὺς / ἐπιχειρῶν
	77. καὶ ἰάσασθαι τὴν φύσιν τὴν ἀνθρωπίνην	Ολοκλήρωση	τέλος επιμυθίου

Σε σχέση με τη χρήση των μορίων, αυτό που μπορεί να διακρίνει κανείς, ακόμη και με μια φευγαλέα ματιά, είναι ότι κατά κύριο λόγο κυριαρχούν τα μόρια διασύνδεσης, με εξέχον το *καί*, όπως προβλέπει και το μοντέλο του Gee (20 από τους 73 στίχους ξεκινούν με *καί*, ≈ 28%), ενώ το αμέσως επόμενο είναι το *δέ* (5 στίχοι).

Για τα μόρια που λειτουργούν ως δείκτες λόγου μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής. Στα ποιητικά μέρη, σε σύνολο 47 στίχων εμφανίζονται 6 δείκτες λόγου. Στους στίχους 1 και 2, που αποτελούν την εισαγωγή της αφήγησης και της στροφής αντίστοιχα, εμφανίζεται το *γάρ*. Στους στ. 17 και 21 που αποτελούν εισαγωγές στροφών εμφανίζεται το *δέ*. Επίσης, στο στίχο 47, που αποτελεί τη μετάβαση από Μέση στο Τέλος και πλαισιώνει τη στροφή εμφανίζεται το *οὖν*. Τέλος στο στίχο 26, το *δή*, που συμβάλλει στην ολοκλήρωση της στροφής.

Στα πεζά μέρη εμφανίζονται τρία *οὖν*. Ένα στο στίχο 27, σημείο μετάβασης από την *α'* στη *β'* υποενότητα της Αρχής· ένα στο στίχο 33, σημείο μετάβασης από την Αρχή στη Μέση και ένα στο στίχο 63, σημείο επιστροφής από παρέκβαση. Επίσης, εμφανίζεται ένα *δή* στο στίχο 38, σημείο μετάβασης από την αφήγηση στον ευθύ λόγο. Τέλος, χρησιμοποιούνται τρία *γάρ*: δύο στους στίχους 36 και 61 που αποτελούν παρέκβαση και εγκλείονται σε παύλες από τον εκδότη (Burnet) και στο στίχο 40 που αποτελεί εισαγωγή, όπως και ένα *δέ* στον στ. 58 που αποτελεί εισαγωγή.

Αξιοσημείωτη είναι η περίπτωση του στ. 55, ο οποίος εμφανίζει το μόριο *δή*. Θεωρούμε ότι η εμβέλεια του μορίου είναι το χρονικό επίρρημα *νῦν*, ενώ δεν φαίνεται να συμβάλλει στην ευρύτερη κειμενική οργάνωση, αφού ο στίχος αποτελεί παρέκβαση (εγκλείεται σε παύλες από τον εκδότη Burnet).

Οι κειμενικές μονάδες που αποτελούν την πλαισίωση είναι οι στίχοι 2, 9, 27, 33, 38, 39, 47. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η πλαισίωση συνεμφανίζεται με την εισαγωγή – μόνο οι στίχοι 27 και 39 λειτουργούν κατ' αποκλειστικότητα ως τεχνική πλαισίωσης ενώ οι επόμενοι τους στίχοι, 28 και 40, που λειτουργούν ως εισαγωγή, μαρκάρονται από τα μόρια *δέ* και *γάρ* αντίστοιχα. Η πλαισίωση γίνεται με τους εξής τρόπους:

α) μεταγλωσσικές εκφράσεις: *πρῶτον / ἔπειτα*. Τα επιρρήματα δεν είναι δηλωτικά χρόνου, αλλά εννοούνται ως «πρώτα και έπειτα στο λόγο μου» (στ. 2, 9)

β) Δείκτης λόγου: *οὖν* (27, 33, 47), *δή* (38)

γ) Στερεοτυπική φράση: *δοκῶ μοι* (στ. 39)

Εισαγωγή αποτελούν οι μονάδες 1, 2, 9, 17, 21, 28, 33, 40, 47, 53, 59, 74, ενώ η τεχνική αυτή πραγματώνεται με τους εξής τρόπους:

α) Δείκτης λόγου: *γάρ* (στ. 1, 2, 40), *δέ* (στ. 17, 21, 28, 58)

β) Πλήρης ονοματική φράση (στ. 1, 2, 9, 21, 33, 38, 59)

γ) Πρόταξη του ρήματος: (στ. 17, 21, 28)

δ) Δομή δηλωτική του χρόνου (στ. 1, 28, 38, 40, 47, 53)

Θα επισημάνουμε εδώ την περίπτωση των στίχων 38 και 59 που αποτελούν εισαγωγή για την παρέμβαση του Δία. Και οι δύο εμφανίζουν πανομοιότυπη δομή, τείνοντας προς την φορμουλαϊκή φράση: πλήρης ονοματική φράση + μετοχή αορίστου + ιστορικός ενεστώτας.

Η πλαισίωση και η εισαγωγή της συνολικής αφήγησης γίνεται με τις δύο περιόδους που προηγούνται της πρώτης στροφής. Για την πλαισίωση χρησιμοποιείται η στερεοτυπική φράση *πειράσομαι* + *απαρέμφατο* και ο δείκτης λόγου *οὔν*, ενώ η εισαγωγή μαρκάρεται από το απρόσωπο ρήμα *δεῖ* και τον δείκτη λόγου *δέ*.

Η συνέχιση γίνεται με διάφορους μηχανισμούς τοπικής συνοχής, αλλά κυρίως με επαναλήψεις και παραλληλισμούς.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι μονάδες που συντελούν στην ολοκλήρωση: στίχοι 8, 16, 20, 26, 32, 37, 46, 58 και 73. Σε αντίθεση με την πλαισίωση, που επίσης αποτελεί προαιρετική τεχνική, η ολοκλήρωση φαίνεται να χρησιμοποιείται σταθερά σε όλα τα κειμενικά διαστήματα. Η μόνη περίπτωση που δεν εμφανίζεται είναι στην α' στροφή του δεύτερου ποιητικού μέρους (στ. 47-52), η οποία όμως, όπως αναφέραμε και πιο πάνω θα μπορούσε να εκληφθεί μαζί με την επόμενη στροφή ως *strophe*, και έτσι η ολοκλήρωση να είναι και για τις δύο ο στ. 58. Αξιοσημείωτη περίπτωση επίσης είναι ο στ. 20, που αποτελεί την ολοκλήρωση της γ' στροφής του πρώτου ποιητικού μέρους. Αυτός επαναλαμβάνει τους στ. 11-12 μέσω υπωνυμίας (*τέτταρας χεῖρας-ἴσα σκέλη/ὄκτὼ μέλεσι*) συνδέοντας και ολοκληρώνοντας από κοινού τις δύο στροφές, που φαίνεται να αποτελούν παρέκβαση ανάμεσα στις στροφές α' και δ'. Αυτές οι τελευταίες συνδέονται βάσει του κοινού τους θέματος, όπως δηλώνεται και από την επανάληψη των εισαγωγών τους: *τρία ἦν τὰ γένη* (στ. 2) / *ἦν [...]* *τρία τὰ γένη* (στ. 21). Μέσω αυτού του «εγκιβωτισμού», το πρώτο ποιητικό μέρος παρουσιάζεται με την εικόνα του «κύκλου»: [α (β-γ) δ].

Γενικά, η ολοκλήρωση παρουσιάζει την εικόνα της ανακεφαλαίωσης, γι' αυτό και οι βασικοί τρόποι με τους οποίους πραγματώνεται είναι κυρίως:

- α) Επαναλήψεις φράσεων
- β) Δομικοί παραλληλισμοί
- γ) Οπισθοχωρητική αναφορά
- δ) Μηχανισμοί λεξικής συνοχής (υπωνυμία, παράφραση)
- ε) Δείκτης λόγου: *δή* (στ. 26)

Μια τελευταία περίπτωση στην οποία θα σταθούμε, είναι ο στ. 8. Το ενδιαφέρον εδώ είναι ότι ο συγγραφέας προκειμένου να ολοκληρώσει τη στροφή του, πέρα από τα άλλα μέσα που μεταχειρίζεται, διατυπώνει ένα σχόλιο εκθετικού τύπου (*ἐν ὄνειδει ὄνομα κείμενον*), κατά την ορολογία του Gee, αποκλίνοντας για λίγο από την αφηγηματική γραμμή.

Ένα τέτοιου είδους εκθετικό σχόλιο κλείνει και το σύνολο της αφήγησης στους στίχους 74-78 που αποτελούν το «επιμύθιο». Εντυπωσιακή εδώ είναι η συσσώρευση γλωσσικών στοιχείων με παρόμοια λειτουργία σε έναν και μόνο στίχο (74): για την πλαισίωση χρησιμοποιείται η σύζευξη δύο δεικτών λόγου, του *δή* και *οὖν*, που εξυπηρετούν ακριβώς τον ίδιο σκοπό, αφού το *δή* παρουσιάζει όλα όσα θα ειπωθούν ως φυσική απόρροια όλων όσων εκτέθηκαν προηγουμένως («εξελεγκτικό» *δή*), ενώ το *οὖν* αποτελεί το σημείο καμπή, όπου ανακεφαλαιώνονται όλα τα προηγούμενα, για να περάσουμε στα επόμενα. Για την εισαγωγή έχουμε και πρόταξη του ρήματος με εναλλαγή χρόνου και χρονικό εντοπισμό με τη φράση *-ἐκ τόσου (χρόνου)-* που οπισθοχωρητικά «βλέπει» τον στ. 1 (*πάλαι*). Θεωρούμε ότι έτσι σηματοδοτείται γλωσσικά το σημείο που ο Labov όρισε ως αξιολόγηση και που για τον Πλάτωνα είναι το «κεφάλι» του μύθου.

5.3. Σύγκριση και έλεγχος του μοντέλου διαδοχικότητας

Μια πρώτη επιφανειακή σύγκριση της ανάλυσης των δύο λόγων εύκολα μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι ενώ το μοντέλο φαίνεται να είναι εφαρμόσιμο στο αφηγηματικό κείμενο και να εξάγει ευδιάκριτα αποτελέσματα, για το εκθετικό δεν δίνει την ίδια εικόνα. Η καταγιστική συσσώρευση των εκφωνημάτων δεν άφηνε ξεκάθαρα περιθώρια κατάτμησης και στην πραγματικότητα ο βασικός οδοδείκτης στην επιφάνειά του ήταν οι δείκτες λόγου. Στην περίπτωση μάλιστα του τμ. 7, ακόμη και αυτοί ήταν αμφιλεγόμενοι με αποτέλεσμα να το κατατάξουμε στις παρεκβάσεις ως έσχατη λύση. Από την άλλη το αφηγηματικό κείμενο, με τη δυνατότητα που μας έδινε, βάσει του είδους του, να διακρίνουμε τα εκφωνήματα σε στίχους με κριτήριο τη σύζευξη μονάδων ιδέας, μας εμφάνισε μια πιο «εύτακτη» εικόνα, η οποία επιβεβαιωνόταν από την πλειοψηφία των ενδείξεων που είχαμε ορίσει εξ αρχής στο μοντέλο μας. Η διάκριση των μονάδων του και η οργάνωσή τους στην επιφάνεια του κειμένου μέσα από μια πληθώρα γλωσσικών ενδείξεων μας βοήθησε να παρακολουθήσουμε και τη θεματική του διάρθρωση.

Έτσι, εύκολα θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι το μοντέλο μας δεν είναι λειτουργικό για τα εκθετικά κείμενα της αρχαίας ελληνικής, σε αντίθεση κατά πάσα πιθανότητα με τα αφηγηματικά, παρόλο που συστήθηκε ακριβώς για τα πρώτα. Μια πιο ψύχραιμη όμως θεώρηση όλων των παραμέτρων που σχετίζονται με την προσέγγισή μας, θα μας οδηγούσε ίσως σε άλλα συμπεράσματα.

Τι ήταν αυτό που αποτέλεσε εξαιρετικά διευκολυντικό παράγοντα για το αφηγηματικό κείμενο; Θεωρούμε ότι ήταν το γεγονός πως το εντάξαμε πολύ προσεκτικά στην ευρύτερη παράδοση στην οποία ανήκει, πράγμα που μας έδωσε τη δυνατότητα να το διαχειριστούμε ως τέτοιο που ήταν: ένα κείμενο που κατά κάποιο τρόπο μιμούταν το έπος. Για τον λόγο του Ερυξίμαχου πάλι, θεωρήσαμε εξ αρχής ότι είναι αδιαμφισβήτητα ένα κείμενο εκθετικό που στηρίζεται στην οργανωμένη παρουσίαση επιχειρημάτων, προκειμένου να υποστηρίξει μια θέση. Είναι αλήθεια ότι για να το εντάξουμε ειδολογικά στην αμέσως ευρύτερη κατηγορία στην οποία ανήκει θα έπρεπε να καταφύγουμε στο Ιπποκρατικό corpus. Καθώς όμως αυτό θα δημιουργούσε ποικίλες και προς κάθε κατεύθυνση δυσκολίες, ας θεωρήσουμε ότι είναι μέρος της ευρύτατης παράδοσης των ρητορικών κειμένων.

Αν το μοντέλο μας εφαρμόζεται με δυσκολία στον λόγο του Ερυξίμαχου, τότε λογικά παρόμοια δυσκολία θα πρέπει να παρουσιάζει και για οποιοδήποτε κείμενο του Δημοσθένη, του Ισοκράτη και όσων άλλων. Όμως εμείς, για να συστήσουμε το μοντέλο μας, αντλήσαμε την πλειοψηφία των παραδειγμάτων μας ακριβώς από αυτό το corpus. Δεν φαίνεται πολύ λογικό. Αποφασίσαμε λοιπόν να αναλύσουμε ένα πραγματικά τυχαίο απόσπασμα από το *Περί Συντάξεως* του Δημοσθένη, το οποίο για λόγους οικονομίας το παρουσιάζουμε στο παράρτημα 1.

Η εικόνα τώρα είναι πολύ διαφορετική, βέβαια πάλι όχι το ίδιο καθαρή με το αφηγηματικό. Μπορέσαμε να διακρίνουμε τα εκφωνήματα και να τα αριθμήσουμε. Ωστόσο, για να γίνει αυτό, έπρεπε και εδώ να αρθρούμε πάνω από τη στίξη και την ακεραιότητα της περιόδου. Και όχι μόνο αυτό. Λόγω της εξαιρετικής πύκνωσης που εμφανίζει ο αρχαίος λόγος γενικά, και ειδικά του Δημοσθένη, έπρεπε να θεωρήσουμε ως εκφωνήματα ακόμη και απαρεμφατικές ή δευτερεύουσες προτάσεις (π.χ. εκφ. 11-13 ή εκφ. 29) προκειμένου να ορίσουμε τα διαστήματα συνέχειας. Μοιάζει σαν να καταφεύγουμε πάλι στις μονάδες ιδέας. Σχετικά προβληματικό ήταν το πρώτο διάστημα συνέχειας, το οποίο θα μπορούσαμε να το διακρίνουμε σε δύο διαφορετικά διαστήματα (1^ο → εκφ 1: εισαγωγή, εκφ. 2: συνέχιση / 2^ο → εκφ. 3: εισαγωγή, εκφ. 4-6 συνέχιση) με βάση την ακολουθία και την εναλλαγή του χρόνου, αλλά αυτό θα

άφηνε στο πρώτο διάστημα συνέχισης ένα μόνο εκφώνημα, πράγμα το οποίο δεν προβλέπεται από το μοντέλο.

Κάθε διάστημα μετάβασης μαρκάρεται από δείκτη λόγου ή μεταγλωσσική έκφραση για την πλαισίωση – εκφ. 9 (οἶον = για παράδειγμα), εκφ. 20 (οὐκοῦν = λοιπόν), εκφ. 28 (οὖν) εκφ. 32 (πρὸς δὲ τούτοις). Στην εισαγωγή, εκτός από τους δείκτες (δέ, γάρ), σημαντική ένδειξη είναι η χρονική πλαισίωση (εκφ. 1, 10, 14). Ενδιαφέρον εμφανίζουν τα σημεία ολοκλήρωσης, τα οποία παρουσιάζονται με μια ιδιαίτερα εκτεταμένη εικόνα, και μάλιστα σε σύγκριση με τα διαστήματα συνέχειας. Αν στην ολοκλήρωση προσθέσουμε και την πλαισίωση, τότε το κείμενο φαίνεται περίπου σαν να κινείται με μια αυξομειούμενη «ταχύτητα», αφού στη συνέχιση ο λόγος πυκνώνεται και επιταχύνεται, ενώ στα διαστήματα μετάβασης διευρύνεται και καθυστερεί.

Σε κάθε περίπτωση, σε αυτό το εκθετικό κείμενο μπορέσαμε να εφαρμόσουμε το μοντέλο με μια σχετική καθαρότητα, έστω και τηρουμένων των αναλογιών. Άρα, τι συμβαίνει με τον λόγο του Ερυξίμαχου; Ύστερα από αρκετές νοητικές περιπλανήσεις, καταλήξαμε στο ότι η αφετηρία που θέσαμε ως αρχή για την προσέγγιση των κειμένων μας ήταν ένα μεθοδολογικό σφάλμα. Θεωρήσαμε ότι εδώ έχουμε να αντιμετωπίσουμε έναν εκθετικό και έναν αφηγηματικό λόγο, οι οποίοι εκφωνούνται από τον Ερυξίμαχο και τον Αριστοφάνη. Ξεχάσαμε ότι και ο γιατρός και ο κωμικός είναι «πρωταγωνιστές» στο «έργο» που συγγράφει ο Πλάτωνας. Θα παραθέσουμε ένα μικρό απόσπασμα από την εισαγωγή του Συκουτρή (2003: 79*) και νομίζουμε ότι αυτό θα είναι αρκετό προς στιγμήν:

«[...] δὲν ἤμπορεῖ κανεὶς ν’ ἀρνηθῆ, ὅτι μεταξύ των [των λόγων] ὑπάρχει βαθύτερος δεσμός. Κατὰ τὴν γνώμην μου, οἱ λόγοι συνδέονται κατὰ ζεύγη (ἀτελέστερος – τελειότερος, συγκεχυμένος – σαφέστερος) αναλόγως του θέματος. [...]. Ὁ ἔρωσ ὡς φυσικὸν φαινόμενον, ὁ Ἐρυξίμαχος καὶ ὁ Ἀριστοφάνης.»

Θεωρούμε, με ὅση συστολή μας αναλογεῖ, ὅτι αὐτό που συνέλαβε ὁ κλασικὸς φιλόλογος με τὸ βάθος τῆς γνώσης του γιὰ τὸν πλατωνικὸ λόγο, αποτυπώνεται με ἕναν τρόπο μέσω τῆς γλώσσας πάνω στὴν ἐπιφάνεια τῶν κειμένων καθὼς και στὸν τρόπο που αὐτὴ τα οργανώνει. Καὶ αὐτό πάει και πρὸς τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση: ἐπειδὴ ἡ γλώσσα τὸ καταδεικνύει, ἰσχύει ἡ θεωρητικὴ διαπίστωση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η συγκεκριμένη εργασία είχε ως αφετηρία την προσπάθεια να κατανοήσουμε τη φύση του αρχαίου λόγου στην κειμενική του διάσταση, τον τρόπο δηλαδή που συστήνονται και οργανώνονται τα αρχαία κείμενα.

Η πρώτη βασική διαπίστωση που κάναμε αφορούσε τις αδυναμίες που προκύπτουν από την εφαρμογή των μηχανισμών συνοχής, όπως ορίζονται από το μοντέλο των Halliday & Hasan (1976), εφόσον τα αρχαία κείμενα διαφοροποιούνται ουσιωδώς απ'τα σύγχρονα, κατά το ότι δημιουργήθηκαν αρχικά ως μια άστικτη μορφή λόγου, η οποία προοριζόταν κατ' εξοχήν για εκφώνηση και άρα μπορούσε να εκμεταλλευτεί τα στοιχεία της προσωδίας και του επιτονισμού. Έπρεπε λοιπόν, να μετακινηθούμε από το επίπεδο της διαπροτασιακής σύνδεσης, που αποτελεί το πεδίο της τοπικής συνοχής προς το συνολικό κείμενο και την καθολική συνοχή.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, επαναπροσδιορίσαμε τη λειτουργία των μορίων, ως μόρια παράταξης, μόρια διασύνδεσης και δείκτες λόγου. Στη συνέχεια, εντοπίσαμε στοιχεία της Αρχαίας Ελληνικής που αποτελούν γλωσσικές ενδείξεις για την κατάτμηση του κειμένου με βάση το μοντέλο του Goutsos (1996) για τις διαδοχικές σχέσεις που αναπτύσσουν οι κειμενικές μονάδες κατά την εκδίπλωση του κειμένου. Με τους δείκτες λόγου και τις γλωσσικές ενδείξεις μπορέσαμε να εντοπίσουμε τα σημεία ρήξης εντός της κειμενικής συνέχειας, τα οποία ορίζουν τα διαστήματα μετάβασης και οριοθετούν συνακόλουθα διαστήματα συνέχισης.

Μέσα από την εφαρμογή του μοντέλου των διαδοχικών σχέσεων σε σύγχρονα εκθετικά κείμενα, συγκεκριμένα άρθρα γνώμης, ο Goutsos συμπεραίνει ότι κάποιες από τις ενδείξεις των σημείων μετάβασης και συνέχειας είναι επαρκείς για την κατάτμηση του κειμένου, ενώ κάποιες άλλες έχουν ανάγκη τη συνδρομή επιπρόσθετων ενδείξεων προκειμένου να δώσουν μια σαφή εικόνα. Έτσι, προβαίνει σε μια ιεραρχική κατάταξη των ενδείξεων βάσει του βαθμού «αυτονομίας» τους:

ορθογραφικοί δείκτες > μεταγλωσσικά στοιχεία > προβλεπτικά ζεύγη > δεικτές λόγου > μηχανισμοί συνοχής > χρονική πλαισίωση > μοτίβα προτασιακής δομής
--

Όσο πιο αριστερά βρίσκεται μια ένδειξη στην κατάταξη τόσο πιο επαρκής είναι.

Είναι προφανές ότι για τα αρχαία κείμενα η ιεράρχηση αυτή πρέπει να οριστεί εκ νέου. Σε έναν κειμενικό κόσμο όπου απουσιάζουν όχι μόνο ως σύμβαση, αλλά και ως ιδέα, οι παράγραφοι, οι τελείες και τα ερωτηματικά, η διάρθρωση του λόγου πρέπει να διευθετείται διαφορετικά. Και μάλιστα, όταν μιλάμε για ένα σύστημα που έχει τη δυνατότητα να πυκνώνει την πληροφορία μέσα από παρεμφατικές και μετοχικές προτάσεις, καθώς και πλήθος άλλων συντακτικών δομών στις οποίες δεν είχαμε τη δυνατότητα να επεκταθούμε.

Έπρεπε, λοιπόν, εξ αρχής να θέσουμε κάποιους περιορισμούς στο μοντέλο, έτσι όπως εφαρμόζεται στα σύγχρονα κείμενα, προκειμένου να μπορέσουμε να το δοκιμάσουμε σε ένα αρχαίο κείμενο. Αρχικά, δεν συνυπολογίσαμε σχεδόν σε κανένα σημείο, τη στίξη του εκδότη και επίσης δεν κινηθήκαμε εντός των ορίων ούτε της συντακτικής περιόδου, ώστε οι μονάδες μας να αποδίδουν μία νοητική σύλληψη, ανεξάρτητα από τη συντακτική δομή. Στη συνέχεια, έπρεπε να επαναπροσδιορίσουμε τη λειτουργία των μορίων με όρους τοπικής και καθολικής συνοχής. Στην τελευταία συμπεριλάβαμε και την ανακεφαλαιωτική λειτουργία των αντωνυμικών και άλλων στοιχείων, σύμφωνα και με τη διάκριση του Goutsos (1996: 516) η οποία ωστόσο δεν καθορίζεται με σαφήνεια από τους Halliday & Hasan (1976). Τέλος, προσπαθήσαμε να συστήσουμε μια κάποια λίστα μεταγλωσσικών στοιχείων, σε ένα αρκετά περιορισμένο δείγμα, η αλήθεια είναι. Θεωρούμε ότι μια πιο επισταμένη έρευνα θα δώσει σημαντικά αποτελέσματα. Η ιεράρχηση επομένως, των ενδείξεων διαδοχικότητας, όπως προέκυψαν από τη δική μας ανάλυση τείνει προς την ακόλουθη εικόνα:

δείκτες λόγου > μεταγλωσσικά στοιχεία > χρονική πλαισίωση > μηχανισμοί συνοχής > μοτίβα προτασιακής δομής

Για τα μοτίβα προτασιακή δομής θεωρούμε ότι θα μπορούσαμε να έχουμε μια πιο αντικειμενική εικόνα, αν εξετάζαμε τον αρχαίο λόγο υπό το πρίσμα της λειτουργικής προοπτικής της πρότασης.

Τέλος, για να μπορέσουμε να αξιολογήσουμε την εφαρμογή του μοντέλου μας έπρεπε να συνυπολογίσουμε την ευρύτερη παράδοση, μέρος της οποίας ήταν τα κείμενά μας. Ο αρχαίος συγγραφέας με όση πρωτοτυπία και δεξιότητα κι αν διαθέτει, είναι πάντα υποχρεωμένος να δημιουργήσει εντός των πλαισίων που του ορίζει η παράδοση και αυτό οφείλουμε να το λαμβάνουμε σοβαρά υπόψιν. Ακόμα

περισσότερο για τα δικά μας κείμενα, που εξωτερικά υπάγονταν σε μία παραδοχή, αλλά βαθύτερα στην ευρύτερη στοχοθεσία του δημιουργού τους, του Πλάτωνα, εντός των πλαισίων της διαλεκτικής.

Θεωρούμε ότι από μια τέτοιου είδους συνολική προσέγγιση μπορεί να προκύψει πολυεπίπεδη ωφέλεια. Αρχικά, σε επίπεδο μετάφρασης. Αν όχι για κάτι άλλο, τουλάχιστον για τα μόρια, τις βασανισμένες «Σταχτοπούτες» του Enkvist, που μέχρι στιγμής, εκτός ελαχίστων περιπτώσεων, είναι ανύπαρκτα στα μάτια των μεταφραστών. Μια συγκριτική ανάλυση αρχαίου και νέου ελληνικού κειμένου με βάση τις σχέσεις διαδοχικότητας, ίσως δώσει μέσα από την αντιστοίχιση, λύσεις. Δευτερευόντως, θεωρούμε ότι η διάκριση των διαδοχικών μονάδων ενός κειμένου μπορεί να θέσει στέρεα θεμέλια για την ερμηνεία, τη νοηματική ανάλυση και την ευρύτερη αξιολόγηση ενός αρχαίου κειμένου, περιορίζοντας ως ένα βαθμό τη διαισθητική προσέγγιση. Κυρίαρχα, μπορεί να συμβάλλει καταλυτικά στη διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών, καταδεικνύοντας στους μαθητές πως αυτό με το οποίο έρχονται αντιμέτωποι, δεν είναι μία τυχαία συσσώρευση προτάσεων που πρέπει να προσπελάσουν μόνο σε επίπεδο μορφολογίας, συνταξης και λεξιλογίου, αλλά ένα συνολικό κείμενο που οργανώνεται και άρα μεταφράζεται και ερμηνεύεται με έναν συγκεκριμένο τρόπο.

Είναι βέβαιο πως στην προσπάθειά μας να συστήσουμε ένα σύνολο ενδείξεων των διαδοχικών σχέσεων στον αρχαίο λόγο έγιναν και αστοχίες ή παρανοήσεις, αφού το δείγμα από το οποίο αντλήσαμε τα στοιχεία μας ήταν μηδαμινό μπροστά στο εύρος της Αρχαίας Ελληνικής γραμματείας. Σε αντίθετη περίπτωση, το εγχείρημα θα ήταν τιτάνιο. Αλλά, όπως είπε και ο Denniston για το *Greek Particles*, και το υπενθυμίζουμε πάλι εδώ, «όσο δύσκολο κι αν είναι, μια προσπάθεια πρέπει να γίνει στην αρχή».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αρχάκης, Α. (1996). Δείκτες οργάνωσης του λόγου: Το «δηλαδή» και η σχέση του με συναφείς εκφράσεις. Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Bakker, S. & Wakker, G. (2009). *Discourse Cohesion in Ancient Greek*. Leiden/Boston: Brill.
- Brisson, L. (2006). *Ο Πλάτων, οι λέξεις και οι μύθοι*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Brown, G. & Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Γεωργακοπούλου, Α. & Γούτσος, Δ. (2011). *Κείμενο και επικοινωνία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Γεωργούλης, Κ. Δ. (1963). *Πλάτωνος Πολιτεία*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Γούτσος, Δ. (2009). Μόρια, δείκτες λόγου και κειμενικά επιρρήματα: Η οριοθέτηση των γλωσσικών κατηγοριών με τη χρήση ΗΣΚ. *Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, 30 Αυγούστου -2 Σεπτεμβρίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 754-768*.
- Γούτσος, Δ. (2022). Περικείμενο και κειμενικά είδη. Στο Γούτσος, Δ. & Μπέλλα, Σ. (επιμ.) *Κοινωνιογλωσσολογία*. Αθήνα: Gutenberg, 267-300.
- Denniston, J. D. (1954). *The Greek Particles*. 2^η εκδ [1^η εκδ.: 1934]. Oxford: Oxford University Press.
- Drummen, A. (2009). Discourse cohesion in dialogue. Turn initial αλλά in Greek drama. Στο Bakker S. & Wakker G. (επιμ.) *Discourse Cohesion in Ancient Greek*. Leiden/Boston: Brill, 135-154.
- Gee, J. P. (1986). Units in the production of narrative discourse. *Discourse Processes* 9, 391-422.
- Georgakopoulou, A. & Goutsos, D. (1997). *Discourse Analysis: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Georgakopoulou, A. & Goutsos, D. (1998). Conjunctions versus discourse markers in Greek: The interaction of frequency, position and functions in context. *Linguistics* 38 (5), 887-917.
- Goutsos, D. (1996). A model of sequential relations in expository text. *Text* 16(4), 501-533.
- Goutsos, D. (1997). *Modeling Discourse Topic: Sequential Relations and Strategies in Expository Text*. Norwood, NJ: Ablex.
- Halliday, M.A.K. & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
- Heine, B., Kaltenböck, G. & Kuteva, T. (2019). On the rise of discourse markers. Ανακτήθηκε από τον δικτυακό τόπο: <https://www.researchgate.net/publication/333783353> On the rise of discourse markers
- Hunter, R. (2007). *Το Συμπόσιον του Πλάτωνα*. Θεσσαλονίκη: Ι.Ν.Σ.
- Karaouza, E. (2007). Cohesion and text structure in Attic Greek prose. PhD thesis, University of Birmingham.
- Κωνσταντινίδης, Α. (1901). *Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*. Ἐν Ἀθήναις: Ἀνέστη Κωνσταντινίδου
- Λυπουρλής, Δ. (2006). *Αριστοτέλης. Ηθικά Νικομάχεια. Βιβλία Α-Δ*. Αθήνα: Ζήτρος.
- Mioni, E. (1979). *Εισαγωγή στην ελληνική παλαιογραφία*. 2^η εκδ [1^η εκδ.: 1977]. Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ
- Ochs, E. (1997). Narrative. Στο Dijk, T.A. van (επιμ.) *Discourse Studies*. 2 τόμοι London: Sage, 185-207.

- Revuelta Puigdollers, A.R. (2009). Particles and discourse cohesion in ancient Greek. Στο Giorgos K. Giannakis & Maria Baltazani & Giorgos I. Xidopoulos & Tasos Tsagalidis (eds), *Proceedings of the 8th International Conference on Greek Linguistics, University of Ioannina, Greece, August 30th – September 2nd 2007*. Ioannina: University of Ioannina, 394-405.
Ανακτήθηκε από τον δικτυακό τόπο:
https://www.academia.edu/2018663/2009_Particles_and_discourse_cohesion_in_Ancient_Greek
- Sicking, C.M.J. & Ophuijsen, J.M. van (1993). *Two Studies in Attic Particle Usage. Lysias and Plato*. Leiden/Boston: Brill.
- Συκουτρής, Ι. (2003) [1^η έκδ.: 1934] *Πλάτωνος Συμπόσιον. Κείμενον, μετάφρασις, ἐρμηνεία*. Ἀθήναι: Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας.
- Συκουτρής, Ι. (1991) [1^η έκδ.: 1936] *Ἀριστοτέλους Περὶ ποιητικῆς. Κείμενον, μετάφρασις, ἐρμηνεία*. Ἀθήναι: Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας.
- Wakker, G.C. (2009). Discourse cohesion marked by οὖν and τοίνυν in Lysias. Στο Bakker S. & Wakker G (επιμ.) *Discourse Cohesion in Ancient Greek*. Leiden/Boston: Brill, 63-81.
- Wilamowitz-Moellendorf, U. von.: *Η γλώσσα και το ὄφος του Πλάτωνα*. (Μετάφραση: Σ. Τσιτσιρίδης). Ανακτήθηκε από τον δικτυακό τόπο:
<https://www.academia.edu/1741145/Wilamowitz>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα 1. Ανάλυση του *Περί Συντάξεως* 31-35

1. Τούτων δ' αἴτιον ἀπάντων ὅτι τότε μὲν ὁ δῆμος δεσπότης ἦν καὶ κύριος ἀπάντων	Εισαγωγή	δείκτης λόγου: δέ προσδιορισμός χρόνου: τότε πλήρης ονοματική φράση: ὁ δῆμος
2. καὶ ἀγαπητὸν ἦν παρ' ἐκείνου τῶν ἄλλων ἐκάστω καὶ τιμῆς καὶ ἀρχῆς καὶ ἀγαθοῦ τινὸς μεταλαμβάνειν, 3. νῦν δὲ τοῦναντίον κύριοι μὲν τῶν ἀγαθῶν οὗτοι, 4. καὶ διὰ τούτων ἅπαντα πράττεται, 5. ὁ δὲ δῆμος ἐν ὑπηρέτου καὶ προσθήκης μέρει, 6. καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶθ' ἂν οὗτοι μεταδιδῶσι λαμβάνοντες.	Συνέχιση	μόρια διασύνδεσης: μὲν-δέ, καὶ τοπική συνοχή: επαναλήψεις: κύριος/κύριοι ἀγαθοῦ/ἀγαθῶν μεταλαμβάνειν/λαμβάνοντες αντωνυμία: δεσπότης/ὑπηρέτου
7. Τοιγαροῦν ἐκ τούτων τοιαῦτα τὰ πράγματα τῆς πόλεως ἐστίν 8. ὥστε, εἴ τις ἀναγνοίη τὰ ψηφίσμαθ' ὑμῶν καὶ τὰς πράξεις ἐφεξῆς διέλθοι, οὐδ' ἂν εἰς πιστεύσαι τῶν αὐτῶν εἶναι ταῦτα κάκεῖνα	Ολοκλήρωση	δείκτης λόγου: Τοιγαροῦν οπισθοχωρητική αναφορά: ἐκ τούτων→ αντικείμενο αναφοράς: ὅλα τα προηγούμενα εκφωνήματα
9. Οἶον	Πλαισίωση	μεταγλωσσικό στοιχείο
10. ἃ πρὸς τοὺς καταράτους Μεγαρέας ἐψηφίσασθ' ἀποτεμνομένους τὴν ὀργάδα	Εισαγωγή	πλήρης ονοματική φράση: τοὺς Μεγαρέας χρονικός προσδιορισμός: χρονική μτχ: ἀποτεμνομένους
11. ἐξιέναι 12. κωλύειν 13. μὴ ἐπιτρέπειν	Συνέχιση	
14. ἃ πρὸς Φλειασίους, ὅτ' ἐξέπεσον ἔναγχος	Εισαγωγή	πλήρης ονοματική φράση: Φλειασίους χρονικός προσδιορισμός: χρονική πρόταση
15. βοηθεῖν 16. μὴ ἐπιτρέπειν τοῖς σφαγεῦσι 17. τῶν ἐν Πελοποννήσῳ τοὺς βουλομένους παρακαλεῖν	Συνέχιση	
18. Ἄπαντα καλά, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ταῦτα καὶ δίκαια καὶ τῆς πόλεως ἄξια 19. τὰ ἔργα δὲ τὰπὸ τούτων οὐδαμοῦ.	Ολοκλήρωση	οπισθοχωρητική αναφορά: ταῦτα /τὰπὸ τούτων→ αντικείμενο αναφοράς: ὅλα τα προηγούμενα εκφωνήματα
20. Οὐκοῦν τὴν μὲν ἀπέχθειαν διὰ τῶν ψηφισμάτων ἐκφέρεσθε, τῶν δ' ἔργων οὐδενὸς κύριοι γίγνεσθε.	Πλαισίωση	δείκτης λόγου: οὐκοῦν
21. τὰ μὲν γὰρ ψηφίσματα πρὸς τὸ τῆς	Εισαγωγή	δείκτης λόγου: γάρ

πόλεως ἀξίωμα ψηφίζεσθε		
22. τὴν δύναμιν δ' οὐκ ἀκόλουθον ὦν ψηφίζεσθ' ἔχετε. 23. Ἐγὼ δὲ παραινέσαιμ' ἂν ὑμῖν 24. (καὶ μοι μηδὲν ὀργισθῆτε) 25. ἔλαττον φρονεῖν 26. καὶ τὰ ὑμέτερ' αὐτῶν ἀγαπᾶν πράττοντας, 27. ἢ μείζω δύναμιν παρασκευάζεσθαι.	Συνέχιση	μόρια διασύνδεσης: μέν-δέ, καί
28. Εἰ μὲν οὖν Σιφνίοις ἢ Κυθνίοις ἢ τισὶν ἄλλοις τοιούτοις οὔσι συνήδειν ὑμῖν, ἔλαττον φρονεῖν συνεβούλευον ἂν	Πλαισίωση	δείκτης λόγου: οὖν πρόταξη δευτερεύουσας πρότασης
29. ἐπειδὴ δ' ἔστ' Ἀθηναῖοι,	Εισαγωγή	δείκτης λόγου: δέ
30. τὸ τὴν δύναμιν παρασκευάσασθαι παραινῶ· 31. αἰσχρὸν γάρ, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, αἰσχρὸν λιπεῖν τὴν τοῦ φρονήματος τάξιν, ἣν ὑμῖν οἱ πρόγονοι παρέδωκαν	Συνέχιση	μόριο διασύνδεσης: γάρ
32. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδ' ἔστιν ἐφ' ὑμῖν, οὐδ' ἂν ἀποστῆναι τῶν Ἑλληνικῶν βούλησθε	Πλαισίωση	μεταγλωσσικό στοιχείο: πρὸς δὲ τούτοις
33. πολλὰ γὰρ ὑμῖν ἐκ παντὸς τοῦ χρόνου ἐπρακται,	Εισαγωγή	δείκτης λόγου: γάρ
34. καὶ τοὺς μὲν φίλους τοὺς ὑπάρχοντας αἰσχρὸν προέσθαι 35. τοῖς δ' οὔσιν ἐχθροῖς οὐκ ἐνὶ πιστεῦσαι καὶ μεγάλους ἐᾶσαι γενέσθαι	Συνέχιση	μόρια διασύνδεσης: μέν-δέ αντωνυμία: φίλους/ἐχθροῖς
36. Ὅλως δ' ὅπερ οἱ πολιτευόμενοι πεπόνθασι πρὸς ὑμᾶς 37. — οὐκ ἔνεστιν αὐτοῖς, ὅταν βούλωνται, παύσασθαι — 38. τοῦτο καὶ ὑμῖν περιέστηκε· πεπολίτευσθε γὰρ ἐν τοῖς Ἑλλησιν.	Ολοκλήρωση	επιρρηματικό στοιχείο: ὅλως δείκτης λόγου: γάρ

Παράρτημα 2. Συμπόσιον 185e – 187e: Μετάφραση (Σπυρόπουλος 2004)

Είπε λοιπόν ο Ερξίμαχος: «Φρονώ λοιπόν ότι αναγκαστικά, επειδή ο Πausανίας, ενώ ξεκίνησε ωραία την ομιλία του, δεν την ολοκλήρωσε ικανοποιητικά, σε μένα πέφτει να δοκιμάσω να ολοκληρώσω την ανάπτυξή του. Δηλαδή, το ότι ο Έρωτας είναι δυσπόστατος, νομίζω ότι είναι εύστοχη διάκριση· αλλά ο έρωτας δεν εντοπίζεται μόνο στις ψυχές των ανθρώπων, στον πόθο τους για τους όμορφους, αλλά και στον πόθο τους για πολλά άλλα· κι εντοπίζεται και σε άλλα και μέσα στα σώματα όλων των ζώων και μέσα στα βλαστήματα της γης και, με δυο λόγια, μες σ' όλα τα όντα, όπως πιστεύω ότι είμαι σε θέση να το διαπιστώσω από το επάγγελμά μου, την ιατρική· κι ότι ο θεός αυτός είναι μέγας και θαυμαστός, που η χάρη του φτάνει στα πάντα, και σε όσα έχουν να κάνουν με τους ανθρώπους και σε όσα έχουν να κάνουν με τους θεούς.

Και θ' αρχίσω την ανάπτυξή μου από την ιατρική — η τέχνη μας είναι, ας της δώσουμε τα πρωτεία. Γιατί τον Έρωτα, που αναφέραμε παραπάνω, και στις δυο υποστάσεις του, τον βρίσκουμε, φυσική καταβολή, σ' όλα τα σώματα· γιατί είναι κοινοπαράδεχτο ότι άλλο πράμα είναι η υγεία και άλλο η νοσηρότητα του σώματος· κι ότι είναι ανόμοια το ένα με το άλλο· κι ότι το ανόμοιο ποθεί και ερωτεύεται ανόμοια. Λοιπόν, άλλος είναι ο έρωτας που φωλιάζει σ' ό,τι υγιές έχει το σώμα κι άλλος αυτός που φωλιάζει σ' ό,τι το νοσηρό. Και, καταπώς έλεγε πριν από λίγο ο Πausανίας, όπως είναι καθωσπρέπει να ικανοποιείς τον πόθο των αξιόλογων αντρών, όμως των ακόλαστων άπρεπο, με παρόμοιο τρόπο στο εσωτερικό των σωμάτων είναι ωραίο και πρέπει να δίνεις στα καλά και υγιή στοιχεία του κάθε σώματος ό,τι λαχταρούν —κι αυτό αποκαλούμε ιατρική— όμως αυτό είναι άπρεπο για τα κακά και νοσηρά στοιχεία του και οφείλεις να μην τους κάνεις τα θελήματα, αν θέλεις να θεωρείσαι ότι κατέχεις την τέχνη.

Γιατί, για να δώσω ένα συνοπτικό ορισμό, ιατρική είναι η επιστήμη των ερωτικών σχέσεων που εκδηλώνονται μέσα στο σώμα κι έχουν να κάνουν με τον κορεσμό και την κένωση· κι εκείνος που κάνει τη διάγνωση και διακρίνει μέσα σ' αυτές τον καθωσπρέπει και τον χυδαίο έρωτα, αυτός είναι ο κορυφαίος στη θεωρητική ιατρική· κι εκείνος που επιφέρει μεταβολές, ώστε το σώμα, εκτοπίζοντας τον χυδαίο, ν' αποχτά τον καθωσπρέπει, και που ξέρει να εμφυτεύει έρωτα σε σώμα που δεν τον έχει, όμως πρέπει να εμφυτευτεί, και να εκριζώνει εκείνον που υπήρχε, θα μπορεί να ονομάζεται καλός κλινικός γιατρός. Γιατί έργο του γιατρού είναι τα στοιχεία που τρέφουν το μεγαλύτερο μίσος ανάμεσά τους να τα συμφιλιώσει και να τα κάνει να νιώθουν αμοιβαίο έρωτα. Κι εκείνα που τρέφουν το μεγαλύτερο μίσος μεταξύ τους είναι τα διαμετρικά αντίθετα, το ψυχρό με το θερμό, το πικρό με το γλυκό, το ξερό με το υγρό, κι ό,τι παρόμοιο. Καθώς ανέλαβε την επιστασία πάνω σ' αυτά ο γενάρχης μας Ασκληπιός, όπως λεν ετούτοι οι ποιητές, κι εγώ δίνω πίστη στα λόγια τους, με αποστολή να φέρει ανάμεσά τους έρωτα κι ομόνοια, θεμελίωσε την τέχνη μας.

Λοιπόν, το επαναλαμβάνω, η ιατρική στο σύνολό της έχει στο πηδάλιό της τον θεό Έρωτα, όπως και η γυμναστική και η γεωργία· κι όσο για τη μουσική, ο καθένας που έστω και λίγο τη μελετά, βλέπει ολοκάθαρα ότι έχουμε και σ' αυτή απόλυτα το ίδιο φαινόμενο, όπως και στα παραπάνω, όπως ίσως και ο Ηράκλειτος θέλει να πει, όμως δεν ευτύχησε στη διατύπωση. Γιατί ισχυρίζεται ότι το *έν* «την ώρα που βρίσκεται σε δυσαρμονία με τον εαυτό του, πετυχαίνει την εναρμόνιση», «αρμονία ευτελώς όμοια μ' εκείνη που έχουμε στο τόξο και τη λύρα». Όμως αυτό πια κι αν είναι παραλογισμός, να ισχυρίζεσαι ότι η αρμονία περιέχει εσωτερική δυσαρμονία ή ότι αποτελείται από στοιχεία που ακόμη δεν έπαυσαν να βρίσκονται σε αντίθεση! Αλλά ίσως θα ήθελε να πει το εξής, ότι την αρμονία συναποτέλεσαν οι υψηλές και χαμηλές νότες που αρχικά βρίσκονταν σε αντίθεση, αργότερα όμως ήρθαν και συμφώνησαν με την παρέμβαση της μουσικής τέχνης. Γιατί σε κάθε περίπτωση θα 'ταν αδύνατο να έχουμε αρμονία, όσο θα συνέχιζαν οι υψηλές και χαμηλές νότες να βρίσκονται σε αντίθεση· γιατί αρμονία είναι συνήχηση και η συνήχηση είναι μια μορφή συμφωνίας —και συμφωνία ανάμεσα σε στοιχεία που βρίσκονται σε αντίθεση, για όσο βρίσκονται σε αντίθεση, δεν μπορεί να υπάρξει· κι είναι αδύνατο να φέρουμε σε αρμονία αυτό που βρίσκεται σε αντίθεση και δεν συμφωνεί— νά, όπως κι ο ρυθμός γεννήθηκε από το γρήγορο και το αργό, δηλαδή από στοιχεία που βρίσκονταν πρώτα σε αντίθεση, όταν αργότερα ήρθαν και συμφώνησαν. Και τη συμφωνία ανάμεσα σ' όλ' αυτά, όπως παραπάνω η ιατρική, εδώ τη φέρνει η μουσική, δημιουργώντας έρωτα και ομόνοια ανάμεσά τους· και

η μουσική με τη σειρά της γίνεται η επιστήμη των ερωτικών σχέσεων στη σφαίρα της αρμονίας και του ρυθμού. Και στο στάδιο της συγκρότησης της αρμονίας και του ρυθμού είναι δυνατό να γίνει η διάγνωση των ερωτικών σχέσεων χωρίς δυσκολία, κι ούτε εμφανίζεται ακόμη ο δυσυπόστατος έρωτας· αλλά απ' τη στιγμή που θα χρειαστεί να αξιοποιήσουμε τον ρυθμό και την αρμονία για την εξυπηρέτηση του ανθρώπου, είτε ως συνθέτες —αυτό που αποκαλείται μουσική δημιουργία— είτε ως σωστοί εκτελεστές των μελωδιών και της στιχουργίας —αυτό που αποκλήθηκε παιδεία— εδώ εμφανίζονται οι δυσκολίες και η ανάγκη δεξιότηχνη εκτελεστή. Και ξαναγυρίζουμε στην ίδια διαπίστωση, ότι των καθωσπρέπει ανθρώπων (και για να γίνουν καθωσπρέπει όσοι ακόμα δεν είναι) πρέπει να ικανοποιούμε τον πόθο και να περιθάλλουμε τον έρωτά τους, κι αυτός είναι ο ωραίος, ο ουράνιος, ο Έρωτας της Μούσας Ουρανίας· ο άλλος, της Πολυμνίας, ο πάνδημος, που πρέπει με περίσκεψη να τον προσφέρει κανείς σ' όποιον τον προσφέρει, έτσι που ν' απολαύσει την ηδονή που παρέχει αυτός, αλλά να μην προκαλέσει καμιά ακολασία —όπως ακριβώς στην εξάσκηση της δικής μας τέχνης είναι σπουδαία υπόθεση να ορίσουμε το σωστό μέτρο για τις απολαύσεις που εξασφαλίζει η γαστρονομία, ώστε ν' απολαύσει κανείς την ηδονή χωρίς νοσηρές συνέπειες. Λοιπόν, και στη μουσική και στην ιατρική και σ' όλα τα πάντα, και σ' όσα έχουν να κάνουν με τους ανθρώπους και σ' όσα με τους θεούς, στο βαθμό που είναι εφικτό, πρέπει να 'χουμε άγρυπνο το μάτι μας και στον ένα και στον άλλο έρωτα· γιατί βρίσκονται μέσα σ' όλα αυτά.

Παράρτημα 2. Συμπόσιον 185e – 187e: Μετάφραση (Σπυρόπουλος 2004)

Λοιπόν, εγώ θα βάλω τα δυνατά μου να σας εκθέσω τη δύναμή του, κι εσείς με τη σειρά σας θα τη διδάξετε στους άλλους. Αλλά πρώτα πρέπει να μάθετε ποιά είναι η φύση του ανθρώπου και τα όσα συμβαίνουν στη ζωή του. Τον παλιότερο καιρό η ανθρώπινη φύση δεν ήταν όμοια με τη σημερινή, αλλά διαφορετική. Όταν δηλαδή πρωτοφάνηκαν στη γη τα φύλα των ανθρώπων ήταν τρία, όχι δυο (όπως τώρα, αρσενικό και θηλυκό), αλλά εκτός απ' αυτά υπήρχε κι ένα τρίτο, που μέσα του είχε τα δυο άλλα ενωμένα: σήμερα κρατούμε τ' όνομά του, το ίδιο όμως χάθηκε: τότε λοιπόν υπήρχε και φύλο με ξεχωριστή μορφή και όνομα, το αρσενικοθήλυκο, που το συναποτελούσαν και τα δυο, και το αρσενικό και το θηλυκό: τώρα απόμεινε μόνο το όνομα, που το τυλίγει η ντροπή. Που λες, το παρουσιαστικό τού κάθε τέτοιου ανθρώπου ήταν στρογγυλό: η ράχη σχημάτιζε περιφέρεια, το ίδιο και η μέση: χέρια τέσσερα, σκέλη όσα και τα χέρια και δυο πρόσωπα πάνω σε σβέρκο κυλινδρικό, το 'να ολόιδιο με τ' άλλο: πάνω απ' αυτά τα δυο πρόσωπα, που το καθένα τους αντίκριζε το αντίθετο σημείο του ορίζοντα, είχε ένα κεφάλι με τέσσερα αυτιά: είχε δυο γεννητικά όργανα κι όλα τα υπόλοιπα ανάλογα και όπως θα μπορούσε κανείς να τα φανταστεί σύμφωνα με τα παραπάνω. Μπορούσε να μετακινείται και όρθιο, προς όποια διεύθυνση ήθελε, όπως και σήμερα: όποτε όμως του ερχόταν να τρέξει γρήγορα —έχετε δει σαλιμπάγκους να στριφογυρίζουν και να κάνουν ακροβατικά με τα πόδια όρθια επάνω; έτσι ακριβώς, μια και τότε είχε οχτώ άκρα, στηριζόταν σ' αυτά και μετακινιόταν γρήγορα, σαν τροχός. Τώρα, ποιός ο λόγος που τα ανθρώπινα φύλα ήταν τρία και τέτοιας λογής; Επειδή στην αρχή το αρσενικό ήταν βλαστάρι του ήλιου, το θηλυκό της γης κι εκείνο που τα 'χε ενωμένα μέσα του και τα δυο ήταν της σελήνης, γιατί και η σελήνη έχει πάρει κι απ' τα δυο αυτά ουράνια σώματα: κι έτσι και το παρουσιαστικό και το βάδισμά τους ήταν κυκλικά, έπρεπε να μοιάζουν τα γονικά τους. Έτσι είχαν φοβερή δύναμη και ρώμη, τόσο που τα μυαλά τους πήραν αέρα και τα έβαλαν με τους θεούς: και τα όσα λέει ο Όμηρος για τον Εφιάλτη και τον Ώτο —που βάλθηκαν δηλαδή να σκαρφαλώσουν στον ουρανό για να πέσουν πάνω στους θεούς— τα λέει για κείνους.

Τότε ο Δίας και οι άλλοι θεοί συσκέπτονταν πώς να τα βγάλουν πέρα μ' αυτούς και λύση δεν έβρισκαν: γιατί δεν τους καλοφαινόταν ούτε να τους σκοτώσουν και κεραυνοβολώντας τους —όπως πρωτύτερα τους Γίγαντες— να τους αφανίσουν από το πρόσωπο της γης (γιατί τότε ποιός θα τους πρόσφερε λατρεία και θυσίες;) ούτε να τους αφήσουν στ' αθεόφοβα καμώματά τους.

Τέλος ο Δίας βρήκε τη λύση —κούρασε όμως το μυαλό του— και είπε: «Μου φαίνεται ότι έχω τον τρόπο, ώστε να τα 'χουμε και τα δυο, και να υπάρχουν οι άνθρωποι και να σταματήσουν τα αθεόφοβα καμώματά τους: να χάσουν [190d] την μεγάλη δύναμη που έχουν. Δηλαδή τώρα, είτε, θα κόψω τον καθένα τους στα δυο κι έτσι θα γίνουν και λιγότερο δυνατοί, αλλά και πιο χρήσιμοι για μας, αφού θα είναι περισσότεροι: θα βαδίζουν όρθιοι, πάνω σε δυο πόδια. Αν όμως και πάλι δείχνονται αθεόφοβοι και δε θελήσουν να μας αφήσουν να κλείσουμε μάτι, είτε, θα τους κόψω στα δυο κι άλλη μια φορά, έτσι που να βαδίζουν πάνω σ' ένα πόδι, σα να παίζουν κουτσό». [...]

Που λες, από την ώρα που η ανθρώπινη φύση σχίστηκε σε δυο κομμάτια, το καθένα απ' αυτά ποθώντας το άλλο —τον μισό εαυτό του— έτρεχε να το συναντήσει και τύλιγαν τα χέρια τους το ένα γύρω στο άλλο και σφιχταγκαλιάζονταν λαχταρώντας να γίνουν ένα, κι έτσι πέθαιναν από την πείνα και [191b] γενικά από την απραξία, αφού δεν έστρεγαν να καταπιαστούν με τίποτε, όσο ήταν χωρισμένα το 'να από το άλλο. Και κάθε φορά που το ένα τους πέθαινε και έμενε στη ζωή το άλλο μισό, αυτό που έμενε άρχιζε να ψάχνει κάποιο άλλο: κι όταν συναντούσε είτε το μισό από ένα ολόκληρο θηλυκό — αυτό δηλαδή που τώρα το λέμε γυναίκα— είτε το μισό από ένα ολόκληρο αρσενικό, το σφιχταγκάλιαζε: το αποτέλεσμα ήταν να πεθαίνουν με τον τρόπο που είπα. Ο Δίας τότε τους σπλαχνίστηκε και σοφίζεται άλλο τέχνασμα: παίρνει τα γεννητικά τους όργανα από την πρώτη τους θέση και τα φέρνει μπροστά (γιατί στην προηγούμενη κατάσταση και αυτά τα είχαν οι άνθρωποι από την έξω μεριά και πιάναν γκάστρι και γεννούσαν όχι με το σμίξιμό τους, αλλά στο χόμα, όπως τα τζιτζίκια): που λες, τους άλλαξε τη θέση και τα έφερε μπροστά, έτσι που να πιάνεται στην κοιλιά το έμβρυο περνώντας από το αρσενικό στο θηλυκό. Ο Δίας τα 'κανε αυτά ώστε από τη μια, αν άντρας συναντούσε γυναίκα, με το σφιχταγκάλιασμα να γεννοβολήσουν και να μη χαθεί η ράτσα, από την άλλη, αν αρσενικός συναντούσε αρσενικό, να τους ερχόταν μπουκόμμα από το αγκάλιασμα, να

σταματούσαν για κάποια ώρα, να γύριζαν στις δουλειές τους και να καταπιάνονταν με τις υπόλοιπες ανάγκες της ζωής. Έτσι ρίζωσε ο έρωτας στον άνθρωπο από τη μακρινή εκείνη εποχή και μ' αυτόν ξαναβρίσκει την ενότητά της η πρώτη μας φύση· κι αυτός κάνει ό,τι μπορεί, για να σχηματίσει από τα δύο ένα και να φέρει τη γιατρεία στην ανθρώπινη φύση.